

Euroopan unionin
neuvosto

Bryssel, 30. maaliskuuta 2026
(OR. en)

11787/1/24
REV 1

Toimielinten väliset asiat:
2024/0101 (NLE)
2024/0102 (NLE)

AELE 72
AND 13
SM 13
MI 659

SÄÄDÖKSET JA MUUT VÄLINEET

Asia: Sopimus Euroopan unionin ja sen jäsenvaltioiden sekä erillisten osapuolten
Andorran ruhtinaskunnan ja San Marinon tasavallan välisestä assosiaatiosta

SOPIMUS
EUROOPAN UNIONIN JA SEN JÄSENVALTIOIDEN
SEKÄ ERILLISTEN OSAPUOLTEN
ANDORRAN RUHTINASKUNNAN JA SAN MARINON TASAVALLAN
VÄLISESTÄ ASSOSIAATIOSTA

JOHDANTO

EUROOPAN UNIONI, jäljempänä 'EU',

ja

BELGIAN KUNINGASKUNTA,

BULGARIAN TASAVALTA,

TŠEKIN TASAVALTA,

TANSKAN KUNINGASKUNTA,

SAKSAN LIITTOTASAVALTA,

VIRON TASAVALTA,

IRLANTI,

HELLEENIEN TASAVALTA,

ESPANJAN KUNINGASKUNTA,

RANSKAN TASAVALTA,

KROATIAN TASAVALTA,

ITALIAN TASAVALTA,

KYPROKSEN TASAVALTA,

LATVIAN TASAVALTA,

LIETTUAN TASAVALTA,

LUXEMBURGIN SUURHERTTUAKUNTA,

UNKARI,

MALTAN TASAVALTA,

ALANKOMAIDEN KUNINGASKUNTA,

ITÄVALLAN TASAVALTA,

PUOLAN TASAVALTA,

PORTUGALIN TASAVALTA,

ROMANIA,

SLOVENIAN TASAVALTA,

SLOVAKIAN TASAVALTA,

SUOMEN TASAVALTA ja

RUOTSIN KUNINGASKUNTA,

Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen korkeat sopimuspuolet, jäljempänä 'EU:n jäsenvaltiot',

sekä, kumpikin erillisenä osapuolena

ANDORRAN RUHTINASKUNTA, jäljempänä 'Andorra',

ja

'SAN MARINON TASAVALTA, jäljempänä 'San Marino',

jotka

PALAUTTAVAT MIELEEN EU:n ja kunkin assosioituneen valtion väliset läheiset historialliset, maantieteelliset, kulttuuriset, poliittiset ja taloudelliset yhteydet, myös olemassa olevien sopimusten muodossa, sekä kunkin assosioituneen valtion ja yhden tai useamman EU:n jäsenvaltion väliset erityiset läheisyysuhteet,

KATSOVAT, että EU:n ja Andorran on välille on vaiheittain luotu yhteyksiä muun muassa Luxemburgissa 28 päivänä kesäkuuta 1990 Euroopan talousyhteisön ja Andorran ruhtinaskunnan kirjeenvaihtona tehdyn sopimuksen¹, Brysselissä 15 päivänä marraskuuta 2004 tehdyn Euroopan yhteisön ja Andorran ruhtinaskunnan yhteistyösopimuksen², Brysselissä 30 päivänä kesäkuuta 2011 tehdyn Euroopan unionin ja Andorran ruhtinaskunnan välisen valuuttasopimuksen³ ja Brysselissä 15 päivänä marraskuuta 2004 säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädetyjä toimenpiteitä vastaavista toimenpiteistä tehdyn Euroopan yhteisön ja Andorran ruhtinaskunnan välisen sopimuksen⁴ ja sen liitteenä olevan yhteisymmärryspöytäkirjan ja Brysselissä 12 päivänä helmikuuta 2016 tehdyn säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädetyjä toimenpiteitä vastaavista toimenpiteistä tehdyn Euroopan yhteisön ja Andorran ruhtinaskunnan välisen sopimuksen muutospöytäkirjan⁵ ja Brysselissä 13 päivänä lokakuuta 2025 tehdyn finanssilitietojen automaattista vaihtoa kansainvälisten verosääntöjen noudattamisen parantamiseksi koskevan Euroopan unionin ja Andorran ruhtinaskunnan välisen sopimuksen muutospöytäkirjan⁶ myötä,

¹ EYVL L 374, 31.12.1990, s. 14.

² EUVL L 135, 28.5.2005, s. 14.

³ EUVL C 369, 17.12.2011, s. 1.

⁴ EUVL L 359, 4.12.2004, s. 33.

⁵ EUVL L 268, 1.10.2016, s. 40.

⁶ EUVL L, 2025/2400, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_international/2025/2400/oj.

KATSOVAT, että EU:n ja San Marinon välille on vaiheittain luotu yhteyksiä muun muassa Brysselissä 16 päivänä joulukuuta 1991 tehdyn Euroopan talousyhteisön ja San Marinon tasavallan yhteistyötä ja tulliliittoa koskevan sopimuksen¹, Brysselissä 27 päivänä maaliskuuta 2012 tehdyn Euroopan unionin ja San Marinon tasavallan välisen valuuttasopimuksen² ja Brysselissä 7 päivänä joulukuuta 2004 säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädetyjä toimenpiteitä vastaavista toimenpiteistä tehdyn Euroopan yhteisön ja San Marinon tasavallan välisen sopimuksen³ ja sen liitteenä olevan yhteisymmärryspöytäkirjan sekä Brysselissä 8 päivänä joulukuuta 2015 tehdyn säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädetyjä toimenpiteitä vastaavia toimenpiteitä koskevan Euroopan yhteisön ja San Marinon tasavallan välisen sopimuksen muutospöytäkirjan⁴ ja Brysselissä 13 päivänä lokakuuta 2025 tehdyn finanssilitietojen automaattista vaihtoa kansainvälisten verosääntöjen noudattamisen parantamiseksi koskevan Euroopan unionin ja San Marinon tasavallan välisen sopimuksen muutospöytäkirjan⁵ myötä,

OTTAVAT HUOMIOON, että assosioituneilla valtioilla on vuosisatojen ajan ollut läheiset siteet naapurimaihinsa, jotka ovat nyt EU:n jäsenvaltioita, ja että assosioituneiden valtioiden alueita ympäröi EU:n alue,

¹ EYVL 84, 28.3.2002, s. 43.

² EUVL C 121, 26.4.2012, s. 5.

³ EUVL L 381, 28.12.2004, s. 33.

⁴ EUVL L 346, 31.12.2015, s. 3.

⁵ EUVL L, 2025/2428, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_international/2025/2428/oj.

OVAT PÄÄTTÄNEET perustaa assosiaation, jotta ne voivat syventää, monipuolistaa ja pitää yllä suhteitaan, jotka perustuvat EU:n, EU:n jäsenvaltioiden ja assosioituneiden valtioiden yhteisiin arvoihin, joita ovat ihmisarvon kunnioittaminen, vapaus, demokratia, tasa-arvo, oikeusvaltioperiaate ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet mukaan luettuina, ja jotka ovat olennainen osa tätä sopimusta,

OVAT SITOUTUNEET edistämään tällaisia yhteisiä arvoja yhteiskunnassa, jolle on ominaista moniarvoisuus, syrjimättömyys, suvaitsevaisuus, oikeudenmukaisuus, yhteisvastuu sekä naisten ja miesten tasa-arvo,

KOROSTAVAT EU:n ja EU:n jäsenvaltioiden halukkuutta luoda erityissuhteet naapurimaihinsa, jotta voidaan perustaa vaurauden ja hyvän naapuruuden alue, johon kuuluvat vastavuoroiset oikeudet ja velvollisuudet, joka mahdollistaa yhteisen toiminnan ja jolle ovat ominaisia yhteistyöhön perustuvat läheiset ja rauhanomaiset suhteet,

PYRKIVÄT luomaan kattavat ja johdonmukaiset puitteet EU:n, EU:n jäsenvaltioiden ja assosioituneiden valtioiden välisille suhteille ottaen huomioon kunkin assosioituneen valtion erityistilanteen, sellaisena kuin siihen viitataan 13 päivänä joulukuuta 2007 allekirjoitetun Lissabonin sopimuksen hyväksyneen hallitustenvälisen konferenssin päätösasiakirjaan liitettyssä julistuksessa Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 8 artiklasta,

OVAT PÄÄTTÄNEET varmistaa assosioituneiden valtioiden taloudellisen yhdentymisen ja osallistumisen EU:n sisämarkkinoihin, mukaan lukien erityisesti sen neljä jakamatonta vapautta: tavaroiden vapaa liikkuvuus, henkilöiden vapaa liikkuvuus, palvelujen vapaa liikkuvuus ja pääomien vapaa liikkuvuus yhteisten sääntöjen ja tasapuolisten toimintaedellytysten pohjalta siten, että kunkin assosioituneen valtion erityistilanne otetaan huomioon sekä valtioiden riippumattomuus ja niiden toimielinten riippumattomuus säilytetään,

OVAT PÄÄTTÄNEET assosiaation avulla parantaa assosioituneiden osapuolten yksityishenkilöiden ja yritysten taloudellisia ja liiketoimintamahdollisuuksia,

OVAT PÄÄTTÄNEET assosiaation täytäntöönpanon avulla varmistaa sisämarkkinoiden yhtenäisyyden, oikeusvarmuuden, tämän sopimuksen yhdenmukaisen tulkinnan ja soveltamisen sekä esimerkiksi talouden toimijoiden ja assosioituneiden osapuolten kansalaisten yhdenvertaisen kohtelun,

TUNNUSTAVAT, että sen varmistamiseksi, että tämä sopimus toimii moitteettomasti ja että EU:n oikeutta noudatetaan kaikilta osin, on tarpeen luoda asianmukaiset institutionaaliset puitteet, joihin sisältyvät erityisesti foorumi assosioituneiden osapuolten välistä vuoropuhelua varten, valvontaan ja riitojenratkaisuun liittyvät menettelyt sekä Euroopan unionin tuomioistuimen yksinomainen toimivalta tämän sopimuksen yhdenmukaisen tulkinnan ja soveltamisen varmistamiseksi,

PYRKIVÄT edistämään yhteistyötä Euroopan parlamentin jäsenten ja assosioituneiden valtioiden parlamenttien jäsenten välillä sekä EU:n työmarkkinaosapuolten ja talouselämän osapuolten sekä assosioituneiden valtioiden työmarkkinaosapuolten ja talouselämän osapuolten välillä,

PANEVAT MERKILLE EU:n, EU:n jäsenvaltioiden ja assosioituneiden valtioiden pyrkimyksen perustaa assosiaationsa korkeatasoiseen terveydenhuoltoon, turvallisuuteen ja kuluttajansuojaan,

OVAT PÄÄTTÄNEET säilyttää, suojella ja parantaa ympäristön laatua ja varmistaa luonnonvarojen harkitun ja järkevän käytön kestävä kehityksen periaatteen sekä ennalta varautumisen ja ennalta ehkäisevien toimien periaatteen mukaisesti sekä edistää ihmisten ja eläinten hyvinvointia,

OVAT TIETOISIA kestävä kehityksen merkityksestä sen taloudellisessa, ekologisessa ja sosiaalisessa ulottuvuudessa,

HALUAVAT edistää Yhdistyneiden kansakuntien kestävän kehityksen Agenda 2030 -toimintaohjelman ja siihen kuuluvien kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamista,

VAHVISTAVAT sitoutumisensa Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjaan, ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen, ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehtyyn yleissopimukseen sekä Euroopan neuvoston ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön tavoitteisiin ja periaatteisiin,

TOTEAVAT, että assosiaation perustaminen vahvistaa EU:n, EU:n jäsenvaltioiden ja kunkin assosioituneen valtion kahdenvälisiä suhteita ja kannustaa siten assosioituneita osapuolia lähentämään kantojaan yhteistä etua koskevissa kahdenvälisissä, alueellisissa ja kansainvälisissä kysymyksissä,

TOTEAVAT, että jos osapuolet päättävät tehdä tämän sopimuksen puitteissa vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alaa koskevia erillissopimuksia, joita Euroopan unioni voi tehdä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen kolmannen osan V osaston nojalla, tällaisten tulevaisuudessa tehtävien sopimusten määräykset eivät sitoisi Irlantia, ellei Euroopan unioni samanaikaisesti Irlannin kanssa ilmoita Andorralle ja San Marinolle Irlannin aiempien kahdenvälisen suhteiden osalta, että tällaiset sopimukset sitovat Irlantia Euroopan unionin osana Euroopan unionista tehtyyn sopimukseen ja Euroopan unionin toiminnasta tehtyyn sopimukseen liitetyn, Irlannin asemasta vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueen osalta tehdyn pöytäkirjan N:o 21 mukaisesti; panevat merkille, että mahdolliset tämän sopimuksen täytäntöönpanemiseksi Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen kolmannen osan V osaston nojalla myöhemmin toteutettavat EU:n sisäiset toimenpiteet eivät sitoisi Irlantia, jos se ei ole ilmoittanut haluavansa osallistua tällaisiin toimenpiteisiin tai hyväksyä niitä kyseisen pöytäkirjan mukaisesti; panevat merkille myös sen, että tällaiset tulevaisuudessa tehtävät sopimukset tai myöhemmin toteutettavat EU:n sisäiset toimenpiteet kuuluvat Euroopan unionista tehtyyn sopimukseen ja Euroopan unionin toiminnasta tehtyyn sopimukseen liitetyn, Tanskan asemaa koskevan pöytäkirjan N:o 22 soveltamisalaan,

OVAT SOPINEET SEURAAVASTA:

I OSA

TAVOITTEET, ARVOT JA PERIAATTEET

1 ARTIKLA

Tavoitteet

1. Tällä sopimuksella perustetaan EU:n ja EU:n jäsenvaltioiden sekä erillisten osapuolten Andorran ja San Marinon välinen assosiaatio, jäljempänä 'assosiaatio'.
2. Assosiaation tavoitteena on:
 - a) varmistaa kummankin assosioituneen valtion osalta osallistuminen sisämarkkinoihin, mihin kuuluvat henkilöiden vapaa liikkuvuus, tavaroiden vapaa liikkuvuus, palvelujen vapaa liikkuvuus ja pääoman vapaa liikkuvuus sekä tasapuoliset toimintaedellytykset osapuolten välillä tämän sopimuksen mukaisesti sekä assosioituneiden valtioiden osallistuminen niihin liittyvään laaja-alaiseen ja liitännäispolitiikkaan ottaen huomioon kunkin assosioituneen valtion erityistilanteen; ja
 - b) luoda asianmukaiset puitteet, joissa kehitetään ja edistetään EU:n ja EU:n jäsenvaltioiden sekä kunkin assosioituneen valtion välistä vuoropuhelua ja yhteistyötä muilla yhteistä etua koskevilla aloilla.

2 ARTIKLA

Määritelmät

Tässä sopimuksessa tarkoitetaan:

- a) 'assosioituneilla valtioilla' Andorraa ja San Marinoa, kumpaakin erillisenä osapuolena;
- b) 'EU-osapuolella' EU:ta, EU:n jäsenvaltioita tai EU:ta ja EU:n jäsenvaltioita, kutakin niiden Euroopan unionista tehdystä sopimuksesta ja Euroopan unionin toiminnasta tehdystä sopimuksesta johdetun toimivallan mukaisesti;
- c) 'osapuolilla' EU-osapuolta sekä Andorraa ja San Marinoa;
- d) 'assosioituneilla osapuolilla' toisena assosioituneena osapuolena EU-osapuoli ja toisena assosioituneena osapuolena joko Andorraa tai San Marinoa;
- e) 'assosiaatiosopimuksella' puitesopimusta, puitepöytäkirjoja, assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoja ja assosioituneen valtion pöytäkirjojen liitteitä;
- f) 'puitesopimuksella' assosiaatiosopimusta ilman sen pöytäkirjoja ja liitteitä;
- g) 'assosioituneen valtion pöytäkirjalla' assosioitunutta valtiota koskevaa pöytäkirjaa ja sen liitteitä, joissa vahvistetaan erityisedellytykset EU:n sisämarkkinoita koskevan säännösten hyväksymiseen liittyvien tavoitteiden ja osien saavuttamiseksi;

- h) 'puitepöytäkirjalla' osapuolten yhteistä pöytäkirjaa;
- i) 'assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteellä' tekstiä, joka sisältää tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvat EU:n säädökset mahdollisine mukautuksineen;
- j) 'Euroopan unionin tuomioistuimella' Euroopan unionin tuomioistuinta, johon kuuluvat unionin tuomioistuin ja unionin yleinen tuomioistuin;
- k) 'SEU-sopimuksella' Euroopan unionista tehtyä sopimusta;
- l) 'SEUT-sopimuksella' Euroopan unionin toiminnasta tehtyä sopimusta.

3 ARTIKLA

Arvot

Tämä sopimus perustuu osapuolten yhteisiin arvoihin eli ihmisarvon, vapauden, demokratian, tasa-arvon, oikeusvaltioperiaatteen ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen, vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet mukaan lukien. Tällaiset yhteiset arvot ovat olennainen osa tätä sopimusta yhteiskunnassa, jolle ovat ominaisia moniarvoisuus, syrjimättömyys, suvaitsevaisuus, oikeudenmukaisuus, yhteisvastuu sekä naisten ja miesten tasa-arvo.

4 ARTIKLA

Periaatteet

Puitesopimuksen 1 artiklassa vahvistettujen tavoitteiden saavuttamiseksi assosioituneet osapuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset luonteeltaan yleiset tai erityiset toimenpiteet, joilla varmistetaan tästä sopimuksesta johtuvien velvollisuuksien täyttäminen seuraavien peruseriaatteiden mukaisesti:

- a) EU:n sisämarkkinoiden moitteeton toiminta ja yhtenäisyys yhdenmukaisten sääntöjen pohjalta;
- b) oikeusvarmuus sekä talouden toimijoiden ja yksityishenkilöiden yhdenvertainen kohtelu;
- c) kunkin assosioituneen valtion erityistilanteen huomioon ottaminen.

5 ARTIKLA

Syrjimättömyysperiaate

Kaikki kansalaisuuteen perustuva syrjintä on kiellettyä tämän sopimuksen soveltamisalalla, sanotun kuitenkin rajoittamatta tässä sopimuksessa määrättyjen erityismääräysten soveltamista.

II OSA

TAVAROIDEN, HENKILÖIDEN, PALVELUJEN JA PÄÄOMIEN VAPAA LIIKKUVUUS

1 LUKU

TAVAROIDEN VAPAA LIIKKUVUUS

6 ARTIKLA

Tavaroiden vapaa liikkuvuus

Toteutetaan tavaroiden vapaa liikkuvuus assosioituneiden osapuolten välillä tämän sopimuksen mukaisesti.

7 ARTIKLA

Tullikielto

Tuonti- ja vientitullit ja kaikki niitä vaikutukseltaan vastaavat maksut ovat kiellettyjä assosioituneiden osapuolten välillä. Tässä artiklassa määrätty kielto koskee myös fiskaalisia tulleja.

8 ARTIKLA

Määrällisten rajoitusten kieltäminen

Assosioituneiden osapuolten väliset tuonnin ja viennin määrälliset rajoitukset ja kaikki vaikutukseltaan vastaavat toimenpiteet ovat kiellettyjä.

9 ARTIKLA

Tuontia, vientiä tai kauttakuljetusta koskevat kiellot tai rajoitukset

1. Mitä tässä sopimuksessa määrätään, ei estä sellaisia tuontia, vientiä tai kauttakuljetusta koskevia kieltoja tai rajoituksia, jotka ovat perusteltuja julkisen moraalin, yleisen järjestyksen tai turvallisuuden kannalta, ihmisten, eläinten tai kasvien terveyden ja elämän suojelemiseksi, taiteellisten, historiallisten tai arkeologisten kansallisaarteiden suojelemiseksi taikka teollisen tai kaupallisen omaisuuden suojelemiseksi. Tällaiset kiellot tai rajoitukset eivät kuitenkaan saa olla keino mielivaltaiseen syrjintään tai assosioituneiden osapuolten välisen kaupan peiteltyyn rajoittamiseen.
2. On suosittava toimenpiteitä, joilla on vähiten vaikutusta tavaroiden vapaaseen liikkuvuuteen assosioituneiden osapuolten välillä. Tällaisten toimenpiteiden kesto on rajoitettava siihen, mikä on ehdottoman välttämätöntä 1 kohdassa vahvistettujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

10 ARTIKLA

Sisäiset verot

Kumpikaan assosioitunut osapuoli ei välittömästi tai välillisesti verota toisesta assosioituneesta osapuolesta olevia tuotteita sisäisessä verotuksessaan ankarammin kuin ne välittömästi tai välillisesti verottavat samanlaisia kotimaisia tuotteita. Assosioitunut osapuoli ei liioin määrää verotuksessaan toisen assosioituneen osapuolen tuotteille sellaisia sisäisiä maksuja, joilla välillisesti suojellaan muuta tuotantoa.

11 ARTIKLA

EU:n yhteisen tullitariffin soveltaminen

Assosioituneet valtiot soveltavat suhteissaan kolmansiin maihin EU:n yhteistä tullitariffia kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjoissa vahvistettujen määräysten mukaisesti.

12 ARTIKLA

EU:n yhteisen kauppapolitiikan soveltaminen

Assosioituneiden valtioiden on suhteissaan kolmansiin maihin sovellettava EU:n yhteistä kauppapolitiikkaa, mukaan lukien EU:n kaupan suojatoimenpiteet, kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XXV vahvistetun mukaisesti.

13 ARTIKLA

Muut säännöt

1. Erityismääräykset ja -järjestelyt vahvistetaan seuraavissa:
 - a) kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liite I elintarviketurvan sekä eläinlääkintä- ja kasvinsuojeluasioiden osalta;
 - b) kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liite II teknisten määräysten, standardien, testauksen ja varmentamisen osalta;
 - c) kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liite III tuotevastuun osalta;
 - d) kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liite IV energian osalta;
 - e) kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liite XXIII tullilainsäädännön osalta;
 - f) kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liite XXIV maatalouslainsäädännön osalta; ja
 - g) kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liite XXV muiden kuin puitesopimuksen 12 artiklan soveltamisalaan kuuluvien seikkojen osalta.
2. Edellä 1 kohdassa tarkoitettuja erityismääräyksiä ja -järjestelyjä sovelletaan kaikkiin tuotteisiin, jollei toisin määrätä.

2 LUKU

HENKILÖIDEN, TYÖNTEKIJÖIDEN JA ITSENÄISTEN AMMATINHARJOITTAJIEN VAPAA LIIKKUVUUS

14 ARTIKLA

Työntekijöiden vapaa liikkuvuus

1. Turvataan työntekijöiden vapaa liikkuvuus assosioituneiden osapuolten välillä.
2. Työntekijöiden vapaa liikkuvuus edellyttää, että kaikki kansalaisuuteen perustuva EU:n jäsenvaltioiden ja asianomaisen assosioituneen valtion työntekijöiden syrjintä työsopimusten tekemisessä sekä palkkauksessa ja muissa työehdoissa poistetaan.
3. Yleisen järjestyksen tai turvallisuuden taikka kansanterveyden vuoksi perustelluin rajoituksin työntekijöiden vapaa liikkuvuus sisältää oikeuden:
 - a) hakea tosiasiallisesti tarjottua työtä;
 - b) liikkua tässä tarkoituksessa vapaasti EU:n jäsenvaltioiden ja asianomaisen assosioituneen valtion alueella;
 - c) oleskella EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion alueella työntekotarkoituksessa tämän valtion kotimaisten työntekijöiden työsuhdetta koskevien lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten mukaisesti;

- d) jäädä EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion alueelle työsuhteen päätyttyä siellä.
4. Tämän artiklan määräykset eivät koske julkishallinnon palvelussuhteita.
5. Erityismääräykset työntekijöiden vapaasta liikkuvuudesta ovat assosioituneen valtion pöytäkirjoissa ja erityisesti kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä V.

15 ARTIKLA

Työntekijöiden ja itsenäisten ammatinharjoittajien sosiaaliturva

Toteuttaakseen työntekijöiden vapaan liikkuvuuden ja itsenäisten ammatinharjoittajien vapaan liikkuvuuden assosioituneet osapuolet turvaavat sosiaaliturvan alalla kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä VI määrättyllä tavalla työntekijöille ja itsenäisille ammatinharjoittajille sekä heidän huollettavilleen erityisesti sen, että:

- a) kaudet, jotka eri maiden lainsäädännön mukaan otetaan huomioon oikeuden saamiseksi etuuteen ja sen säilyttämiseksi sekä etuuden määrän laskemiseksi, lasketaan yhteen;
- b) etuudet maksetaan assosioituneiden osapuolten alueella asuville.

16 ARTIKLA

Tutkintotodistusten vastavuoroinen tunnustaminen

Helpottaakseen työntekijäksi ja itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi ryhtymistä sekä toimintaa työntekijänä ja itsenäisenä ammatinharjoittajana assosioituneet osapuolet toteuttavat kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteen VII mukaisesti tarvittavat toimenpiteet, jotka koskevat tutkintotodistusten ja muiden muodollista kelpoisuutta osoittavien asiakirjojen vastavuoroista tunnustamista sekä työntekijäksi ja itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi ryhtymistä sekä toimintaa työntekijänä ja itsenäisenä ammatinharjoittajana koskevien lakiensa, asetustensa ja hallinnollisten määräystensä yhteensovittamista.

3 LUKU

SIJOITTAUTUMISVAPAUS

17 ARTIKLA

Sijoittautumisvapaus

1. Toteutetaan sijoittautumisvapaus assosioituneiden osapuolten välillä tämän sopimuksen mukaisesti.
2. Kielletään rajoitukset, jotka koskevat EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion kansalaisen vapautta sijoittautua jonkin muun edellä tarkoitetun valtion alueelle. Tällainen kielto koskee myös rajoituksia, jotka koskevat kauppaedustajan liikkeiden, sivuliikkeiden tai tytäryhtiöiden perustamista jonkin toisen EU:n jäsenvaltion tai toisen assosioituneen valtion alueelle sijoittautuneiden EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion kansalaisten toimesta.
3. Jollei IV osan 5 luvustamuuta johdu, sijoittautumisvapauteen kuuluu oikeus ryhtyä harjoittamaan ja harjoittaa itsenäistä ammattia sekä oikeus perustaa ja johtaa yrityksiä, erityisesti puitesopimuksen 20 artiklan 2 kohdassa tarkoitettuja yhtiöitä, niillä edellytyksillä, jotka sijoittautumisvaltion lainsäädännön mukaan koskevat sen kansalaisia.
4. Erityismääräykset sijoittautumisoikeudesta ovat kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteissä VIII–XI ja XXII sekä puitepöytäkirjassa 3.

18 ARTIKLA

Julkisen vallan käyttö

Tämän luvun määräyksiä ei missään assosioituneessa osapuolella sovelleta toimintaan, joka jatkuvasti tai tilapäisesti liittyy julkisen vallan käyttöön kyseisessä assosioituneessa osapuolella.

19 ARTIKLA

Erityissääntely yleisen järjestyksen, yleisen turvallisuuden ja kansanterveyden perusteella

Tämän luvun määräykset ja tämän luvun nojalla toteutetut toimenpiteet eivät rajoita niiden lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten soveltamista, joiden mukaan EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion kansalaisiin sovelletaan erityissääntelyä yleisen järjestyksen tai turvallisuuden taikka kansanterveyden perusteella.

20 ARTIKLA

Yritysten soveltamisala ja määritelmä

1. EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion lainsäädännön mukaisesti perustetut yhtiöt, joiden sääntömääräinen kotipaikka, keskushallinto tai päätoimipaikka on kyseisen EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion alueella, rinnastetaan tämän luvun määräyksiä sovellettaessa luonnollisiin henkilöihin, jotka ovat EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion kansalaisia.

2. 'Yhtiöillä' tarkoitetaan siviili- tai kauppaoikeudellisia yhtiöitä, osuuskuntia sekä muita julkis- tai yksityisoikeudellisia oikeushenkilöitä, lukuun ottamatta niitä, jotka eivät tavoittele voittoa.

21 ARTIKLA

Osuus yhtiöiden pääomasta

EU:n jäsenvaltio tai asianomainen assosioitunut valtio myöntää toisen EU:n jäsenvaltion tai toisen asianomaisen assosioituneen valtion kansalaisille saman kohtelun kuin omille kansalaisilleen, kun on kyse osuudesta puitesopimuksen 20 artiklan 2 kohdassa tarkoitettujen yhtiöiden pääomasta, sanotun kuitenkin rajoittamatta tämän sopimuksen muiden määräysten soveltamista.

22 ARTIKLA

Tutkintotodistusten vastavuoroinen tunnustaminen

Tämän luvun soveltamisalaan kuuluviin asioihin sovelletaan puitesopimuksen 16 artiklaa.

23 ARTIKLA

Erityismääräykset

Sijoittautumisvapauten liikenteen alalla sovelletaan II osan 6 luvun määräyksiä.

4 LUKU

PALVELUJEN VAPAA LIIKKUVUUS

24 ARTIKLA

Palvelujen vapaa liikkuvuus

1. Varmistetaan palvelujen vapaa liikkuvuus assosioituneiden osapuolten välillä tämän sopimuksen mukaisesti.
2. Kielletään rajoitukset, jotka koskevat muuhun kuin palvelujen vastaanottajan EU:n jäsenvaltioon tai assosioituneeseen valtioon sijoittautuneen EU:n jäsenvaltion tai asianomaisen assosioituneen valtion kansalaisen palvelujen vapaata liikkuvuutta assosioituneiden osapuolten välillä.
3. 'Palveluilla' tarkoitetaan suorituksia, joista tavallisesti maksetaan korvaus ja joita määräykset henkilöiden vapaasta liikkuvuudesta, tavaroiden vapaasta liikkuvuudesta ja pääomien vapaasta liikkuvuudesta eivät koske.
4. 'Palveluihin' kuuluu erityisesti:
 - a) teollinen toiminta;
 - b) kaupallinen toiminta;
 - c) käsityöläisten toiminta;

d) vapaiden ammattien harjoittamiseen kuuluva toiminta.

Palvelun tarjoaja saa tilapäisesti harjoittaa toimintaansa siinä EU:n jäsenvaltiossa tai asianomaisessa assosioituneessa valtiossa, jossa palvelu tarjotaan, niillä edellytyksillä, jotka tämä EU:n jäsenvaltio tai tämä asianomainen assosioitunut valtio asettaa kansalaisilleen, sanotun kuitenkaan rajoittamatta 3 luvun soveltamista.

5. Erityismääräykset palvelujen vapaasta liikkuvuudesta ovat kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteissä IX–XI ja puitepöytäkirjassa 3.

25 ARTIKLA

Syrjimättömyys

Kunnes palvelujen vapaata liikkuvuutta koskevat rajoitukset on poistettu assosioituneiden osapuolten väliltä, assosioituneet osapuolet soveltavat tällaisia rajoituksia kaikkiin puitesopimuksen 24 artiklan 2 kohdassa tarkoitettuja palveluja tarjoaviin henkilöihin heidän kansalaisuudestaan tai asuinpaikastaan riippumatta.

26 ARTIKLA

Erityismääräykset

1. Palvelujen vapaaseen liikkuvuuteen liikenteen alalla sovelletaan II osan 6 lukua.
2. Tämän luvun soveltamisalaan kuuluviin asioihin sovelletaan puitesopimuksen 16, 18, 19 ja 20 artiklaa.

5 LUKU

PÄÄOMIEN VAPAA LIIKKUVUUS

27 ARTIKLA

Pääomanliikkeet

1. Tämän sopimuksen määräysten mukaisesti kielletään assosioituneiden osapuolten väliset pääomien liikkuvuuden rajoitukset.
2. Tämän sopimuksen määräysten mukaisesti kielletään assosioituneiden osapuolten väliset maksujen rajoitukset.
3. Erityismääräykset pääomien ja maksujen vapaasta liikkuvuudesta vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XII.

28 ARTIKLA

Pääomien vapaan liikkuvuuden kanssa yhteensopivat toimenpiteet

1. Puitesopimuksen 27 artiklalla ei rajoiteta EU:n jäsenvaltioiden ja assosioituneiden valtioiden oikeuksia
 - a) soveltaa niitä verolainsäädäntönsä säännöksiä, joiden mukaan verovelvollisia kohdellaan eri tavoin heidän asuinpaikkansa tai heidän päämansa sijoituspaikan perusteella;

- b) toteuttaa kaikki toimenpiteet, jotka ovat välttämättömiä, jotta estetään verotusta ja rahoituslaitosten toiminnan vakauden valvontaa koskevien jäsenvaltioiden lakien ja asetusten rikkominen, taikka säätää pääomanliikkeitä koskevista ilmoitusmenettelyistä hallinnollisten tietojen tai tilastotietojen saamiseksi taikka toteuttaa toimenpiteitä, jotka ovat perusteltuja yleisen järjestyksen ja turvallisuuden kannalta.
2. Tämän luvun määräyksillä ei rajoiteta sellaisten sijoittautumisvapauden rajoitusten soveltamista, jotka ovat sopuinnussa tämän sopimuksen kanssa.
3. Edellä 1 ja 2 kohdassa tarkoitettut toimenpiteet ja menettelyt eivät saa olla keino mielivaltaiseen syrjintään tai pääomien ja maksujen vapaan liikkuvuuden peiteltyä rajoittamista.

29 ARTIKLA

Suojatoimenpiteet maksutasevaikeuksien ilmetessä

Jos EU:n jäsenvaltiolla, jonka rahayksikkö ei ole euro, tai assosioituneella valtiolla on maksutaseeseen liittyviä vaikeuksia tai siihen kohdistuu maksutaseeseen liittyvien vaikeuksien vakava uhka joko sen maksutaseen yleisen epätasapainon tai sen käytettävissä olevan valuuttatyypin vuoksi ja jos tällaiset vaikeudet ovat omiaan erityisesti vaarantamaan tämän sopimuksen toiminnan, asianomainen EU:n jäsenvaltio tai assosioitunut valtio voi toteuttaa suojatoimenpiteitä.

30 ARTIKLA

Pääomanliikkeitä tai maksuja koskevat suojatoimenpiteet

Poikkeuksellisissa olosuhteissa, vakavissa vaikeuksissa tai niiden uhatessa EU:n talous- ja rahaliiton toimintaa EU voi hyväksyä tai pitää voimassa pääomanliikkeitä tai maksuja koskevia suojatoimenpiteitä enintään kuuden kuukauden ajan, jos tällaiset suojatoimenpiteet ovat ehdottoman välttämättömiä.

31 ARTIKLA

Suojatoimenpiteiden täytäntöönpano

EU ja kukin assosioitunut valtio käyttävät omia sisäisiä menettelyjään pannessaan täytäntöön puitesopimuksen 29 artiklan.

32 ARTIKLA

Sekakomitean rooli suojatoimenpiteiden yhteydessä

1. Kaikki puitesopimuksen 29 artiklassa tarkoitetut suojatoimenpiteet on ilmoitettava välittömästi puitesopimuksen 76 artiklalla perustetulle sekakomitealle.

2. Kaikista puitesopimuksen 29 artiklassa tarkoitetuista suojatoimenpiteistä on neuvoteltava ja niistä on vaihdettava tietoja sekakomiteassa ennen niiden ilmoittamista ja sen jälkeen.

3. Jos puitesopimuksen 29 artiklassa tarkoitetuissa tilanteissa syntyy äkillinen maksutasetta koskeva kriisi eikä tämän artiklan 2 kohdassa tarkoitettua menettelyä voida noudattaa, EU:n jäsenvaltio tai asianomainen assosioitunut valtio voi kaiken varalta toteuttaa tarvittavat suojatoimenpiteet. Tällaisten suojatoimenpiteiden on oltava sellaisia, että ne aiheuttavat mahdollisimman vähän häiriötä tämän sopimuksen toiminnalle, eivätkä ne saa olla laajempia kuin on ehdottomasti tarpeen syntyneiden äkillisten vaikeuksien poistamiseksi.

4. Kun suojatoimenpiteitä toteutetaan 3 kohdan mukaisesti, siitä ilmoitetaan niiden voimaantulopäivään mennessä, ja 2 kohdassa tarkoitettuihin neuvotteluihin ja tietojenvaihtoon ryhdytään mahdollisimman pian sen jälkeen.

6 LUKU

LIIKENNE

33 ARTIKLA

Soveltamisala

1. Tämä sopimus kattaa yhdistetyt kuljetukset sekä maantie-, rautatie-, sisävesi- ja meriliikenteen, mukaan lukien kyseisiin liikennemuotoihin liittyvät palvelut.
2. Tämän sopimuksen liikennettä koskeviin tavoitteisiin pyritään puitesopimuksen 34–37 artiklan ja kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteen XIII mukaisesti.

34 ARTIKLA

Kansallisten sääntöjen syrjimätön soveltaminen

Assosioituneen osapuolen voimassa olevat yhdistettyjä kuljetuksia sekä rautatie-, maantie-, sisävesi- ja meriliikennettä koskevia säännöksiä, joita ei ole vahvistettu kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XIII tarkoitetuissa EU:n säädöksissä, ei saa antaa sellaisina, että ne ovat toisen assosioituneen osapuolen liikenteenharjoittajille suoralta tai välilliseltä vaikutukseltaan epädullisempia kuin kyseisen assosioituneen osapuolen omille liikenteenharjoittajille.

35 ARTIKLA

Liikennealan valtiontuki

Liikennealan tuki on tämän sopimuksen mukainen, jos se on tarpeen liikenteen yhteensovittamiseksi tai on korvausta tiettyjen julkisten palvelujen käsitteeseen kuuluvien velvollisuuksien täyttämistä.

36 ARTIKLA

Syrjivien maksujen tai ehtojen kieltö

1. Assosioituneiden osapuolten alueella tapahtuvassa liikenteessä ei saa harjoittaa syrjintää, joka ilmenee siten, että liikenteenharjoittaja soveltaa kyseessä olevien tavaroiden alkuperä- tai määrärahan perusteella eri kuljetusmaksuja tai -ehtoja samanlaisten tavaroiden kuljetuksiin samoilla reiteillä.
2. Sekakomitea tutkii omasta aloitteestaan tai assosioituneen osapuolen pyynnöstä kaikki tämän artiklan soveltamisalaan kuuluvat syrjintätapaukset ja tekee tarvittavat päätökset sisäisten sääntöjensä mukaisesti.

37 ARTIKLA

Rajanylitysmaksut

Maksut tai kulut, jotka liikenteenharjoittaja veloittaa rajanylityksestä kuljetusmaksujen lisäksi, eivät saa olla kohtuuttomia rajanylityksestä tosiasiallisesti aiheutuviin kustannuksiin nähden.

Assosioituneet osapuolet pyrkivät asteittain pienentämään kyseisiä kustannuksia.

III OSA

KILPAILU JA MUUT YHTEISET SÄÄNNÖT

1 LUKU

YRITYKSIIN SOVELLETTAVAT SÄÄNNÖT

38 ARTIKLA

Yritysten väliset sopimukset, yritysten yhteenliittymien päätökset
ja yritysten yhdenmukaistetut menettelytavat

1. Tämän sopimuksen toimintaan soveltumattomia ja kiellettyjä ovat sellaiset yritysten väliset sopimukset, yritysten yhteenliittymien päätökset sekä yritysten yhdenmukaistetut menettelytavat, jotka voivat vaikuttaa assosioituneiden osapuolten väliseen kauppaan ja joiden tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua assosioituneiden osapuolten alueella tai joista seuraa, että kilpailu estyy, rajoittuu tai vääristyy siellä, ja erityisesti sellaiset sopimukset, päätökset ja menettelytavat,
 - a) joilla suoraan tai välillisesti vahvistetaan osto- tai myyntihintoja taikka muita kauppaehtoja;
 - b) joilla rajoitetaan tai valvotaan tuotantoa, markkinoita, teknistä kehitystä taikka investointeja;
 - c) joilla jaetaan markkinoita tai hankintalähteitä;

- d) joiden mukaan eri kauppakumppaneiden samankaltaisiin suorituksiin sovelletaan erilaisia ehtoja kauppakumppaneita epäedulliseen kilpailuasemaan asettavalla tavalla;
- e) joiden mukaan sopimuksen syntymisen edellytykseksi asetetaan se, että osapuoli hyväksyy lisäsuoritukset, joilla niiden luonteen vuoksi tai kauppataivan mukaan ei ole yhteyttä sopimuksen kohteeseen.

2. Tämän artiklan mukaan kielletyt sopimukset ja päätökset ovat ilman eri toimenpiteitä mitättömiä.

3. Voidaan kuitenkin julistaa, että 1 kohdan määräykset eivät koske

- yritysten välistä sopimusta tai yritysten välisten sopimusten ryhmää;
- yritysten yhteenliittymän päätöstä tai yritysten yhteenliittymien päätösten ryhmää; tai
- yhdenmukaistettua menettelytapaa tai yhdenmukaistettujen menettelytapojen ryhmää,

joka osaltaan tehostaa tuotantoa tai tuotteiden jakelua taikka edistää teknistä tai taloudellista kehitystä jättäen kuluttajille kohtuullisen osuuden näin saatavasta hyödystä:

- a) asettamatta asianomaisille yrityksille rajoituksia, jotka eivät ole välttämättömiä mainittujen tavoitteiden toteuttamiseksi;
- b) antamatta näille yrityksille mahdollisuutta poistaa kilpailua merkittävältä osalta kysymyksessä olevia tuotteita.

39 ARTIKLA

Määrävän aseman väärinkäyttö

Tämän sopimuksen toimintaan soveltumatonta ja kiellettyä on yhden tai useamman yrityksen määrävän aseman väärinkäyttö assosioituneiden osapuolten alueella tai sen merkittäväällä osalla, jos se voi vaikuttaa assosioituneiden osapuolten väliseen kauppaan.

Tällaista väärinkäyttöä voi olla erityisesti:

- a) kohtuuttomien osto- tai myyntihintojen taikka muiden kohtuuttomien kauppaehtojen suora tai välillinen määrääminen;
- b) tuotannon, markkinoiden tai tekniikan kehityksen rajoittaminen kuluttajien vahingoksi,
- c) erilaisten ehtojen soveltaminen eri kauppakumppaneiden samankaltaisiin suorituksiin kauppakumppaneita epäedulliseen kilpailuasemaan asettavalla tavalla;
- d) sen asettaminen sopimuksen syntymisen edellytykseksi, että toiset osapuolet hyväksyvät lisäsuoritukset, joilla niiden luonteen vuoksi tai kauppatavan mukaan ei ole yhteyttä sopimuksen kohteeseen.

40 ARTIKLA

Euroopan komission toimivalta

Ainoastaan Euroopan komissiolla on toimivalta soveltaa tätä lukua, jos vaikutus todennäköisesti kohdistuu EU:n jäsenvaltioiden väliseen kauppaan.

41 ARTIKLA

Kiellettyjen käytäntöjen arviointiperusteet

Kaikki puitesopimuksen 38 ja 39 artiklassa kielletyt käytännöt on arvioitava SEUT-sopimuksen 101 ja 102 artiklan sekä EU:ssa voimassa olevan johdetun oikeuden soveltamisesta johtuvien perusteiden mukaisesti. Asiaankuuluvat määräykset vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XIV.

42 ARTIKLA

Julkiset yritykset ja yritykset, joilla on erityis- tai yksinoikeuksia tai jotka tuottavat yleisiin taloudellisiin tarkoituksiin liittyviä palveluja

1. EU:n jäsenvaltiot tai assosioituneet valtiot eivät toteuta eivätkä pidä voimassa mitään julkisia yrityksiä taikka EU:n jäsenvaltioilta tai assosioituneilta valtioilta erityisoikeuksia tai yksinoikeuksia saavia yrityksiä koskevaa toimenpidettä, joka on ristiriidassa tässä sopimuksessa määrättyjen sääntöjen kanssa ja varsinkaan tässä luvussa vahvistettujen sääntöjen kanssa.

2. Yrityksiin, jotka tuottavat yleisiin taloudellisiin tarkoituksiin liittyviä palveluja, sekä fiskaalisiin monopoleihin sovelletaan tätä sopimusta ja varsinkin sen kilpailusääntöjä siltä osin kuin ne eivät oikeudellisesti tai tosiasiallisesti estä yrityksiä hoitamasta tällaisille yrityksille uskottuja erityistehtäviä. Kaupan kehitykseen ei saa vaikuttaa tavalla, joka olisi ristiriidassa assosioituneiden osapuolten etujen kanssa.

43 ARTIKLA

Maataloustuotteiden tuotanto ja kauppa

Tätä lukua sovelletaan maataloustuotteiden tuotantoon ja kauppaan niissä rajoissa, jotka vahvistetaan SEUT-sopimuksen 42 artiklan nojalla annetuissa säädöksissä SEUT-sopimuksen 101 ja 102 artiklan soveltamiseksi maataloustuotteiden tuotantoon ja kauppaan.

2 LUKU

VALTIONTUKI

44 ARTIKLA

Yleiset periaatteet

1. Jollei tässä sopimuksessa toisin määrätä, EU:n jäsenvaltioiden tai assosioituneiden valtioiden myöntämä taikka valtion varoista muodossa tai toisessa myönnetty tuki, joka vääristää tai uhkaa vääristää kilpailua suosimalla jotakin yritystä tai tuotannonalaa, ei sovellu tämän sopimuksen toimintaan, siltä osin kuin se vaikuttaa assosioituneiden osapuolten väliseen kauppaan.
2. Tämän sopimuksen toimintaan soveltuvana pidetään seuraavia:
 - a) yksittäisille kuluttajille myönnettävä sosiaalinen tuki, joka myönnetään harjoittamatta syrjintää tuotteiden alkuperän perusteella;
 - b) tuki luonnonmullistusten tai muiden poikkeuksellisten tapahtumien aiheuttaman vahingon korvaamiseksi.
3. Tämän sopimuksen toimintaan soveltuvana voidaan pitää:
 - a) tukea taloudellisen kehityksen edistämiseksi alueilla, joilla elintaso on poikkeuksellisen alhainen tai joilla vajaatyöllisyys on vakava ongelma;

- b) tukea Euroopan yhteistä etua koskevan tärkeän hankkeen edistämiseksi taikka jonkin EU:n jäsenvaltion tai assosioituneen valtion taloudessa olevan vakavan häiriön poistamiseksi;
- c) tukea tietyn taloudellisen toiminnan tai talousalueen kehityksen edistämiseksi, jos tuki ei muuta assosioituneiden osapuolten välisen kaupankäynnin edellytyksiä yhdenkään niistä etujen kanssa ristiriitaisella tavalla;
- d) tukea kulttuurin ja kulttuuriperinnön edistämiseksi, luonnon- tai kulttuuriarvojen säilyttäminen mukaan luettuna, jos tuki ei muuta assosioituneiden osapuolten välisen kaupankäynnin edellytyksiä yhdenkään niiden etujen kanssa ristiriitaisella tavalla.

45 ARTIKLA

Avoimuus

Assosioituneet osapuolet varmistavat avoimuuden tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvien valtiontukien osalta. Tätä varten kukin assosioitunut osapuoli varmistaa, että kustakin EU:n säädöksissä vahvistetun määrän ylittävästä yksittäisestä tuesta julkaistaan seuraavat tiedot:

- a) yksittäisten tukiohjelmien tai -päätösten teksti kokonaisuudessaan ja täytäntöönpanosäännöt;
- b) tuen myöntävä viranomainen;
- c) yksittäisten tuensaajien nimet;

- d) kullekin tuensaajalle myönnetyn tuen muoto ja määrä;
- e) tuen myöntämispäivä, yritystyyppi;
- f) alue, jolle tuensaaja on sijoittautunut; sekä
- g) tuensaajan pääasiallinen toimiala.

Euroopan komissio voi täsmentää tässä artiklassa määrättyjen julkaisua koskevien velvollisuuksien yksityiskohdat.

46 ARTIKLA

Euroopan komission suorittama valtiontukien valvonta

1. Euroopan komissiolle on annettava tieto tuen myöntämistä tai muuttamista koskevista assosioituneiden valtioiden suunnitelmista hyvissä ajoin, jotta se voi esittää huomautuksensa. Jos Euroopan komissio katsoo, että hanke ei sovellu sisämarkkinoille, se aloittaa viipymättä 3 kohdassa määrätyn menettelyn. Asianomainen assosioitunut valtio ei saa toteuttaa ehdottamiaan toimenpiteitä, ennen kuin menettelyssä on annettu lopullinen päätös.

2. Euroopan komissio seuraa jatkuvasti kaikkia assosioituneissa valtioissa voimassa olevia tukijärjestelmiä yhteistyössä kyseisten assosioituneiden valtioiden kanssa. Se tekee kyseisille assosioituneille valtioille ehdotuksia sisämarkkinoiden asteittaisen kehittämisen tai sisämarkkinoiden toiminnan kannalta aiheelliseksi toimenpiteiksi. Assosioituneet valtiot tekevät vuoden kuluessa tämän sopimuksen voimaantulosta kattavan selvityksen ennen tämän sopimuksen voimaantuloa perustetuista tukijärjestelmistä ja mukauttavat tällaiset tukijärjestelmät puitesopimuksen 44 artiklassa tarkoitettuihin perusteisiin kahden vuoden kuluessa tämän sopimuksen voimaantulosta.

3. Jos Euroopan komissio vaadittuaan niitä, joita asia koskee, esittämään huomautuksensa, toteaa, että assosioituneen valtion myöntämä tai assosioituneen valtion varoista myönnetty tuki ei sovellu sisämarkkinoille taikka että tällaista tukea käytetään väärin, se tekee päätöksen siitä, että assosioituneen valtion on Euroopan komission asettamassa määräajassa poistettava tuki tai muutettava sitä.

4. Jos assosioitunut valtio ei noudata 3 kohdassa tarkoitettua päätöstä asetetussa määräajassa, Euroopan komissio voi saattaa asian suoraan Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi.

47 ARTIKLA

Valtiontukisääntöjen tulkinta ja soveltaminen

1. Poiketen siitä, mitä puitesopimuksen 81 artiklassa määrätään, assosioituneet osapuolet sitoutuvat soveltamaan ja tulkitsemaan puitesopimuksen 44, 45 ja 46 artiklaa SEUT-sopimuksen 93, 106, 107 ja 108 artiklassa vahvistettujen sääntöjen sekä EU:ssa voimassa olevan johdetun oikeuden soveltamista koskevien perusteiden mukaisesti.

2. Kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XV vahvistetaan tämän artiklan 1 kohdassa tarkoitetut määräykset.
3. Sekakomitea voi tehdä päätöksiä kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteen XV muuttamisesta, sanotun kuitenkaan rajoittamatta 1 kohdan soveltamista.

48 ARTIKLA

Maataloustuotteiden tuotanto ja kauppa

Valtiontukisääntöjä ei sovelleta SEUT-sopimuksen liitteessä I lueteltujen maataloustuotteiden tuotantoon ja kauppaan.

3 LUKU

MUUT YHTEISET SÄÄNNÖT

49 ARTIKLA

Julkiset hankinnat sekä teollis- ja tekijänoikeudet ja kaupalliset oikeudet

1. Julkisia hankintoja koskevat erityismääräykset ja -järjestelyt vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XVI. Jollei toisin määrätä, tällaisia erityismääräyksiä ja -järjestelyjä sovelletaan kaikkiin kyseisessä liitteessä mainittuihin tavaroihin ja palveluihin.
2. Teollis- ja tekijänoikeuksiin ja kaupallisiin oikeuksiin sovellettavat erityismääräykset ja -järjestelyt vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XVII. Jollei toisin määrätä, tällaisia erityismääräyksiä ja -järjestelyjä sovelletaan kaikkiin tavaroihin ja palveluihin.

IV OSA

NELJÄÄN VAPAUTEEN LIITTYVÄT LAAJA-ALAISET MÄÄRÄYKSET

1 LUKU

SOSIAALIPOLITIikka

50 ARTIKLA

Työolojen parantaminen

Assosioituneet osapuolet ovat yksimielisiä tarpeesta edistää työntekijöiden työ- ja elinolojen kohentamista.

51 ARTIKLA

Työntekijöiden terveys ja turvallisuus

1. Assosioituneet osapuolet pyrkivät parantamaan erityisesti työympäristöä työntekijöiden terveyden ja turvallisuuden suojelemiseksi. Kyseisen tavoitteen toteutumisen edistämiseksi sovelletaan vähimmäisvaatimuksia, jotka pannaan täytäntöön asteittain ottaen huomioon kunkin assosioituneen osapuolen edellytykset ja sen sovellettavat tekniset määräykset. Kyseiset vähimmäisvaatimukset eivät estä assosioitunutta osapuolta pitämästä voimassa tai ottamasta käyttöön tiukempia työsuojelutoimenpiteitä, jos ne ovat sopusoinnussa tämän sopimuksen kanssa.

2. Kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XVIII vahvistetaan tämän artiklan 1 kohdassa tarkoitetut määräykset.

52 ARTIKLA

Työlainsäädäntö

Assosioituneet osapuolet toteuttavat tämän sopimuksen moitteettoman toiminnan varmistamiseksi tarpeelliset toimenpiteet työoikeuden alalla. Tällaiset toimenpiteet vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XVIII.

53 ARTIKLA

Sama palkka samasta työstä naisille ja miehille

1. Kukin assosioitunut osapuoli huolehtii naisten ja miesten samapalkkaisuuden periaatteen soveltamisesta ja pitää sen voimassa.

Tätä artiklaa sovellettaessa 'palkalla' tarkoitetaan tavallista perus- tai vähimmäispalkkaa ja muuta korvausta, jonka työntekijä välittömästi tai välillisesti saa työnantajaltaan työstä tai tehtävästä rahana tai luontoisetuna.

Samapalkkaisuudella ilman sukupuoleen perustuvaa syrjintää tarkoitetaan, että:

- a) palkka, joka maksetaan työn tuloksen perusteella, lasketaan saman mittayksikön mukaan;

b) palkka, joka maksetaan työhön käytetyn ajan perusteella, on sama samasta tehtävästä.

2. Erityismääräykset tämän artiklan 1 kohdan täytäntöönpanosta vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XVIII.

54 ARTIKLA

Naisten ja miesten yhdenvertainen kohtelu

Assosioituneet osapuolet edistävät naisten ja miesten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen toteutumista panemalla täytäntöön määräykset, joista määrätään tarkemmin kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XVIII.

55 ARTIKLA

Työmarkkinaosapuolten vuoropuhelu

Assosioituneet osapuolet pyrkivät edistämään työmarkkinaosapuolten välistä vuoropuhelua, myös Euroopan tasolla.

2 LUKU

KULUTTAJANSUOJA

56 ARTIKLA

Kuluttajansuoja

Määräykset kuluttajansuojasta vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XIX.

3 LUKU

YMPÄRISTÖ JA ILMASTO

57 ARTIKLA

Ympäristöön ja ilmastoon liittyvät tavoitteet

1. Assosioituneiden osapuolten ympäristö- ja ilmastotoimien tavoitteena on:
 - a) säilyttää, suojella ja parantaa ympäristön laatua;
 - b) edistää ihmisten terveyden suojelua;
 - c) varmistaa, että luonnonvaroja käytetään harkiten ja järkevästi; ja
 - d) edistää toimenpiteitä ilmastonmuutoksen torjumiseksi.

2. Assosioituneiden osapuolten ympäristö- ja ilmastotoimet perustuvat periaatteille, joiden mukaan ennalta ehkäiseviin toimiin olisi ryhdyttävä, ympäristövahingot olisi torjuttava ensisijaisesti niiden lähteellä ja saastuttajan olisi maksettava. Ympäristönsuojelua koskevat vaatimukset ja ilmastotoimet ovat osa assosioituneiden osapuolten muita politiikkoja.

58 ARTIKLA

Suojatoimenpiteet

Erityismääräykset puitesopimuksen 57 artiklan nojalla sovellettavista suojatoimenpiteistä vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XX.

59 ARTIKLA

Tiukemmat kansalliset toimenpiteet

Puitesopimuksen 58 artiklassa tarkoitetut suojatoimenpiteet eivät estä assosioitunutta osapuolta pitämästä voimassa tai ottamasta käyttöön tiukempia suojatoimenpiteitä, jotka ovat sopusoinnussa tämän sopimuksen kanssa.

4 LUKU

TILASTOT

60 ARTIKLA

Yhteistyö tilastoalalla

1. Assosioituneet osapuolet huolehtivat yhtenäisten ja vertailukelpoisten tilastotietojen tuottamisesta ja levittämisestä assosioituneiden valtioiden kaikkien merkityksellisten taloudellisten, sosiaalisten ja ympäristöön liittyvien seikkojen kuvailemiseksi ja seuraamiseksi.
2. Edellä olevan 1 kohdan soveltamiseksi assosioituneet osapuolet kehittävät ja käyttävät yhdenmukaisia menetelmiä, määritelmiä ja luokituksia sekä yhteisiä ohjelmia ja menettelyjä, joissa tilastotyö järjestetään tarkoitukseen soveltuville hallinnon tasoille ja joissa otetaan aiheellisella tavalla huomioon tilastosalaisuuden tarve.
3. Tilastoja koskevat erityismääräykset vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XXI.
4. Puitepöytäkirjassa 5 vahvistetaan tilastoalan yhteistyön järjestämistä koskevat erityismääräykset.

5 LUKU

YHTIÖOIKEUS

61 ARTIKLA

Yhtiöoikeus

Yhtiöoikeutta koskevat erityismääräykset vahvistetaan kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XXII.

V OSA

YHTEISTYÖ

62 ARTIKLA

Yhteistyö petosten torjumiseksi

1. Assosioituneet osapuolet sitoutuvat torjumaan tehokkaasti petoksia, korruptiota, salakuljetusta ja muuta laitonta toimintaa, joka vahingoittaa EU:n taloudellisia etuja.

Tätä varten assosioituneiden valtioiden toimivaltaiset viranomaiset sekä Euroopan komissio ja Euroopan petostentorjuntavirasto (OLAF) ja Euroopan syyttäjänviraston (EPPO) tekevät tiivistä yhteistyötä, kuulevat toisiaan säännöllisesti ja avustavat toisiaan toimeksiantojensa puitteissa. Assosioituneiden valtioiden toimivaltaiset viranomaiset ja OLAF voivat sopia yhteistyötään koskevista hallinnollisista järjestelyistä.

Kyseisistä hallinnollisista järjestelyistä on sovittava mieluiten ennen kuin assosioitunut valtio voi saada EU:n rahoitusta osallistuessaan EU:n rahoittamiin ohjelmiin.

Assosioituneet valtiot tekevät yhteistyötä EU:n kanssa petostentorjunnassa ja sitoutuvat saattamaan politiikkansa ja lainsäädäntönsä asteittain EU:n petostentorjuntasäännösten mukaisiksi, mutta niiden ei kuitenkaan tarvitse yhdenmukaistaa niitä. Kyseiset EU:n petostentorjuntasäännökset luetellaan assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa.

2. Assosioituneet osapuolet voivat vaihtaa todisteita, analyyseja tai muun tyyppisiä tietoja, myös henkilötietoja, estääkseen, paljastaakseen ja tutkiakseen petoksia, lahjontaa, salakuljetusta ja kaikkea muuta niiden taloudellisia etuja vahingoittavaa laitonta toimintaa sekä asettaakseen niistä syytteeseen ja rangaistakseen niistä hallinnollisesti ja rikosoikeudellisesti.

Tämän artiklan nojalla toimitettavat tai saatavat tiedot ja todisteet kuuluvat niiden muodosta riippumatta ammattisalaisuuden piiriin ja niitä koskee sama suoja kuin se, joka vastaanottavan assosioituneen osapuolen kansallisessa lainsäädännössä ja EU:n toimielimiin sovellettavissa vastaavissa säännöksissä suodaan vastaaville tiedoille, henkilötiedot mukaan lukien.

Tällaisia tietoja ja todisteita ei saa luovuttaa muille kuin niille henkilöille, jotka toimivat EU:n toimielimissä tai assosioituneiden valtioiden viranomaisissa ja joiden tehtävät edellyttävät kyseisten tietojen ja todisteiden tuntemista, eivätkä EU:n toimielimet tai assosioituneiden valtioiden viranomaiset saa käyttää niitä muihin kuin tämän artiklan soveltamisalaan kuuluviin tarkoituksiin.

3. OLAF voi tehdä asianomaisen assosioituneen valtion alueella talouden toimijoihin kohdistuvia paikalla suoritettavia todentamisia ja tarkastuksia, jos kyseiselle assosioituneelle valtiolle on EU:n rahoittamissa ohjelmissa myönnetty EU:n rahoitusta, jos Euroopan komissio on antanut OLAFille kyseisten ohjelmien mukaiset talousarvion toteuttamistehtävät tai jos assosioituneessa valtiossa tapahtuva petollinen toiminta vahingoittaa EU:n tulleja tai muita sekakomitean päätöksessä yksilöityjä omia varoja. Asianomaisen assosioituneen valtion toimivaltaiset viranomaiset avustavat OLAFia tässä asiassa 1 kohdassa tarkoitetun tiiviin yhteistyön puitteissa.

OLAF voi toimivaltansa rajoissa ja assosioituneen valtion toimivaltaisille viranomaisille osoitetusta asianmukaisesti perustellusta pyynnöstä tehdä talouden toimijoihin kohdistuvia paikalla suoritettavia todentamisia ja tarkastuksia kyseisen assosioituneen valtion alueella muissa kuin tämän kohdan ensimmäisessä alakohdassa määrätyissä tapauksissa sillä edellytyksellä, että assosioituneen valtion toimivaltainen viranomainen ei vastusta kyseistä asianmukaisesti perusteltua pyyntöä.

63 ARTIKLA

Yhteistyö muissa asioissa

1. Assosioituneet osapuolet tunnustavat ja sitoutuvat panemaan täytäntöön hyvän hallinnon periaatteet veroasioissa, kuten läpinäkyvyyttä, tietojenvaihtoa ja oikeudenmukaista verotusta koskevat nykyiset kansainväliset standardit sekä veropohjan rapautumisen ja voitonsiirtojen torjumista koskevat vähimmäisstandardit. Assosioituneet osapuolet edistävät hyvää hallintotapaa veroasioissa, parantavat kansainvälistä yhteistyötä verotuksen alalla ja helpottavat verotulojen turvaamista.
2. Assosioituneet osapuolet sitoutuvat muuttamaan assosioituneiden valtioiden pöytäkirjaa neljän vuoden kuluessa tämän sopimuksen voimaantulosta sisällyttämällä siihen määräyksiä keskinäisestä avunannosta kaikkien verosaatavien perinnässä.

VI OSA

YHTEISTYÖ MUILLA KUIN NELJÄN VAPAUDEN ALOILLA

64 ARTIKLA

Yhteistyön alat

Assosioituneet osapuolet voivat vahvistaa tai laajentaa yhteistyötään EU:n toimien puitteissa seuraavilla aloilla:

- tutkimus ja teknologian kehittäminen;
- tietopalvelut;
- ympäristö;
- ilmastotoimet;
- koulutus, harjoittelu ja nuoriso;
- sosiaalipolitiikka;
- kuluttajansuoja;

- pienet ja keskisuuret yritykset;
- matkailu;
- audiovisuaalialan politiikka;
- pelastuspalvelu;
- oikeudellinen yhteistyö yksityisoikeudellisissa asioissa;
- kulttuuri;
- viestintä;
- Euroopan laajuiset verkot;
- aluepolitiikka; ja
- kansanterveys;

siltä osin kuin näihin ei sovelleta tämän sopimuksen muita osia.

65 ARTIKLA

Vuoropuhelu ja kuuleminen

1. Assosioituneet osapuolet voivat vahvistaa vuoropuheluaan kaikin asianmukaisin keinoin, erityisesti VII osassa määrätyn menettelyin, yksilöidäkseen alat ja toimintalohkot, joilla entistä läheisempi yhteistyö voisi edistää niiden yhteisten tavoitteiden saavuttamista puitesopimuksen 64 artiklassa tarkoitetuilla aloilla.
2. Assosioituneet osapuolet voivat erityisesti vaihtaa tietoja ja jonkin osapuolen pyynnöstä neuvotella sekakomiteassa suunnitelmista ja ehdotuksista, jotka koskevat puiteohjelmien, erityisohjelmien, toimien ja hankkeiden toteuttamista ja muuttamista puitesopimuksen 64 artiklassa tarkoitetuilla aloilla.
3. Tätä osaa sovellettaessa noudatetaan soveltuvin osin, mitä VII osassa määrätään, jos tässä osassa tai assosioituneen valtion pöytäkirjoissa erikseen näin määrätään.

66 ARTIKLA

Yhteistyömuodot

Puitesopimuksen 64 artiklassa tarkoitettu yhteistyö voidaan toteuttaa jollakin seuraavista tavoista:

- a) assosioituneiden valtioiden osallistuminen EU:n puiteohjelmiin, erityisohjelmiin, hankkeisiin tai muihin toimiin;

- b) yhteisten toimien toteuttaminen tietyillä aloilla, mihin voi sisältyä erilaisen toiminnan keskittämistä tai yhteensovittamista, erilaisen olemassa olevan toiminnan sulauttamista ja tapauskohtaista yhteistä toimintaa;
- c) virallinen ja epävirallinen tietojenvaihto tai tietojen antaminen;
- d) yhteiset ponnistukset tietyn toiminnan edistämiseksi kaikkialla assosioituneiden osapuolten alueella;
- e) rinnakkainen lainsäädäntö, jonka sisältö on tarvittaessa sama tai samanlainen;
- f) ponnistusten ja toiminnan yhteensovittaminen kansainvälisissä järjestöissä tai niiden yhteydessä sekä kolmansien maiden kanssa harjoitettavan yhteistyön yhteensovittaminen, jos se on yhteisen edun mukaista.

67 ARTIKLA

Assosioituneiden valtioiden osallistuminen EU:n puiteohjelmiin, erityisohjelmiin, hankkeisiin tai muihin toimiin

Jos yhteistyö toteutetaan assosioituneiden valtioiden osallistumisena EU:n puiteohjelmaan, erityisohjelmaan, hankkeeseen tai muuhun toimeen, noudatetaan seuraavia periaatteita:

- a) assosioituneilla valtioilla on oikeus osallistua koko ohjelmaan tai osaan siitä;
- b) kun kyse on komiteasta, joka avustaa Euroopan komissiota jonkin EU:n toiminnan hoitamisessa tai kehittämisessä, ja kun assosioituneet valtiot rahoittavat toimintaa osallistumisensa perusteella, assosioituneiden valtioiden aseman osalta otetaan täysimääräisesti huomioon niiden rahoitusosuus.

- c) lukuun ottamatta EU:n yleiseen talousarvioon liittyviä päätöksiä EU:n päätöksiin sovelletaan puitesopimuksen 65 artiklan 3 kohdan määräyksiä, jos päätökset suoraan tai välillisesti koskevat sellaista puiteohjelmaa, erityisohjelmaa, hanketta tai muuta tointa, johon assosioituneet valtiot osallistuvat tämän sopimuksen nojalla tehdyn päätöksen nojalla; sekakomitea voi puitesopimuksen 72 artiklassa määrättyllä tavalla tarkastella toimintaan osallistumisen jatkamisen ehtoja ja edellytyksiä;
- d) assosioituneiden valtioiden toimielimillä, yrityksillä, järjestöillä ja kansalaisilla on hanketasolla EU:n toimintaohjelmassa ja muussa toimessa samat oikeudet ja velvollisuudet kuin niihin osallistuvilla EU:n jäsenvaltioiden toimielimillä, yrityksillä, järjestöillä ja kansalaisilla; sama koskee soveltuvin osin niitä, jotka osallistuvat EU:n jäsenvaltioiden ja assosioituneiden valtioiden väliseen vaihtoon kyseisessä toiminnassa;
- e) tulosten levittämisen, arvioimisen ja hyväksi käyttämisen osalta assosioituneilla valtioilla sekä niiden toimielimillä, yrityksillä, järjestöillä ja kansalaisilla on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin EU:n jäsenvaltioilla sekä niiden toimielimillä, yrityksillä, järjestöillä ja kansalaisilla;
- f) assosioituneet osapuolet sitoutuvat omia sääntöjään ja määräyksiään noudattaen helpottamaan ohjelmiin tai muihin toimiin osallistuvien liikkuvuutta, siltä osin kuin se on tarpeen.

68 ARTIKLA

Assosioituneiden valtioiden rahoitusosuus

1. Jos tässä osassa tarkoitettuun yhteistyöhön liittyy assosioituneen valtion osallistuminen toiminnan rahoitukseen, rahoitusosuus toteutetaan jossakin seuraavista muodoista:

a) EU:n toimintaan osallistumisesta johtuva assosioituneiden valtioiden rahoitusosuus määrätään suhteessa:

- niihin maksusitoumusmäärärahoihin ja
- niihin maksumäärärahoihin,

jotka on vuosittain otettu EU:ta varten EU:n yleisen talousarvion kyseistä toimintaa vastaavalle momentille.

'Suhdeluku', jonka mukaan assosioituneiden valtioiden osuus määräytyy, on yhtäältä kunkin assosioituneen valtion markkinahintaisen bruttokansantuotteen sekä toisaalta EU:n jäsenvaltioiden ja asianomaisen assosioituneen valtion yhteenlaskettujen bruttokansantuotteiden suhde. Suhdeluku lasketaan kutakin varainhoitovuotta varten viimeisten saatavilla olevien tilastotietojen perusteella.

Assosioituneiden valtioiden rahoitusosuus lisätään sekä maksusitoumusmäärärahojen että maksumäärärahojen osalta määräin, jotka on otettu EU:ta varten sen yleiseen talousarvioon kyseistä toimintaa vastaavalle momentille.

Assosioituneiden valtioiden kunakin vuonna maksettavat rahoitusosuudet määräytyvät maksumäärärahojen perusteella.

Assosioituneiden valtioiden ei edellytetä osallistuvan sellaisiin sitoumuksiin – eikä niistä johtuviin maksuihin – jotka EU on tehnyt ennen assosioituneiden valtioiden osallistumista kyseiseen toimintaan tämän sopimuksen perusteella;

- b) assosioituneiden valtioiden osallistuessa tiettyjen hankkeiden tai tietyn muun toiminnan rahoitukseen rahoitusosuuden periaatteena on se, että kukin assosioitunut valtio vastaa omista kuluistaan, minkä lisäksi sekakomitea määrää asianmukaisesta osallistumisesta EU:n yleiskustannuksiin;
- c) sekakomitea tekee tarvittavat päätökset assosioituneiden valtioiden osallistumisesta toiminnasta aiheutuviin kustannuksiin.

2. Tarkemmat määräykset tämän artiklan täytäntöönpanosta ovat puitesopimuksen 72 artiklassa tarkoitettussa puitesopimuksen 68 artiklan täytäntöönpanon yksityiskohtaisista säännöistä tehdyssä assosioituneen valtion pöytäkirjassa.

69 ARTIKLA

Tietojenvaihto viranomaisten kesken

Jos yhteistyö toteutetaan viranomaisten välisenä tietojenvaihtona, assosioituneilla valtioilla on sama oikeus saada ja sama velvollisuus antaa tietoja kuin EU:n jäsenvaltioilla, jollei muuta johdu niistä salassapitoa koskevista vaatimuksista, jotka sekakomitea vahvistaa.

70 ARTIKLA

Yhteistyö erityisaloilla

Yhteistyötä erityisaloilla koskevat järjestelyt ovat assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa.

71 ARTIKLA

Aiempi yhteistyö

Jollei jossakin assosioitunutta valtiota koskevassa pöytäkirjassa toisin määrätä, assosioituneiden osapuolten väliseen yhteistyöhön, jota tämän sopimuksen tullessa voimaan harjoitetaan puitesopimuksen 64 artiklassa tarkoitetuilla aloilla, sovelletaan vastaisuudessa asiaankuuluvia tämän osan ja kyseisen assosioituneen valtion pöytäkirjan määräyksiä.

72 ARTIKLA

Sekakomiteoiden tehtävä

Sekakomiteat tekevät VI osassa määrätyllä tavalla puitesopimuksen 64–71 artiklan ja niihin perustuvien toimenpiteiden täytäntöönpanoa varten tarpeelliset päätökset, joihin voivat muun ohessa kuulua assosioituneen valtion pöytäkirjan sellaisten määräysten laatiminen, täydentäminen tai muuttaminen, jotka koskevat puitesopimuksen 68 artiklan täytäntöönpanon yksityiskohtaisia sääntöjä, sekä puitesopimuksen 71 artiklan täytäntöönpanon mahdollisesti edellyttämien siirtymäjärjestelyjen hyväksyminen.

73 ARTIKLA

Uudet yhteistyöalat

Assosioituneet osapuolet ryhtyvät tarpeellisiin toimiin kehittääkseen, vahvistaakseen tai laajentaakseen yhteistyötään muussa EU:n toiminnassa kuin puitesopimuksen 64 artiklassa mainitussa toiminnassa, jos tällaisen yhteistyön katsotaan todennäköisesti edistävän tämän sopimuksen tavoitteiden saavuttamista taikka ne muutoin pitävät sitä yhteisen etunsa mukaisena. Tällaisiin toimiin voi kuulua puitesopimuksen 64 artiklan muuttaminen lisäämällä siinä lueteltuihin aloihin uusia yhteistyöaloja.

74 ARTIKLA

Kansalliset toimenpiteet

Tämä osa ei estä assosioitunutta osapuolta erikseen valmistelemasta, toteuttamasta tai panemasta täytäntöön toimenpiteitä, sanotun kuitenkin rajoittamatta tämän sopimuksen muiden osien soveltamista.

VII OSA

INSTITUTIONAALISET MÄÄRÄYKSET

1 LUKU

ASSOSIAATION INSTITUUTTIOT

75 ARTIKLA

Assosiaatiokomitea

1. Perustetaan assosiaatiokomitea. Se koostuu osapuolten edustajista. Sillä on valtuudet tarkastella kaikkia tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvia yleisiä kysymyksiä, joita saattaa ilmetä EU-osapuolen ja assosioituneiden valtioiden välillä.
2. Assosiaatiokomitean puheenjohtajina toimivat EU-osapuolen edustaja, Andorran edustaja ja San Marinon edustaja vuorotellen.
3. Assosiaatiokomitea vahvistaa työjärjestyksensä osapuolten yhteisellä sopimuksella.
4. Täyttääkseen tehtävänsä assosiaatiokomitea kokoontuu työjärjestyksessään määrätyin väliajoin ja vähintään joka toinen vuosi. Se kokoontuu myös jonkin osapuolen aloitteesta työjärjestyksensä mukaisesti.

76 ARTIKLA

Sekakomiteat

1. Perustetaan kaksi sekakomiteaa, jotka koostuvat
 - a) EU-osapuolen ja Andorran edustajista, jäljempänä 'EU-Andorra-sekakomitea'; ja
 - b) EU-osapuolen ja San Marinon edustajista, jäljempänä 'EU-San Marino-sekakomitea'.

Puitesopimuksessa viittauksia sekakomiteaan pidetään viittauksina kumpaan tahansa a ja b alakohdassa luetelluista sekakomiteoista.

2. Sekakomiteat varmistavat tämän sopimuksen tehokkaan täytäntöönpanon ja moitteettoman toiminnan.
3. Assosioituneet osapuolet vaihtavat näkemyksiä ja tietoja tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvista kysymyksistä asianomaisessa sekakomiteassa. Asianomaisessa sekakomiteassa käytävissä neuvotteluissa käsitellään erityisesti kaikkia tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvia kysymyksiä, jotka aiheuttavat soveltamis- tai tulkintavaikeuksia ja jotka jokin assosioituneista osapuolista on ottanut esille.
4. Sekakomiteat tekevät kaikki tässä sopimuksessa määrätyt päätökset, jotta tämän sopimuksen tavoitteet voidaan saavuttaa ja jotta voidaan panna täytäntöön yhteistyö yhteistä etua koskevilla aloilla sekä samalla varmistaa EU:n sisämarkkinoiden tehokas toiminta, sellaisena kuin se on laajennettu koskemaan assosioituneita valtioita tämän sopimuksen määräysten ja ehtojen mukaisesti, mukaan lukien erityisesti assosioituneita valtioita koskevat pöytäkirjat.

5. Kumpikin sekakomitea vahvistaa päätöksellä työjärjestyksensä, joiden aineellisen sisällön on oltava sama.
6. Asianomaisten sekakomiteoiden puheenjohtajina toimivat assosioituneet osapuolet vuorotellen. EU vastaa sekakomiteoiden sihteeristöstä.
7. Tehtäviensä suorittamiseksi sekakomiteat kokoontuvat säännöllisesti ja vähintään kerran vuodessa, työjärjestyksessään määrätyn väliajoin. Ne kokoontuvat myös puheenjohtajansa aloitteesta tai assosioituneen osapuolen pyynnöstä. Asianomainen sekakomitea kokoontuu viimeistään kahden kuukauden kuluttua assosioituneen osapuolen pyynnön esittämisestä.
8. Asianomaiset sekakomiteat voivat päättää perustaa alakomiteoita tai työryhmiä avustamaan niitä tehtäviensä suorittamisessa. Asianomaiset sekakomiteat määrittelevät työjärjestyksessään tällaisten alakomiteoiden ja työryhmien menetelmät, kokoonpanon ja toimintatavat. Sekakomiteat määrittelevät tällaisten alakomiteoiden ja työryhmien tehtävät kussakin yksittäistapauksessa.

77 ARTIKLA

Sekakomiteoiden päätöksenteko

1. Sekakomitea tekee päätöksensä assosioituneiden osapuolten yhteisellä sopimuksella. Sekakomitea järjestää näkemysten vaihdon jonkin assosioituneen osapuolen pyynnöstä.

2. Assosioituneen valtion pöytäkirjaan tehtävät muutokset hyväksytään sekakomitean päätöksellä, jollei kyseisessä assosioituneen valtion pöytäkirjassa toisin määrätä.
3. Assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteitä muutetaan sekakomitean päätöksellä puitesopimuksen 81 artiklan mukaisesti.
4. Sekakomiteat tekevät päätöksensä assosioituneiden valtioiden pöytäkirjojen liitteiden muuttamisesta samanaikaisesti ja koordinoitujen ehdotusten pohjalta aina, kun se on mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Sekakomitean tekemät päätökset toimitetaan myös sille assosioituneelle valtiolle, joka ei ole kyseisen sekakomitean jäsen.
5. Sekakomitea voi tehdä päätöksensä kirjallista menettelyä noudattaen, ellei assosioitunut osapuoli pyydä päätöksen tekemistä sekakomitean kokouksessa.
6. Sekakomitean päätökset sitovat assosioituneita osapuolia, jotka toteuttavat tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen, että kyseiset päätökset tulevat voimaan niiden oikeusjärjestyksessä ja että niitä sovelletaan tosiasiallisesti.

78 ARTIKLA

Parlamentaarinen yhteistyö

1. Perustetaan parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta. Se toimii foorumina, jolla Euroopan parlamentin jäsenet ja assosioituneiden valtioiden parlamenttien jäsenet voivat tavata ja vaihtaa näkemyksiä, ja foorumi tukee vuoropuhelun ja keskustelun kautta keskinäisen ymmärryksen parantamista assosioituneiden valtioiden välillä tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvilla aloilla.
2. Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta koostuu yhtäältä Euroopan parlamentin jäsenistä ja toisaalta assosioituneiden valtioiden parlamenttien jäsenistä. Parlamentaarisen assosiaatiovaliokunnan jäsenten kokonaismäärä vahvistetaan puitepöytäkirjassa 7 vahvistetussa parlamentaarisen assosiaatiovaliokunnan perussäännössä.
3. Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta kokoontuu itse määäämäänsä väliajoin vuoroin EU:ssa ja jossakin assosioituneessa valtiossa parlamentaarisen assosiaatiovaliokunnan perussäännön mukaisesti.
4. Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta vahvistaa työjärjestyksensä parlamentaarisen assosiaatiovaliokunnan perussäännön mukaisesti.
5. Parlamentaarisen assosiaatiovaliokunnan puheenjohtajana toimii vuorotellen Euroopan parlamentin edustaja ja jonkin assosioituneen valtion parlamentin edustaja parlamentaarisen assosiaatiovaliokunnan perussäännön ja valiokunnan oman työjärjestyksen mukaisesti.

79 ARTIKLA

Talouselämän osapuolten ja työmarkkinaosapuolten yhteistyö

1. Perustetaan talouselämän osapuolten ja työmarkkinaosapuolten neuvoa-antava assosiaatiokomitea. Sen tarkoituksena on edistää vuoropuhelua ja yhteistyötä assosioituneiden valtioiden erilaisten talouselämän ja kansalaisyhteiskunnan järjestöjen välillä. Kyseinen vuoropuhelu ja yhteistyö kattaa kaikki tällä sopimuksella luotujen suhteiden taloudelliset ja sosiaaliset näkökohdat.
2. Talouselämän osapuolten ja työmarkkinaosapuolten neuvoa-antava assosiaatiokomitea koostuu yhtäältä Euroopan talous- ja sosiaalikomitean jäsenistä sekä toisaalta assosioituneiden valtioiden nimeämistä talouselämän osapuolista ja työmarkkinaosapuolista.
3. Talouselämän osapuolten ja työmarkkinaosapuolten neuvoa-antava assosiaatiokomitea vahvistaa työjärjestyksensä.
4. Talouselämän osapuolten ja työmarkkinaosapuolten neuvoa-antavan assosiaatiokomitean puheenjohtajana toimivat vuoroin Euroopan talous- ja sosiaalikomitean edustaja ja assosioituneiden valtioiden nimeämien talouselämän osapuolten ja työmarkkinaosapuolten edustajat komitean työjärjestyksen mukaisesti.

2 LUKU

KUULEMINEN EU:N PÄÄTÖKSENTEKOMETTELYN YHTEYDESSÄ

80 ARTIKLA

EU:n säädöksen laatiminen

1. Kun Euroopan komissio valmistelee EU:n säädöstä alalla, jota tämä sopimus koskee, Euroopan komissio ilmoittaa tästä assosioituneille valtioille ja kuulee epävirallisesti niiden asiantuntijoita samalla tavoin ja samassa määräajassa kuin se valmistellessaan ehdotuksiaan kuulee EU:n jäsenvaltioiden asiantuntijoita.
2. Kun Euroopan komissio toimittaa ehdotuksensa Euroopan unionin neuvostolle ja Euroopan parlamentille, se toimittaa jäljennökset ehdotuksesta assosioituneille valtioille.
3. Assosioituneen osapuolen pyynnöstä asiasta voidaan alustavasti vaihtaa mielipiteitä sekakomiteassa tai muulla soveltuvalla tavalla, joka voi olla virallinen tai epävirallinen. Assosioituneet osapuolet kuulevat jonkin assosioituneen osapuolen pyynnöstä toisiaan uudelleen merkittävistä kohdista ennen kyseisen EU:n säädöksen hyväksymistä. Assosioituneet valtiot välittävät tarvittaessa Euroopan komissiolle huomionsa ja voivat ilmoittaa oman erityistilanteensa.

4. Kun Euroopan komissio laatii SEUT-sopimuksen 290 artiklassa tarkoitettuja delegoituja säädöksiä jonkin sellaisen säädöksen nojalla, joka kuuluu tämän sopimuksen yhden tai useamman pöytäkirjan soveltamisalaan, Euroopan komissio ottaa assosioituneet valtiot mahdollisimman kattavasti mukaan ehdotustensa laatimiseen.
5. Kun Euroopan komissio laatii SEUT-sopimuksen 291 artiklassa tarkoitettuja täytäntöönpanosäädöksiä jonkin sellaisen säädöksen nojalla, joka kuuluu tämän sopimuksen yhden tai useamman pöytäkirjan soveltamisalaan, se ottaa assosioituneet valtiot mahdollisimman kattavasti mukaan ehdotustensa laatimiseen, ja nämä ehdotukset toimitetaan myöhemmin komiteoille, jotka avustavat Euroopan komissiota tämän käyttäessä toimeenpanovaltaansa. Kun Euroopan komissio laatii ehdotuksia, se kuulee assosioituneiden valtioiden asiantuntijoita samalla tavoin ja samassa määräajassa kuin se kuulee EU:n jäsenvaltioiden asiantuntijoita.
6. Tapauksissa, joissa asia tulee vireille Euroopan unionin neuvostossa kyseiseen komiteaan sovellettavan menettelyn mukaisesti, Euroopan komissio toimittaa Euroopan unionin neuvostolle assosioituneiden valtioiden asiantuntijoiden kannat.
7. Niissä komiteoissa, joihin ei sovelleta 4 tai 5 kohtaa, assosioituneiden valtioiden asiantuntijat osallistuvat työskentelyyn, kun se on tarpeen tämän sopimuksen moitteettoman toiminnan varmistamiseksi. Kyseiset komiteat luetellaan assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa, ja tarvittaessa niihin sisällytetään luettelot muista komiteoista, joilla on samankaltaisia ominaisuuksia. Tällaista assosiointia koskevat yksityiskohtaiset säännöt vahvistetaan kyseessä olevia asioita koskevissa assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa ja liitteissä.

3 LUKU

HOMOGEENISUUS

81 ARTIKLA

Liitteiden muuttaminen

1. Puitesopimuksen 4 artiklassa vahvistettujen periaatteiden noudattamisen varmistamiseksi assosioituneet osapuolet tekevät läheistä yhteistyötä, jotta sekakomiteat voivat tehdä päätöksensä tehokkaasti ja nopeasti ja jotta varmistetaan, että tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvilla aloilla annetut EU:n säädökset sisällytetään asiaankuuluviin liitteisiin mahdollisimman pian sen jälkeen, kun ne on hyväksytty ja toimitettu assosioituneille valtioille.
2. Sekakomiteat tekevät päätökset liitteiden muuttamisesta, jotta voidaan mahdollisuuksien mukaan varmistaa, että 1 kohdassa tarkoitettuja EU:n säädöksiä sovelletaan EU:ssa samanaikaisesti kuin niiden täytäntöönpanemiseksi annettua kansallista lainsäädäntöä assosioituneissa valtioissa. Jos ilmenee vaikeuksia, assosioituneiden osapuolten välisiä neuvotteluja tehostetaan virallisesti tai epävirallisesti molempia osapuolia tyydyttävän ratkaisun löytämiseksi, mihin kuuluu myös mahdollisuus todeta kansallisen lainsäädännön vastaavuus. Asianomainen assosioitunut valtio toimittaa EU:lle kirjallisesti kaikki tarpeelliset tiedot tilanteen perusteellista arviointia varten.

3. Tämän artiklan 2 kohdan mukaiset sekakomitean päätökset tehdään viimeistään kuuden kuukauden kuluttua päivästä, jona asia on tullut vireille kyseisessä sekakomiteassa. Jos assosioitunut valtio ei ole mainitun määräajan päättyessä antanut suostumustaan EU:n säädöksen sisällyttämiseksi asiaankuuluvaan liitteeseen tämän artiklan 1 kohdan mukaisesti, sovelletaan puitesopimuksen 90 artiklassa määrättyä riitojenratkaisumenettelyä. Kyseisen ajanjakson päätyttyä katsotaan, että asia on pantu vireille sekakomiteassa puitesopimuksen 90 artiklan 1 kohdan mukaisesti.

4. Jos sekakomitean päätöksellä muutetaan liitettä, jossa kyseisen muutoksen nojalla viitataan EU:n säädöksiin, ja jos kyseinen muutos edellyttää täytäntöönpanotoimenpiteitä asianomaisessa assosioituneessa valtiossa, kyseisistä täytäntöönpanotoimenpiteistä on säädettävä määräajassa, joka on yhtä pitkä kuin aika, joka on vahvistettu kyseisten EU:n säädösten täytäntöönpanolle EU:n jäsenvaltioissa, jollei sekakomitea toisin päättä. Kyseinen määräaika alkaa sekakomitean päätöksen voimaantulopäivänä.

82 ARTIKLA

Assosioituneiden valtioiden valtiosäännön asettamat vaatimukset

1. Jos sekakomitean tekemä päätös voidaan panna täytäntöön assosioituneessa valtiossa vasta, kun valtiosäännön asettamat tietyt vaatimukset on täytetty, päätös tulee voimaan kyseisen assosioituneen valtion oikeusjärjestyksessä kyseisten valtiosäännön asettamien vaatimusten täyttymisen jälkeen. Kyseisten valtiosäännön asettamien vaatimusten täyttymispäivä on ilmoitettava EU:lle.

2. Jos tällaista ilmoitusta ei ole tehty kuuden kuukauden kuluessa sekakomitean päätöksen tekemisestä, sekakomitean päätöstä sovelletaan väliaikaisesti, kunnes 1 kohdassa tarkoitetut valtiosäännön asettamat vaatimukset on täytetty, jollei assosioitunut valtio ilmoita EU:lle, että päätöstä ei voida soveltaa väliaikaisesti ja täsmennä syytä sille.
3. Jos kyseistä päätöstä ei ole pantu täytäntöön assosioituneessa valtiossa 12 kuukauden kuluessa sekakomitean päätöksen tekemisestä, sovelletaan puitesopimuksen 90 artiklaa.

83 ARTIKLA

Automaattinen menettely

1. Poiketen siitä, mitä puitesopimuksen 81 artiklassa määrätään, jos assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä I viitataan EU:n säädökseen, tällaista viittausta pidetään viittauksena kyseiseen EU:n säädökseen sellaisena kuin se on päivitettyä ilman, että uusia EU:n säädöksiä on tarpeen sisällyttää liitteeseen I.
2. Edellä 1 kohdassa ilmaisulla 'sellaisena kuin se on päivitettyä' tarkoitetaan seuraavia:
 - a) EU:n perussäädös korvataan kokonaisuudessaan uudella perussäädöksellä;
 - b) Euroopan komissio antaa delegoituja säädöksiä, joilla täydennetään tai muutetaan tiettyjä EU:n perussäädöksen muita kuin keskeisiä osia;
 - c) edellä b alakohdassa tarkoitettuihin delegoituihin säädöksiin tehdään peräkkäisiä muutoksia;

- d) Euroopan komissio hyväksyy täytäntöönpanosäädöksiä, jotka ovat tarpeen EU:n säädöksen täytäntöönpanemiseksi;
 - e) edellä d alakohdassa tarkoitettuihin täytäntöönpanosäädöksiin tehdään peräkkäisiä muutoksia.
3. Avoimuuden varmistamiseksi sekakomiteat merkitsevät vuosittain tiedoksi EU:n säädökset, joihin sovelletaan automaattista menettelyä.

84 ARTIKLA

Yksinkertaistettu menettely

1. Poiketen siitä, mitä puitesopimuksen 81 artiklassa määrätään, ja rajoittamatta puitesopimuksen 83 artiklan soveltamista assosioituneet valtiot toteuttavat EU:n jäsenvaltioiden kanssa samanaikaisesti toimenpiteitä, jotka vastaavat EU:n jäsenvaltioiden asiaankuuluvien EU:n säädösten nojalla toteuttamia toimenpiteitä seuraavilla aloilla, ilman että kyseisiä uusia EU:n säädöksiä on tarpeen sisällyttää assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteeseen I:
- a) eläintautien torjuntatoimenpiteet;
 - b) kolmansista maista peräisin olevat elintarvikkeet ja rehut, joihin sovelletaan rajoituksia;
 - c) lemmikkieläinten muut kuin kaupalliset siirrot;
 - d) tuonti kolmansista maista;
 - e) levittäminen ympäristöön.

2. Poiketen siitä, mitä 106 artiklassa säädetään, tämän artiklan 1 kohdassa vahvistettua alojen luetteloa voidaan muuttaa sekakomitean päätöksellä, sanotun kuitenkin rajoittamatta puitesopimuksen 77 artiklassa määrätyn menettelyn soveltamista.
3. Avoimuuden varmistamiseksi sekakomiteat merkitsevät vuosittain tiedoksi EU:n säädökset, joihin sovelletaan yksinkertaistettua menettelyä.

85 ARTIKLA

Yhtenäinen tulkinta

1. Tätä sopimusta ja siinä tarkoitettuja EU:n säädöksiä on tulkittava ja sovellettava yhtenäisesti.
2. Tässä sopimuksessa tarkoitettuja EU:n säädöksiä, samoin kuin tämän sopimuksen määräyksiä niiltä osin kuin niiden soveltamisessa käytetään EU:n oikeuden käsitteitä, on tulkittava ja sovellettava Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaisesti riippumatta siitä, onko ne annettu ennen tämän sopimuksen allekirjoittamista vai sen jälkeen.
3. Sekakomiteat seuraavat Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön kehitystä, jotta ne voivat havaita assosioituneen valtion kansallisen oikeusjärjestyksen ja Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön välillä mahdollisesti vallitsevan ristiriidan ja selvittää, miten se voidaan poistaa.

4. Jos assosioitunut valtio, jolle Euroopan komissio on ilmoittanut sen kansallisen oikeusjärjestyksen ja Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön välisen ristiriidan olemassaolosta, ei ole toteuttanut tarvittavia toimenpiteitä sen poistamiseksi kuuden kuukauden kuluessa, sovelletaan puitesopimuksen 90 artiklassa määrättyä menettelyä. Kyseisen ajanjakson päätyttyä katsotaan, että asia on pantu vireille sekakomiteassa puitesopimuksen 90 artiklan 1 kohdan mukaisesti.

4 LUKU

VALVONTAMENETTELY

86 ARTIKLA

Yleinen valvonta

1. Tämän sopimuksen soveltamisen yhtenäisen valvonnan varmistamiseksi Euroopan komissio ja assosioituneiden valtioiden kansalliset viranomaiset tekevät yhteistyötä, vaihtavat tietoja ja kuulevat toisiaan valvontapolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä ja yksittäistapauksissa.
2. Assosioituneet osapuolet valvovat yhdessä tämän sopimuksen soveltamista sekakomiteassa. Jos Euroopan komissio tai assosioituneen valtion kansalliset viranomaiset havaitsevat tapauksen, jossa sopimusta ei ole sovellettu tai sitä on sovellettu virheellisesti, niiden on saatettava asia sekakomitean käsiteltäväksi, jotta voidaan löytää hyväksyttävä ratkaisu. Jos ratkaisuun ei päästä, sovelletaan puitesopimuksen 90 artiklassa määrättyä menettelyä.
3. Assosioituneiden osapuolten toimivaltaiset viranomaiset voivat vastaanottaa ja tutkia tämän sopimuksen soveltamista koskevia valituksia. Saatuaan tällaisen valituksen ne ilmoittavat siitä toiselle assosioituneelle osapuolelle.

87 ARTIKLA

Valvonta erityisaloilla

1. Jos liitteissä luetelluilla EU:n säädöksillä siirretään Euroopan komissiolle toimivaltaa, mukaan lukien päätöksenteko- tai täytäntöönpanovalta, suhteessa EU:n jäsenvaltioiden toimivaltaisiin viranomaisiin, talouden toimijoihin tai yksityishenkilöihin, Euroopan komissiolla on soveltuvin osin samat valtuudet assosioituneiden valtioiden ja niiden luonnollisten henkilöiden ja oikeushenkilöiden suhteen. Pöytäkirjoissa voidaan antaa erityismääräyksiä.
2. Euroopan komissio voi 1 kohdan mukaisten tehtäviensä hoitamiseksi pyytää kaikkia tarpeellisiksi katsomiaan tietoja assosioituneiden valtioiden toimivaltaisilta viranomaisilta sekä asianomaisilta luonnollisilta henkilöiltä ja oikeushenkilöiltä.

88 ARTIKLA

Yhteistyö EU:n jäsenvaltioiden toimivaltaisten viranomaisten ja EU:n toimielinten kanssa

Assosioitunut valtio voi tukeutua yhden tai useamman EU:n jäsenvaltion tai EU:n toimielimen kanssa tehtävään yhteistyöhön täyttääkseen tämän sopimuksen täytäntöönpanoa ja tehokasta soveltamista koskevat velvollisuutensa. Tällöin assosioitunut valtio toteuttaa järjestelyt, joissa vahvistetaan tällaisen yhteistyön yksityiskohdat, ja ilmoittaa niistä Euroopan komissiolle sekakomiteassa. Tällaiset järjestelyt eivät vaikuta millään tavoin Euroopan komission toimivaltaan.

5 LUKU

RIITAJENRATKAISU JA MUUTOKSENHAKU

89 ARTIKLA

Yksinoikeusperiaate

Assosioituneet osapuolet eivät saa saattaa tämän sopimuksen tai siinä tarkoitettujen EU:n säädösten tulkintaa tai soveltamista koskevaa riitaa ratkaistavaksi millään muulla kuin tässä sopimuksessa määrätyillä ratkaisukeinoilla.

90 ARTIKLA

Assosioituneiden osapuolten välisten riitojen ratkaiseminen

1. Jos vaikeuksia ilmenee, assosioituneet osapuolet neuvottelevat keskenään ja pyrkivät saamaan tämän sopimuksen toimimaan tehokkaasti ja ratkaisemaan kaikki ongelmat rakentavan vuoropuhelun avulla. Jos syntyy riita tämän sopimuksen tai siinä tarkoitetun EU:n säädöksen tulkinnasta tai soveltamisesta, EU-osapuoli tai assosioitunut valtio voi kirjallisella ilmoituksella saattaa asian sekakomitean käsiteltäväksi. EU-osapuoli tai assosioitunut valtio, joka aikoo tämän kohdan nojalla saattaa asian sekakomitean käsiteltäväksi, ilmoittaa asiasta etukäteen toiselle osapuolelle.

2. Kun EU-osapuoli tai assosioitunut valtio on saattanut asian sekakomitean käsiteltäväksi, sekakomitea kokoontuu mahdollisimman pian kahden kuukauden kuluessa siitä, kun asia on saatettu sen käsiteltäväksi. Sekakomitealle on toimitettava kaikki asiaankuuluvat tiedot tilanteen yksityiskohtaista tarkastelua varten. Sekakomitea tarkastelee kaikkia mahdollisuuksia löytää sellainen ratkaisu, joka on tämän sopimuksen mukainen, ja voi tehdä tämän tavoitteen kannalta hyödyllisiä päätöksiä.

3. Jos sekakomitea ei pysty löytämään ratkaisua tämän artiklan 1 kohdassa tarkoitettuun ongelmaan kuuden kuukauden kuluessa tämän artiklan mukaisesta ensimmäisestä kokoontumisestaan, kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi saattaa asian Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi. Euroopan unionin tuomioistuin tulkitsee puitesopimuksen 85 artiklan 1 ja 2 kohdassa tarkoitettuja määräyksiä niiden täytäntöönpanon ja soveltamisen osalta. Kun assosioitunut osapuoli harkitsee asian saattamista Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi tämän kohdan mukaisesti, sen on viipymättä ilmoitettava asiasta kirjallisesti toiselle assosioituneelle osapuolelle ja toimitettava sille kaikki asiaankuuluvat tiedot.

4. Assosioituneilla valtioilla on Euroopan unionin tuomioistuimessa samat oikeudet kuin EU:n jäsenvaltioilla ja EU:n toimielimillä, ja niihin sovelletaan samoja menettelyjä.

5. Assosioituneet osapuolet kuulevat toisiaan sekakomiteassa ja ratkaisevat erimielisyytensä varmistaakseen, että EU-osapuoli tai assosioitunut valtio panee Euroopan unionin tuomioistuimen tuomion täytäntöön 12 kuukauden kuluessa kyseisen Euroopan unionin tuomioistuimen tuomion antamisesta. Tämän vuoksi sekakomitealle on toimitettava kaikki asiaankuuluvat tiedot tilanteen yksityiskohtaista tarkastelua varten.

6. Jos sekakomitea ei pysty ratkaisemaan riitaa, se voi tehdä päätöksen korvaavista toimenpiteistä, jotka koskevat tämän sopimuksen väitettyä virheellistä soveltamista, jotta mahdollinen epätasapaino voidaan korjata. Kyseinen päätös on tehtävä 12 kuukauden kuluessa Euroopan unionin tuomioistuimen tuomion antamispäivästä.

7. Jos sekakomitea ei ole tehnyt päätöstä 6 kohdassa tarkoitetuista korvaavista toimenpiteistä, assosioitunut osapuoli, joka väittää, että tätä sopimusta on sovellettu virheellisesti, voi toteuttaa korvaavia toimenpiteitä mahdollisen epätasapainon korjaamiseksi. Kyseisten korvaavien toimenpiteiden soveltamisala ja kesto on rajattava siihen, mikä on ehdottoman välttämätöntä tilanteen korjaamiseksi ja häiritsee mahdollisimman vähän tämän sopimuksen toimintaa.

8. Assosioitunut osapuoli, jota 7 kohdassa tarkoitettut korvaavat toimenpiteet koskevat, voi esittää sekakomitealle huomautuksensa, jotta voidaan tehdä päätös kyseisten korvaavien toimenpiteiden oikeasuhteisuudesta. Jos sekakomitea ei pysty tekemään päätöstä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun asia on saatettu sen käsiteltäväksi, kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi saattaa kyseisten korvaavien toimenpiteiden oikeasuhteisuutta koskevan kysymyksen välimiesmenettelyyn puitepöytäkirjan 6 mukaisesti. Välimiesmenettelyssä ei käsitellä mitään tämän sopimuksen tulkintaa koskevaa 3 kohdassa tarkoitettua kysymystä. Väilitystuomio sitoo assosioituneita osapuolia.

Jos 6 tai 7 kohdan mukaisia korvaavia toimenpiteitä on toteutettu, tähän sopimukseen perustuvat subjektiiviset oikeudet säilyvät sinä päivänä, jona kyseiset korvaavat toimenpiteet tulevat voimaan, samoin kuin niihin liittyvät tämän sopimuksen mukaiset velvollisuudet.

91 ARTIKLA

Lailisuusvalvonta

1. EU:n toimielinten, elinten tai laitosten tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvien EU:n säädösten laillisuusvalvonta kuuluu Euroopan unionin tuomioistuimen yksinomaiseen toimivaltaan.
2. Euroopan unionin tuomioistuin tarkastelee 1 kohdassa tarkoitettuja EU:n säädöksiä, jotka on osoitettu assosioituneelle valtiolle tai luonnolliselle henkilölle tai oikeushenkilölle, jolla on kotipaikka assosioituneessa valtiossa tai joka on sijoittautunut assosioituneeseen valtioon. Tällainen tarkastelu suoritetaan SEUT-sopimuksen 263 artiklan mukaisesti.
3. Vaikka SEUT-sopimuksen 263 artiklan kuudennessa kohdassa määrätty määräaika olisi päättynyt, assosioitunut valtio ja luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, jolla on kotipaikka assosioituneen valtion alueella tai joka on sijoittautunut assosioituneeseen valtioon, voi menettelyssä, jossa on kyse EU:n toimielimen, elimen tai laitoksen antamasta soveltamisalaltaan yleisestä säädöksestä, vedota SEUT-sopimuksen 263 artiklan toisessa kohdassa mainittuihin perusteisiin vaatiakseen Euroopan unionin tuomioistuimessa, ettei kyseistä säädöstä voida soveltaa.

92 ARTIKLA

Laiminlyöntikanne

1. Assosioitunut valtio ja luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, jolla on kotipaikka assosioituneen valtion alueella tai joka on sijoittautunut assosioituneeseen valtioon, voi valittaa Euroopan unionin tuomioistuimeen siitä, että EU:n jokin toimielin, elin tai laitos on tämän sopimuksen vastaisesti laiminlyönyt sellaisen jonkin muun toimen kuin suosituksen tai lausunnon antamisen, joka on osoitettu kyseiselle luonnolliselle henkilölle tai oikeushenkilölle.

2. Edellä 1 kohdassa tarkoitettu laiminlyöntikanne voidaan ottaa tutkittavaksi ainoastaan, jos EU:n toimielintä, elintä tai laitosta on ensin pyydetty toimimaan. Jollei EU:n toimielin, elin tai laitos ole määritellyt kantaansa kahden kuukauden kuluessa mainitusta kehotuksesta, kanne voidaan panna vireille uuden kahden kuukauden määräajan kuluessa.

93 ARTIKLA

Sopimussuhteen ulkopuolista vastuuta koskeva muutoksenhaku

Jos kyseessä on sopimussuhteen ulkopuolinen vastuu, assosioitunut valtio ja luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, jolla on kotipaikka assosioituneen valtion alueella tai joka on sijoittautunut assosioituneeseen valtioon, voi tämän sopimuksen mukaisesti saattaa asian Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi saadakseen korvausta vahingosta, joka on aiheutunut EU:n toimielinten, elinten tai laitosten toiminnasta tai jonka näiden virkamiehet tai muu henkilöstö ovat tehtäviään suorittaessaan aiheuttaneet.

94 ARTIKLA

Ennakkoratkaisupyynnön esittämistä koskeva vaatimus

1. Jos assosioituneen valtion tuomioistuimessa vireillä olevassa asiassa tulee esiin kysymys tämän sopimuksen tulkinnasta tai EU:n toimielinten, elinten tai laitosten tämän sopimuksen soveltamisalaan kuuluvan säädöksen pätevyydestä, kyseinen assosioituneen valtion tuomioistuin voi pyytää Euroopan unionin tuomioistuimelta ennakkoratkaisua.

2. Jos tällainen kysymys tulee esille sellaisessa assosioituneen valtion tuomioistuimessa käsiteltävänä olevassa asiassa, jonka päätöksiin ei assosioituneen valtion kansallisen lainsäädännön mukaan saa hakea muutosta, kyseisen assosioituneen valtion tuomioistuimen on saatettava kysymys Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi.

3. Assosioituneella valtiolla on oikeus toimittaa Euroopan unionin tuomioistuimelle kirjelmiä tai kirjallisia huomautuksia tapauksissa, joissa jokin EU:n jäsenvaltion tuomioistuin on pyytänyt tätä sopimusta koskevaa ennakkoratkaisua tai jos assosioituneen valtion tuomioistuin on tehnyt niin 1 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa.

95 ARTIKLA

Euroopan unionin tuomioistuimessa vireillä olevaan menettelyyn sovellettava laki

Jos Euroopan unionin tuomioistuimessa nostetaan kanne puitesopimuksen 90–94 artiklan nojalla, Euroopan unionin tuomioistuimessa sovellettava menettely on sama kuin EU:n oikeudessa säädetty menettely, joka koskee samankaltaisia SEUT-sopimukseen perustuvia kanteita.

96 ARTIKLA

Euroopan unionin tuomioistuimen tuomiot

1. Euroopan unionin tuomioistuimen tämän sopimuksen nojalla antamat tuomiot ovat sitovia.
2. EU:n toimielimen, elimen tai laitoksen, jonka säädös on julistettu mitättömäksi tai jonka laiminlyönti on julistettu tämän sopimuksen vastaiseksi, on toteutettava Euroopan unionin tuomioistuimen tuomion täytäntöönpanemiseksi tarvittavat toimenpiteet.

6 LUKU

SUOJATOIMENPITEET JA YLIVOIMAINEN ESTE

97 ARTIKLA

Suojatoimenpiteet

1. Jos tämän sopimuksen soveltamisesta aiheutuu vakavia alakohtaisia tai alueellisia taloudellisia, yhteiskunnallisia tai ympäristöön liittyviä vaikeuksia, jotka ovat todennäköisesti pysyviä, assosioitunut osapuoli voi yksipuolisesti toteuttaa aiheellisia suojatoimenpiteitä tässä artiklassa määrätyn edellytyksin ja siinä määrättyjä menettelyjä noudattaen.
2. Edellä 1 kohdassa tarkoitettujen suojatoimenpiteiden soveltamisala ja kesto on rajoitettava siihen, mikä on ehdottomasti tarpeen tilanteen korjaamiseksi. Ensisijaisesti on käytettävä toimenpiteitä, jotka aiheuttavat vähiten häiriötä tämän sopimuksen toiminnalle.
3. Assosioituneen osapuolen, joka aikoo toteuttaa 1 kohdassa tarkoitettuja suojatoimenpiteitä, on ilmoitettava siitä viipymättä toiselle assosioituneelle osapuolelle ja annettava kaikki tiedot, joilla on merkitystä asiassa.
4. Assosioituneet osapuolet ryhtyvät välittömästi neuvotteluihin sekakomiteassa päästäkseen yhteisesti hyväksyttävään ratkaisuun.

5. Asianomainen assosioitunut osapuoli ei saa toteuttaa 1 kohdassa tarkoitettuja suojatoimenpiteitä, ennen kuin on kulunut kuukausi 3 kohdassa tarkoitetun ilmoituksen tekemisestä, ellei sekakomiteassa käytävää neuvottelumenettelyä ole saatu päätökseen aikaisemmin. Jos välittömiä toimia vaativat poikkeukselliset seikat estävät etukäteisneuvottelut, asianomainen assosioitunut osapuoli voi viipymättä ja annettuaan nopeasti perustellun ilmoituksen sekakomitealle toteuttaa sellaisia kiireellisiä suojatoimenpiteitä, jotka ovat ehdottoman tarpeellisia tilanteen korjaamiseksi.
6. Asianomaisen assosioituneen osapuolen on viipymättä ilmoitettava toteutetut suojatoimenpiteet sekakomitealle ja annettava kaikki tiedot, joilla on merkitystä asiassa.
7. Toteutetuista suojatoimenpiteistä neuvotellaan sekakomiteassa joka kolmas kuukausi niiden käyttöön ottamisesta pyrkien niiden poistamiseen ennen päivää, jona niiden on määrä päättyä, tai niiden soveltamisalan rajoittamiseen. Kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi pyytää sekakomiteaa tarkastelemaan kyseisiä suojatoimenpiteitä tai kumoamaan ne.
8. Jos assosioituneen osapuolen toteuttama suojatoimenpide johtaa epätasapainoon tästä sopimuksesta johtuvien oikeuksien ja velvollisuuksien välillä, toinen assosioitunut osapuoli voi toteuttaa sellaisia oikeasuhteisia tasapainottavia toimenpiteitä, jotka ovat ehdottomasti tarpeen epätasapainon poistamiseksi. Ensisijaisesti on käytettävä toimenpiteitä, jotka aiheuttavat vähiten häiriötä tämän sopimuksen toiminnalle.

9. Kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi milloin tahansa pyytää sekakomiteaa päättämään 1 kohdassa tarkoitettujen suojatoimenpiteiden, 5 kohdassa tarkoitettujen kiireellisten suojatoimenpiteiden tai 8 kohdassa tarkoitettujen tasapainottavien toimenpiteiden oikeasuhteisuudesta. Jos sekakomitea ei pysty tekemään päätöstä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun asia on saatettu sen käsiteltäväksi, kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi saattaa kyseisten toimenpiteiden oikeasuhteisuutta koskevan kysymyksen välimiesmenettelyyn puitepöytäkirjan 6 mukaisesti. Välimiesmenettelyssä ei käsitellä mitään tämän sopimuksen tulkintaa koskevaa kysymystä. Välitystuomio on riitapuolia sitova.

98 ARTIKLA

Ylivoimainen este

1. Jos tapahtuu terrori-isku tai luonnon tai ihmisen aiheuttama katastrofi, joka vaikuttaa assosioituneeseen osapuoleen, kyseinen assosioitunut osapuoli voi välittömästi ja yksipuolisesti toteuttaa asianmukaisia suojatoimenpiteitä tässä artiklassa määrätyin edellytyksin ja siinä määrättyjä menettelyjä noudattaen.
2. Edellä 1 kohdassa tarkoitettujen suojatoimenpiteiden soveltamisala ja kesto on rajoitettava siihen, mikä on ehdottomasti tarpeen tilanteen korjaamiseksi. Ensisijaisesti on käytettävä toimenpiteitä, jotka aiheuttavat vähiten häiriötä tämän sopimuksen toiminnalle.
3. Asianomaisen assosioituneen osapuolen on viipymättä ilmoitettava toteutetut suojatoimenpiteet sekakomitealle ja annettava kaikki tiedot, joilla on merkitystä asiassa.

4. Toteutetuista suojatoimenpiteistä neuvotellaan sekakomiteassa joka kolmas kuukausi niiden käyttöön ottamisesta pyrkien niiden poistamiseen ennen päivää, jona niiden on määrä päättyä, tai niiden soveltamisalan rajoittamiseen. Kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi milloin tahansa pyytää sekakomiteaa tarkastelemaan kyseisiä suojatoimenpiteitä tai kumoamaan ne.

5. Jos assosioituneen osapuolen toteuttama suojatoimenpide johtaa epätasapainoon tästä sopimuksesta johtuvien oikeuksien ja velvollisuuksien välillä, toinen assosioitunut osapuoli voi toteuttaa sellaisia oikeasuhteisia tasapainottavia toimenpiteitä, jotka ovat ehdottomasti tarpeen epätasapainon poistamiseksi. Ensisijaisesti on käytettävä toimenpiteitä, jotka aiheuttavat vähiten häiriötä tämän sopimuksen toiminnalle.

6. Kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi pyytää sekakomiteaa päättämään 1 tai 5 kohdassa tarkoitettujen toimenpiteiden oikeasuhteisuudesta. Jos sekakomitea ei pysty tekemään päätöstä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun asia on saatettu sen käsiteltäväksi, kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi saattaa kyseisten toimenpiteiden oikeasuhteisuutta koskevan kysymyksen välimiesmenettelyyn puitepöytäkirjan 6 mukaisesti. Välimiesmenettelyssä ei käsitellä mitään tämän sopimuksen tulkintaa koskevaa kysymystä. Välitystuomio on riitapuolia sitova.

99 ARTIKLA

Päätökset, joilla asetetaan maksuvelvoitteita

1. Euroopan komission tämän sopimuksen nojalla tekemät päätökset, joissa määrätään maksuvelvoitteita muille henkilöille kuin valtioille, on täytäntöönpanokelpoinen. Sama koskee Euroopan unionin tuomioistuimen tuomioita, joissa asetetaan tällaisia maksuvelvoitteita tässä sopimuksessa määrättyjen riitojenratkaisumenetelmien mukaisesti.
2. Täytäntöönpanoon sovelletaan sen valtion voimassaolevia säännöksiä lainkäytöstä riita-asioissa, jonka alueella täytäntöönpano tapahtuu. Täytäntöönpanomääräyksen antaa, tutkimatta muuta kuin täytäntöönpanoasiakirjan oikeaperäisyyden, kansallinen viranomainen, jonka kukin EU:n jäsenvaltio ja assosioitunut valtio määrää tähän tehtävään ja josta se ilmoittaa toiselle assosioituneelle osapuolelle.
3. Kun 2 kohdassa tarkoitetut muodollisuudet on asianomaisen osapuolen vaatimuksesta täytetty, asianomainen osapuoli voi hakea täytäntöönpanoa saattamalla asian suoraan toimivaltaisen viranomaisen käsiteltäväksi sen valtion lainsäädännön mukaisesti, jonka alueella täytäntöönpano tapahtuu. Täytäntöönpanoa voidaan lykätä vain Euroopan unionin tuomioistuimen päätöksellä. Virheellistä täytäntöönpanoa koskevien valitusten käsittely kuuluu kuitenkin asianomaisten valtioiden tuomioistuinten toimivaltaan.

VIII OSA

YLEISET MÄÄRÄYKSET JA LOPPUMÄÄRÄYKSET

100 ARTIKLA

Täytäntöönpano

Assosioituneet osapuolet toteuttavat kaikki yleiset tai erityiset toimenpiteet, jotka ovat tarpeen niiden tästä sopimuksesta, pöytäkirjoista ja niissä tarkoitetuista EU:n säädöksistä johtuvien velvollisuuksien täyttämiseksi, ja pidättyvät kaikista toimenpiteistä, jotka voisivat vaarantaa niiden tavoitteiden saavuttamisen.

101 ARTIKLA

Omistusoikeusjärjestelmä

Tällä sopimuksella ei puututa millään tavoin assosioituneiden osapuolten omistusoikeusjärjestelmiä koskeviin sääntöihin.

102 ARTIKLA

Turvallisuuteen perustuvat poikkeukset

Mikään tämän sopimuksen määräys ei estä assosioitunutta osapuolta toteuttamasta toimenpiteitä,

- a) jotka ovat tarpeen sen keskeisten turvallisuusetujen vastaisten tietojen ilmaisemisen estämiseksi;
- b) jotka liittyvät aseiden, ammusten ja sotatarvikkeiden tai muiden puolustuksen kannalta välttämättömien tuotteiden tuotantoon tai kauppaan taikka puolustuksen kannalta välttämättömään tutkimus- tai kehittämistyöhön tai tuotantoon, jos tällaiset toimenpiteet eivät heikennä sellaisten tuotteiden kilpailun edellytyksiä, joita ei ole tarkoitettu nimenomaan sotilaalliseen käyttöön;
- c) jotka liittyvät fissioituvaan ja fuusioituvaan ydinmateriaaliin tai materiaaleihin, joista edellä mainitut on johdettu;
- d) jotka ovat assosioituneen osapuolen turvallisuuden kannalta olennaisia yleisen järjestyksen ylläpitämiseen vaikuttavissa vakavissa sisäisissä levottomuuksissa, sodassa tai sodan uhkaa merkitsevässä vakavassa kansainvälisessä jännitystilassa taikka täyttääkseen velvoitteet, joihin se on sitoutunut Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan puitteissa rauhan ja kansainvälisen turvallisuuden ylläpitämiseksi.

103 ARTIKLA

EU:n rajoittavat toimenpiteet

Assosioituneet valtiot toteuttavat tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen, että tämän sopimuksen mukaiset oikeudet ja velvollisuudet eivät millään tavoin mahdollista tai salli SEU-sopimuksen 29 artiklan ja SEUT-sopimuksen 215 artiklan nojalla hyväksytyjen EU:n rajoittavien toimenpiteiden kiertämistä niiden lainkäyttöalueella.

104 ARTIKLA

Alueellinen soveltamisala

1. Puitesopimusta ja puitepöytäkirjoja sovelletaan alueisiin, joihin sovelletaan SEU-sopimusta ja SEUT-sopimusta kyseisissä perussopimuksissa määrätyn edellytyksin, sekä Andorran ja San Marinon alueisiin.
2. Kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjaa sovelletaan alueisiin, joihin sovelletaan SEU-sopimusta ja SEUT-sopimusta mainituissa perussopimuksissa määrätyn edellytyksin, sekä asianomaisen assosioituneen valtion alueeseen.

105 ARTIKLA

Myöhemmät liittymiset unioniin

1. EU ilmoittaa assosioituneille valtioille kaikista uusista kolmansien maiden pyynnöistä liittyä EU:hun. Assosiaatiokomitea tutkii vaikutukset, joita kolmannen maan liittyminen EU:hun voi aiheuttaa tähän sopimukseen ennen tällaista liittymistä.
2. Osapuolet muuttavat siinä määrin kuin se on tarpeen tätä sopimusta omien sisäisten menettelyjensä mukaisesti, ennen kuin sopimus kolmannen maan liittymisestä EU:hun tulee voimaan.
3. Tätä sopimusta sovelletaan kaikkiin uusiin EU:n jäsenvaltioihin siitä päivästä alkaen, jona kyseinen uusi jäsenvaltio liittyy EU:hun.

106 ARTIKLA

Puitesopimuksen muuttaminen

Kaikki osapuolet voivat tehdä muille osapuolille ehdotuksia puitesopimuksen muuttamiseksi. Puitesopimuksen muuttamista koskevista ehdotuksista neuvotellaan osapuolten kesken assosiaatiokomiteassa. Jos osapuolet sopivat puitesopimuksen muutoksesta, osapuolet allekirjoittavat ja hyväksyvät sen, ja se tulee voimaan, kun kaikki osapuolet ovat ilmoittaneet sisäisten menettelyjensä päätökseen saattamisesta ja ratifioimiskirjat on talletettu.

107 ARTIKLA

Puitepöytäkirjojen muuttaminen

Kaikki osapuolet voivat tehdä muille osapuolille ehdotuksia jonkin puitepöytäkirjan muuttamiseksi. Puitepöytäkirjan muuttamista koskevista ehdotuksista neuvotellaan osapuolten kesken assosiaatiokomiteassa. Jos osapuolet sopivat jonkin puitepöytäkirjan muuttamisesta, osapuolet allekirjoittavat ja hyväksyvät sen, ja se tulee voimaan, kun kaikki osapuolet ovat ilmoittaneet sisäisten menettelyjensä päätökseen saattamisesta ja ratifioimiskirjat on talletettu.

108 ARTIKLA

Assosioituneiden valtioiden pöytäkirjojen muuttaminen

EU-osapuoli tai asianomainen assosioitunut valtio voi tehdä ehdotuksia asianomaisen assosioituneen valtion pöytäkirjan muuttamiseksi. Assosioituneen valtion pöytäkirjan muuttamista koskevista ehdotuksista neuvotellaan assosioituneiden osapuolten kesken sekakomiteassa. Kun assosioituneet osapuolet sopivat kyseistä assosioitunutta valtiota koskevan pöytäkirjan muuttamisesta, sekakomitea hyväksyy kyseisen muutoksen päätöksellä. Jos assosioituneen valtion pöytäkirjassa määrätään 77 artiklan 2 kohdan mukaisesti, että kyseisen assosioituneen valtion pöytäkirjan muutos voi tulla kokonaisuudessaan tai osittain voimaan vasta, kun assosioituneen osapuolten sisäiset menettelyt on saatettu päätökseen, sekakomitean päätös tulee voimaan vasta, kun assosioituneet osapuolet ovat ilmoittaneet sisäisten menettelyjensä päätökseen saattamisesta.

109 ARTIKLA

Pöytäkirjat ja liitteet

Puitepöytäkirjat, assosioituneiden valtioiden pöytäkirjat, liitteet ja säädökset, joihin niissä viitataan, sellaisina kuin ne ovat mukautettuina tätä sopimusta varten, ovat erottamaton osa tätä sopimusta ja niillä on sama oikeudellinen vaikutus kuin tällä sopimuksella.

110 ARTIKLA

Nykyiset sopimukset

1. Jollei tässä sopimuksessa ja erityisesti puitepöytäkirjassa 2 ja assosioituneen valtion pöytäkirjoissa toisin määrätä, tätä sopimusta sovelletaan sellaisten voimassa olevien kahdenvälisten sopimusten asemesta, jotka sitovat yhtäältä EU:ta ja toisaalta yhtä assosioitunutta valtiota, siltä osin kuin tämä sopimus koskee samoja asioita.
2. Jollei tässä sopimuksessa toisin määrätä, jos tässä sopimuksessa viitataan yhtäältä EU:ta ja toisaalta yhtä assosioitunutta valtiota sitoviin voimassa oleviin kahdenvälisiin sopimuksiin joko kokonaisuudessaan tai osittain, kyseisten sopimusten katsotaan käsittävän niihin tehdyt muutokset ja niiden seuraajasopimukset, jotka tulevat voimaan kummankin assosioituneen osapuolen osalta tämän sopimuksen voimaantulopäivänä tai sen jälkeen.

111 ARTIKLA

Kielet

1. Sopimus laaditaan yhtenä alkuperäisenä kappaleena bulgarian, englannin, espanjan, hollannin, iirin, italian, kreikan, kroaatin, latvian, liettuan, maltan, portugalin, puolan, ranskan, romanian, ruotsin, saksan, slovakin, sloveenin, suomen, tanskan, tšekin, unkarin, viron ja katalaanin kielellä, ja kukin teksti on yhtä todistusvoimainen.

2. Niiden EU:n säädösten tekstit, joihin tässä sopimuksessa viitataan, ovat yhtä todistusvoimaiset bulgarian, englannin, espanjan, hollannin, iirin, italian, kreikan, kroaatin, latvian, liettuan, maltan, portugalin, puolan, ranskan, romanian, ruotsin, saksan, slovakin, sloveenin, suomen, tanskan, tšekin, unkarin ja viron kielellä, sellaisina kuin ne on julkaistu *Euroopan unionin virallisessa lehdessä*, ja kyseiset EU:n säädökset laaditaan katalaanin kielellä niiden todistusvoimaiseksi saattamista varten.

112 ARTIKLA

Voimaantulo, väliaikainen soveltaminen ja irtisanominen

1. Osapuolet ratifioivat, tekevät tai hyväksyvät tämän sopimuksen valtiosääntönsä tai institutionaalisten vaatimustensa mukaisesti. Tämä sopimus tulee voimaan osapuolten välillä sitä päivää seuraavan toisen kuukauden ensimmäisenä päivänä, jona viimeinen ilmoitus ratifioimis-, tekemis- tai hyväksymiskirjojen tallettamisesta on tehty Euroopan unionin neuvoston pääsihteerille, joka toimii tämän sopimuksen tallettajana.
2. Kunnes 1 kohdassa tarkoitetut ratifiointi-, tekemis- tai hyväksymismenettelyt on saatu päätökseen, osapuolet voivat soveltaa kaikilta osin tai osittain tätä sopimusta väliaikaisesti sitä kuukautta seuraavan kuukauden ensimmäisestä päivästä, jona osapuoli on tallettanut ratifioimis-, tekemis- tai hyväksymiskirjansa Euroopan unionin neuvoston pääsihteerin huostaan, jollei toinen osapuoli ilmoita, että tällainen väliaikainen soveltaminen ei ole mahdollista.
3. Jos 2 kohdan mukaisen väliaikaisen soveltamisen edellytykset eivät täyty osapuolten välillä, tätä sopimusta voidaan soveltaa kaikilta osin tai osittain EU-osapuolen ja yhden assosioituneen valtion välillä sitä kuukautta seuraavan toisen kuukauden ensimmäisestä päivästä, jona joko EU-osapuoli tai asianomainen assosioitunut valtio talletti sopimuksen ratifioimis-, tekemis- tai hyväksymiskirjansa Euroopan unionin neuvoston pääsihteerin huostaan, jollei EU-osapuoli tai asianomainen assosioitunut valtio ilmoita, että tällainen väliaikainen soveltaminen ei ole mahdollista. Sinä aikana, jona tätä sopimusta sovelletaan tämän kohdan mukaisesti, puitesopimuksen 75, 105, 106 ja 107 artiklan viittauksia assosiaatiokomiteaan on pidettävä viittauksina sekakomiteaan. Tänä samana aikana sekakomitea päättää tähän sopimukseen tehtävistä teknisistä mukautuksista, jotka ovat tarpeen sen moitteettoman toiminnan varmistamiseksi.

4. Assosioitunut osapuoli voi irtisanoa tämän sopimuksen ilmoittamalla kirjallisesti toiselle assosioituneelle osapuolelle päätöksestään irtisanoa tämä sopimus. Tämän sopimuksen soveltaminen päättyy kyseisten assosioituneiden osapuolten välillä kuuden kuukauden kuluttua tällaisen ilmoituksen vastaanottamisesta, jollei 5 kohdassa määrätyistä edellytyksistä muuta johdu.
5. Tätä sopimusta sovelletaan edelleen EU-osapuolen ja jäljellä olevan assosioituneen valtion välillä, jos se, että yksi assosioituneista valtioista irtisanoo tämän sopimuksen, ei vaikuta osapuoliin.
6. Jos tämän sopimuksen soveltaminen päättyy, yksityishenkilöiden ja talouden toimijoiden tämän sopimuksen mukaisesti jo hankkimat oikeudet ja velvollisuudet säilyvät ennallaan. EU-osapuoli ja asianomainen assosioitunut valtio päättävät yhteisellä sopimuksella, mitä toimia on toteutettava sellaisten oikeuksien ja velvollisuuksien osalta, joiden hankkiminen on käynnissä. Tällä kohdalla ei rajoiteta puitesopimuksen 90 artiklassa vahvistettujen erityismääräysten soveltamista.

7. Alkaen siitä päivästä, josta tätä sopimusta sovelletaan väliaikaisesti 2 kohdan mukaisesti tai josta sitä sovelletaan 3 kohdan mukaisesti EU-osapuolen ja asianomaisen assosioituneen valtion välillä, tässä sopimuksessa olevia viittauksia tämän sopimuksen voimaantulopäivään tai tämän sopimuksen voimaantuloon pidetään viittauksina päivään, josta alkaen tätä sopimusta sovelletaan väliaikaisesti 2 kohdan mukaisesti tai josta alkaen sitä sovelletaan 3 kohdan mukaisesti EU-osapuolen ja asianomaisen assosioituneen valtion välillä.

TÄMÄN VAKUUDEKSI alla mainitut tätä varten asianmukaisesti valtuutetut täysivaltaiset edustajat ovat allekirjoittaneet tämän sopimuksen.

Tehty ...ssa/ssä ... päivänä ...kuuta vuonna ...

Euroopan unionin puolesta

Belgian kuningaskunnan puolesta,

Bulgarian tasavallan puolesta,

Tšekin tasavallan puolesta,

Tanskan kuningaskunnan puolesta,

Saksan liittotasavallan puolesta,

Viron tasavallan puolesta,

Irlannin puolesta,

Helleenien tasavallan puolesta,

Espanjan kuningaskunnan puolesta,

Ranskan tasavallan puolesta,

Kroatian tasavallan puolesta,

Italian tasavallan puolesta,

Kyproksen tasavallan puolesta,

Latvian tasavallan puolesta,

Liettuan tasavallan puolesta,

Luxemburgin suurherttuakunnan puolesta,

Unkarin puolesta,

Maltan tasavallan puolesta,

Alankomaiden kuningaskunnan puolesta,

Itävallan tasavallan puolesta,

Puolan tasavallan puolesta,

Portugalin tasavallan puolesta,

Romanian puolesta,

Slovenian tasavallan puolesta,

Slovakian tasavallan puolesta,

Suomen tasavallan puolesta,

Ruotsin kuningaskunnan puolesta,

Andorran ruhtinaskunnan puolesta

San Marinon tasavallan puolesta

PUITEPÖYTÄKIRJA 1

HORISONTAALISISTA MUKAUTUKSISTA

1 ARTIKLA

EU:n säädösten soveltaminen ja erityiset mukautukset

Assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa tarkoitettujen EU:n säädösten säännöksiä sovelletaan tämän sopimuksen ja tämän puitepöytäkirjan mukaisesti, jollei asianomaisessa assosioituneen valtion pöytäkirjassa toisin määrätä. EU:n säädösten edellyttämät erityiset mukautukset vahvistetaan assosioituneen valtion pöytäkirjan siinä liitteessä, jossa kyseinen EU:n säädös on lueteltu.

2 ARTIKLA

EU:n säädösten johdanto-osan kappaleet

Lueteltujen EU:n säädösten johdanto-osan kappaleita ei mukauteta tätä sopimusta varten. Johdanto-osan kappaleet ovat olennaisia siinä määrin kuin ne ovat tarpeen kyseisten EU:n säädösten tulkittamiseksi ja soveltamiseksi oikein tämän sopimuksen puitteissa.

3 ARTIKLA

Siirtymäjärjestelyt

1. Jos assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä viitataan tähän artiklaan EU:n säädöksen osalta, sovelletaan tämän artiklan 2–5 kohtaa.
2. Asianomaisen assosioituneen valtion velvollisuus panna EU:n säädös täytäntöön ja soveltaa sitä keskeytetään asiaankuuluvassa liitteessä täsmennetyn ajanjakson loppuun saakka.
3. Asianomainen assosioitunut valtio voi milloin tahansa 2 kohdassa tarkoitetun ajanjakson aikana ilmoittaa sekakomitealle aikomuksestaan panna EU:n säädös täytäntöön ennen tällaisen ajanjakson päättymistä. Tällöin assosioituneen valtion on ilmoitettava päivämäärä, jona se aikoo soveltaa kyseistä EU:n säädöstä. Sekakomitea tekee päätöksen asiaankuuluvan liitteen muuttamisesta.
4. EU:n säädöksen soveltaminen keskeytetään EU:n ja asianomaisen assosioituneen valtion välillä seuraavista päivämääristä aikaisempaan asti:
 - a) ensimmäinen 2 kohdassa tarkoitetun ajanjakson päättymistä seuraava päivä; tai
 - b) 3 kohdassa tarkoitettu päivä.
5. Edellä 2 kohdassa tarkoitetun keskeyttämisen aikana EU:n ja asianomaisen assosioituneen valtion välisiin suhteisiin sovelletaan EU:n säädöksen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa asiaankuuluvan liitteen erityismääräyksiä.

4 ARTIKLA

Järjestelyt, joihin ei sisälly liitteessä täsmennettyä ajanjaksoa

1. Jos assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä viitataan tähän artiklaan EU:n säädöksen osalta, sovelletaan tämän artiklan 2–6 kohtaa.
2. Keskeytetään asianomaisen assosioituneen valtion velvollisuus panna EU:n säädös täytäntöön ja soveltaa sitä.
3. Asianomainen assosioitunut valtio voi milloin tahansa ilmoittaa sekakomitealle aikomuksestaan panna EU:n säädös täytäntöön. Tällöin assosioituneen valtion on ilmoitettava päivämäärä, jona se aikoo soveltaa kyseistä EU:n säädöstä. Sekakomitea tekee päätöksen asiaankuuluvan liitteen muuttamisesta.
4. Sekakomitea tarkastelee 2 kohdassa tarkoitettua keskeytystä uudelleen milloin tahansa ja vähintään joka viides vuosi sen mukaan, onko markkinoiden kehitykseen tarpeen puuttua, ja muiden asiaankuuluvassa liitteessä mahdollisesti vahvistettujen erityisperusteiden pohjalta. Tällaisen tarkastelun perusteella sekakomitea voi päättää muuttaa asiaankuuluvaa liitettä asettaakseen määräajan EU:n säädöksen täytäntöönpanolle ja soveltamiselle asianomaisessa assosioituneessa valtiossa. Tämä ei rajoita puitesopimuksen 90 artiklan soveltamista, vaan sitä sovelletaan, jos se on tarpeen sisämarkkinoiden eheyden ja yhtenäisyyden palauttamiseksi.
5. EU:n säädöksen soveltaminen keskeytetään EU:n ja asianomaisen assosioituneen valtion välillä siihen päivään, jona 3 kohdassa tarkoitettu sekakomitean päätös tulee voimaan, tai tapauksen mukaan siihen päivään, jona 4 kohdassa tarkoitettu määräaika päättyy.

6. Edellä 2 kohdassa tarkoitetun keskeyttämisen aikana EU:n ja asianomaisen assosioituneen valtion välisiin suhteisiin sovelletaan EU:n säädöksen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa asiaankuuluvan liitteen erityismääräyksiä.

5 ARTIKLA

EU:n komiteoita koskevat säännökset

Menettelyt, institutionaaliset järjestelyt ja muut EU:n komiteoita koskevat säännökset, jotka vahvistetaan assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa tarkoitetuissa EU:n säädöksissä, vahvistetaan puitesopimuksen 67 artiklan ja 80 artiklan 5, 6 ja 7 kohdassa sekä assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa.

6 ARTIKLA

EU:n säädösten mukauttamista, jatkamista tai muuttamista koskevat menettelyt

Jos assosioituneen valtion pöytäkirjassa tarkoitetussa EU:n säädöksessä säädetään sen mukauttamista, jatkamista tai muuttamista koskevista EU:n menettelyistä tai uusien EU:n politiikkojen, aloitteiden tai säädösten kehittämisestä, sovelletaan puitesopimuksessa määrättyä asiaankuuluvaa päätöksentekomenettelyä.

7 ARTIKLA

Tietojenvaihto- ja ilmoitusmenettelyt

1. Jos EU:n jäsenvaltion on toimitettava tietoja Euroopan komissiolle, myös assosioituneen valtion on toimitettava kyseiset tiedot Euroopan komissiolle. Sama koskee tapauksia, joissa toimivaltaisten viranomaisten on huolehdittava tietojen antamisesta.

2. Jos EU:n jäsenvaltion on toimitettava tiedot yhdelle tai useammalle muulle EU:n jäsenvaltiolle, sen on toimitettava kyseiset tiedot myös Euroopan komissiolle. Euroopan komissio toimittaa kyseiset tiedot assosioituneille valtioille.

Assosioituneen valtion on toimitettava vastaavat tiedot yhdelle tai useammalle EU:n jäsenvaltiolle, joka toimittaa ne Euroopan komissiolle välitettäväksi edelleen kaikille EU:n jäsenvaltioille. Sama koskee tapauksia, joissa toimivaltaisten viranomaisten on huolehdittava tietojen toimittamisesta.

3. Aloilla, joilla tarvitaan kiireellisyyden vuoksi nopeaa tietojenvaihtoa, sovelletaan asianmukaisia alakohtaisia ratkaisuja, jotka mahdollistavat suoran tietojenvaihdon.

4. Jollei tässä sopimuksessa toisin määrätä, Euroopan komission tehtävät todentamis-, tiedotus-, ilmoitus- tai neuvottelumenettelyissä ja vastaavissa asioissa toteutetaan soveltuvin osin myös assosioituneiden valtioiden osalta. Tämä ei rajoita tämän puitepöytäkirjan 5, 6 ja 10 artiklan soveltamista.

5. Euroopan komissio ja sekakomitea vaihtavat kaikkia tietoja, jotka koskevat 4 kohdassa tarkoitettuja todentamista, tiedotusta, ilmoittamista tai neuvottelua ja vastaavia asioita. Kaikki tässä yhteydessä esille tulevat kysymykset voidaan saattaa sekakomitean käsiteltäväksi.

8 ARTIKLA

Tarkastus- ja raportointimenettelyt

Jos assosioituneen valtion pöytäkirjassa tarkoitettun EU:n säädöksen mukaisesti Euroopan komission tai muun EU:n toimielimen on laadittava kertomus, ilmoitus tai muu vastaava asiakirja, Euroopan komissio tai muu EU:n toimielin laatii, ellei toisin sovita, samanaikaisesti vastaavan kertomuksen, ilmoituksen tai muun vastaavan asiakirjan assosioituneiden valtioiden osalta, jollei tässä sopimuksessa toisin määrätä. Euroopan komissio ja assosioituneet valtiot kuulevat toisiaan ja vaihtavat tietoja laatiessaan kertomuksiaan, ilmoituksiaan tai muita vastaavia asiakirjojaan, joista toimitetaan jäljennökset sekakomitealle.

9 ARTIKLA

Tietojen julkistaminen

1. Jos assosioituneen valtion pöytäkirjassa tarkoitettun EU:n säädöksen mukaisesti EU:n jäsenvaltion on julkaistava tiettyjä tietoja tosiseikoista, menettelyistä ja vastaavista, myös assosioituneet valtiot julkaisevat asiaankuuluvat tiedot vastaavalla tavalla.

2. Jos assosioituneen valtion pöytäkirjassa tarkoitetun EU:n säädöksen mukaisesti tosiseikat, menettelyt, kertomukset ja muut vastaavat on julkaistava *Euroopan unionin virallisessa lehdessä*, myös vastaavat tiedot assosioituneista valtioista julkaistaan siinä.

10 ARTIKLA

Oikeudet ja velvollisuudet

EU:n jäsenvaltioille tai niiden julkisille yksiköille, yrityksille ja yksityishenkilöille niiden keskinäisessä suhteessa myönnettyjen oikeuksien ja niille määrättyjen velvollisuuksien ymmärretään kuuluvan myös assosioituneille osapuolille, ja assosioituneiksi osapuoliksi voidaan tarvittaessa katsoa myös assosioituneiden osapuolten toimivaltaiset viranomaiset, julkiset yksiköt, yritykset tai yksityishenkilöt.

11 ARTIKLA

Viittaukset alueisiin

Jos assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa tarkoitetuissa EU:n säädöksissä viitataan Euroopan unionin, unionin, yhteismarkkinoiden tai sisämarkkinoiden alueeseen, kyseisiä viittauksia pidetään tätä sopimusta sovellettaessa viittauksina puitesopimuksen 104 artiklassa tarkoitettuihin alueisiin.

12 ARTIKLA

Viittaukset EU:n jäsenvaltioiden kansalaisiin

Jos assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa tarkoitetuissa EU:n säädöksissä viitataan EU:n jäsenvaltioiden kansalaisiin, kyseisiä viittauksia pidetään tätä sopimusta sovellettaessa viittauksina myös assosioituneiden valtioiden kansalaisiin.

13 ARTIKLA

Viittaukset kieliin

Jos assosioituneen valtion pöytäkirjassa tarkoitettussa EU:n säädöksessä EU:n jäsenvaltioille tai niiden julkisille yhteisöille, yrityksille tai yksityishenkilöille myönnetään oikeuksia tai asetetaan velvollisuuksia jonkin EU:n virallisen kielen käytön osalta, vastaavien oikeuksien ja velvollisuuksien, jotka koskevat osapuolten minkä tahansa virallisen kielen käyttöä, on katsottava koskevan osapuolia, niiden toimivaltaisia viranomaisia, julkisia yhteisöjä, yrityksiä tai yksityishenkilöitä.

14 ARTIKLA

Voimaantulo ja EU:n säädösten täytäntöönpano

Assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa tarkoitettujen EU:n säädösten voimaantuloa tai täytäntöönpanoa koskevat määräykset eivät ole merkityksellisiä tämän sopimuksen soveltamisen kannalta. Määräajat ja päivämäärät, joiden kuluessa assosioituneiden valtioiden on saatettava voimaan ja pantava täytäntöön assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoissa tarkoitetut EU:n säädökset, perustuvat puitesopimuksen 112 artiklaan sekä tämän puitepöytäkirjan 3 ja 4 artiklassa vahvistettuihin siirtymäjärjestelyjä koskeviin määräyksiin.

15 ARTIKLA

EU:n säädösten osoitus

Säännökset, joiden mukaan EU:n säädös on osoitettu EU:n jäsenvaltioille, eivät ole merkityksellisiä tämän sopimuksen soveltamisen kannalta.

PUITEPÖYTÄKIRJA 2
VOIMASSA OLEVISTA SOPIMUKSISTA

Puitesopimuksen 110 artiklassa määrätyn mukaisesti osapuolet ovat sopineet, että seuraavia voimassa olevia kahdenvälisiä sopimuksia, jotka sitovat EU:ta ja assosioitunutta valtiota, sovelletaan edelleen tämän sopimuksen voimaantulon jälkeen:

- a) säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädetyjä toimenpiteitä vastaavista toimenpiteistä Brysselissä 15 päivänä marraskuuta 2004 tehty Euroopan yhteisön ja Andorran ruhtinaskunnan välinen sopimus¹ sekä sen liitteenä oleva yhteisymmärryspöytäkirja, sellaisena kuin se on muutettuna säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädetyjä toimenpiteitä vastaavista toimenpiteistä tehtyyn Euroopan yhteisön ja Andorran ruhtinaskunnan väliseen sopimukseen Brysselissä 12 päivänä helmikuuta 2016 tehdyllä muutospöytäkirjalla² ja finanssitilitietojen automaattisesta vaihdosta kansainvälisten verosääntöjen noudattamisen parantamiseksi tehtyyn Euroopan unionin ja Andorran ruhtinaskunnan väliseen sopimukseen Brysselissä 13 päivänä lokakuuta 2025 tehdyllä muutospöytäkirjalla³;

¹ EUVL L 359, 4.12.2004, s. 33.

² EUVL L 268, 1.10.2016, s. 40.

³ EUVL L, 2025/2400, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_international/2025/2400/oj.

- b) säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädettyjä toimenpiteitä vastaavista toimenpiteistä Brysselissä 7 päivänä joulukuuta 2004 tehty Euroopan yhteisön ja San Marinon tasavallan sopimus¹ sekä sen liitteenä oleva yhteisymmärryspöytäkirja, sellaisena kuin se on muutettuna säästöjen tuottamien korkotulojen verotuksesta annetussa neuvoston direktiivissä 2003/48/EY säädettyjä toimenpiteitä vastaavista toimenpiteistä tehtyyn Euroopan yhteisön ja San Marinon tasavallan sopimukseen Brysselissä 8 päivänä joulukuuta 2015 tehdyllä muutospöytäkirjalla² ja finanssitilitietojen automaattisesta vaihdosta kansainvälisten verosääntöjen noudattamisen parantamiseksi tehtyyn Euroopan unionin ja San Marinon tasavallan väliseen sopimukseen Brysselissä 13 päivänä lokakuuta 2025 tehdyllä muutospöytäkirjalla³;
- c) Brysselissä 30 päivänä kesäkuuta 2011 tehty Euroopan unionin ja Andorran ruhtinaskunnan välinen valuuttasopimus⁴;
- d) Brysselissä 27 päivänä maaliskuuta 2012 tehty Euroopan unionin ja San Marinon tasavallan välinen valuuttasopimus⁵.

¹ EUVL L 381, 28.12.2004, s. 33.

² EUVL L 346, 31.12.2015, s. 3.

³ EUVL L, 2025/2428, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2428/oj.

⁴ EUVL C 369, 17.12.2011, s. 1.

⁵ EUVL C 121, 26.4.2012, s. 5.

PUITEPÖYTÄKIRJA 3 RAHOITUSPALVELUISTA

JOHDANTO

Tässä puitepöytäkirjassa otetaan huomioon assosioituneiden valtioiden erityispiirteet ja se, miten niiden rahoituspalvelumarkkinat yhdentyisivät EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoihin ja niiden valvontainfrastruktuuriin. Sen vuoksi olisi otettava käyttöön erityissääntöjä ja -määräyksiä, joilla edistetään markkinoiden sujuvaa yhdentymistä.

EU:n säädösten täytäntöönpanoon ja soveltamiseen kaavailun vaiheittaisen toimintatavan tarkoituksena on tarjota assosioituneelle valtiolle mahdollisuus asettaa joustavasti etusijalle tietyt EU:n säädösten osat, joiden osalta se aikoo ensin tarjota rajatylittäviä rahoituspalveluja. Tällainen toimintatapa antaa assosioituneelle valtiolle mahdollisuuden ottaa vaiheittain käyttöön EU:n säädökset ja soveltaa niitä asteittain ottaen huomioon kyseisen valtion erityisolosuhteet ja -toiveet.

Kun assosioituneen valtion valvontainfrastruktuuria arvioidaan EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoille pääsyä koskevan arvioinnin ja sen jälkeen säännöllisten arviointien avulla, tarkoituksena on arvioida tällaisen valvontainfrastruktuurin tehokkuutta, vakautta ja soveltuvuutta ottaen huomioon assosioituneen valtion rahoitusalan ominaispiirteet, kuten sen luonne, monimuotoisuus, koko ja monimutkaisuus. Vankka valvontakehys on ratkaisevan tärkeä EU:n sisämarkkinoiden eheyden ja vakauden varmistamiseksi, markkinatoimijoiden luottamuksen lisäämiseksi sekä kuluttajien ja sijoittajien etujen turvaamiseksi. EU:n valvontaviranomaisilla on keskeinen rooli kyseisten arviointien suorittamisessa, mikä edellyttää tarvittaessa aktiivista yhteistyötä EU:n jäsenvaltioiden toimivaltaisilta viranomaisilta.

Kun otetaan huomioon Andorran ja San Marinon erityispiirteet ja tässä puitepöytäkirjassa määrätyt markkinoiden yhdentymistä koskevat yksityiskohtaiset säännöt, tähän puitepöytäkirjaan on tarpeen sisällyttää erityisiä valvontaa koskevia järjestelyjä ja suojatoimia, jotka eivät rajoita EU:n jäsenvaltioiden ja koko sisämarkkinoiden välisiä suhteita säänteleviä, valvontaa koskevia järjestelyjä ja suojatoimia ja jotka poikkeavat niistä. Sijoittautumisvapauden väärinkäytön välttämiseksi olisi vaadittava, että assosioituneisiin valtioihin sijoittautuneet rahoitusalan toimijat tarjoavat ainakin osan palveluistaan assosioituneiden valtioiden lainkäyttöalueella. Assosioituneiden valtioiden toimivaltaiset viranomaiset estävät sellaisten oikeussubjektien perustamisen, joilla on vain vähän tai ei lainkaan todellista sisältöä ja jotka eivät harjoita lainkaan tai harjoittavat vain hyvin vähän taloudellista toimintaa sen lainkäyttöalueella. Tällaiset valvontaa koskevat järjestelyt ja suojatoimet koskevat yksinomaan tätä sopimusta, niiden ei ole tarkoitus muodostaa ennakkotapausta eikä ulottua niiden soveltamisalan ulkopuolelle, eikä niitä ole tarkoitus soveltaa muissa yhteyksissä,

I OSA

YLEISET MÄÄRÄYKSET

1 ARTIKLA

Tavoitteet

Tämän puitepöytäkirjan tavoitteina on

- a) varmistaa laajentuneiden EU:n sisämarkkinoiden eheys, markkinoiden avoimuus sekä kuluttajien ja sijoittajien suoja ja torjua kuluttajapetoksiin, rahanpesuun ja talousrikoksiin liittyviä riskejä;
- b) edistää rahoitusvakauteen kohdistuvien potentiaalisten riskien ehkäisemistä;
- c) luoda puitteet assosioituneen valtion lainsäädännön ja sääntelykehyksen asteittaiselle saattamiselle rahoituspalveluja koskevien EU:n säädösten mukaisiksi;
- d) helpottaa EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoiden asteittaista laajentamista assosioituneeseen valtioon;
- e) edistää rahoituspalvelualalla vilpitöntä sääntely- ja valvontayhteistyötä EU:n ja assosioituneen valtion välillä.

2 ARTIKLA

Määritelmät

Tässä puitepöytäkirjassa tarkoitetaan

- a) 'rahoituspalveluilla' kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteissä IX, XII ja XXII luetelluilla EU:n säädöksillä säänneltyjä palveluja;
- b) 'EU:n valvontaviranomaisella' Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella (EU) N:o 1093/2010¹ perustettua Euroopan pankkiviranomaista (EPV), Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella (EU) N:o 1094/2010² perustettua Euroopan vakuutus- ja lisäeläkeviranomaista (EIOPA), Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella (EU) N:o 1095/2010³ perustettua Euroopan arvopaperimarkkinaviranomaista (ESMA) tai Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella (EU) 2024/1620⁴ perustettua rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjuntaviranomaista (AMLA).

¹ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 1093/2010, annettu 24 päivänä marraskuuta 2010, Euroopan valvontaviranomaisen (Euroopan pankkiviranomainen) perustamisesta sekä päätöksen N:o 716/2009/EY muuttamisesta ja komission päätöksen 2009/78/EY kumoamisesta (EUVL L 331, 15.12.2010, s. 12).

² Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 1094/2010, annettu 24 päivänä marraskuuta 2010, Euroopan valvontaviranomaisen (Euroopan vakuutus- ja lisäeläkeviranomainen) perustamisesta sekä päätöksen N:o 716/2009/EY muuttamisesta ja komission päätöksen 2009/79/EY kumoamisesta (EUVL L 331, 15.12.2010, s. 48).

³ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 1095/2010, annettu 24 päivänä marraskuuta 2010, Euroopan valvontaviranomaisen (Euroopan arvopaperimarkkinaviranomainen) perustamisesta sekä päätöksen N:o 716/2009/EY muuttamisesta ja komission päätöksen 2009/77/EY kumoamisesta (EUVL L 331, 15.12.2010, s. 84).

⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2024/1620, annettu 31 päivänä toukokuuta 2024, rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjuntaviranomaisen perustamisesta ja asetusten (EU) N:o 1093/2010, (EU) N:o 1094/2010 ja (EU) N:o 1095/2010 muuttamisesta (EUVL L, 2024/1620, 19.6.2024, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1620/oj>).

3 ARTIKLA

EU:n sisämarkkinoille pääsyn edellytykset

1. Assosioituneelle valtiolle myönnetään pääsy EU:n sisämarkkinoille rahoituspalvelujen osalta, jos seuraavat edellytykset ovat täyttyneet:
 - a) kaikilta osin ja tosiasiallisesti on saatettu päätöksen kaikkien sellaisten rahoituspalvelualan sovellettavien EU:n säädösten täytäntöönpano ja soveltaminen, jotka on vahvistettu asiaankuuluvan assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteissä IX, XII ja XXII;
 - b) rahoituspalvelualan valvontavalmiudet ja -järjestelyt ovat olemassa ja toimivat moitteettomasti; ja
 - c) assosioituneen valtion toimivaltaisten viranomaisten ja EU:n valvontaviranomaisten välillä on tehty yhteisymmärryspöytäkirja valvontayhteistyöstä, tietojenvaihdosta ja kuulemisesta.
2. Arvioidakseen, täytyvätkö 1 kohdan a ja b alakohdassa vahvistetut edellytykset, Euroopan komissio tekee kattavan arvioinnin tämän puitepöytäkirjan II osan mukaisesti. Kyseisessä arvioinnissa tarkastellaan assosioituneen valtion rahoitusalaan, asiaankuuluvien EU:n säädösten täytäntöönpanoa ja soveltamista sekä assosioituneen valtion valvontainfrastruktuuria.

3. Tämän artiklan 2 kohdassa tarkoitettu arviointi suoritetaan assosioituneen valtion pyynnöstä, kun se katsoo, että tämän artiklan 1 kohdassa vahvistetut edellytykset ovat täyttyneet. Assosioitunut valtio toimittaa pyyntönsä tämän puitepöytäkirjan 20 artiklan nojalla perustetun rahoituspalvelujen alakomitean kautta.

4 ARTIKLA

Osittainen pääsy EU:n sisämarkkinoille

1. Assosioitunut valtio voi päättää olla hakematta pääsyä koko EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoille ja sulkea tilapäisesti pois yhden tai useamman seuraavista markkinasegmenteistä:

- a) pankkitoiminta;
- b) vakuutus ja jälleenvakuutus;
- c) omaisuudenhoito;
- d) arvopaperimarkkinat.

Sovellettaessa ensimmäistä alakohtaa assosioituneen valtion on ilmoitettava aikomuksestaan Euroopan komissiolle vuoden kuluessa tämän sopimuksen voimaantulopäivästä ja täsmennettävä ne markkinasegmentit, jotka se aikoo väliaikaisesti sulkea sopimuksen soveltamisalan ulkopuolelle. Saatuaan tällaisen ilmoituksen Euroopan komissio antaa assosioituneelle valtiolle vastauksen kahden kuukauden kuluessa toimittamalla luettelon EU:n säädösten säännöksistä, joita assosioituneen valtion ei tilapäisesti tarvitse panna täytäntöön ja soveltaa.

2. Tämän artiklan 1 kohdan toisessa alakohdassa tarkoitettua vastauksen jälkeen puitesopimuksen 76 artiklalla perustettu sekakomitea tekee puitesopimuksen 81 artiklan mukaisesti päätöksen, jolla muutetaan asiaankuuluvan assosioituneen valtion pöytäkirjan liitettä IX sen luettelon perusteella, jonka Euroopan komissio on toimittanut asianomaiselle assosioituneelle valtiolle, jotta voidaan vahvistaa:

- a) luettelo niistä EU:n säädösten säännöksistä, joiden täysimääräistä täytäntöönpanoa ja soveltamista assosioituneelta valtiolta edellytetään;
- b) luettelo niistä EU:n säädösten säännöksistä, joiden täysimääräistä täytäntöönpanoa ja soveltamista koskeva velvoite assosioituneessa valtiossa keskeytetään väliaikaisesti tämän artiklan 1 kohdan nojalla.

3. Jos assosioitunut valtio valitsee tämän artiklan 1 kohdassa määrätyn poikkeuksen, tämän puitepöytäkirjan 3 artiklaa sovelletaan ainoastaan siihen markkinasegmenttiin tai niihin markkinasegmentteihin, joilla assosioitunut valtio haluaa päästä markkinoille, niin kauan kuin kyseinen poikkeus on voimassa.

4. Jos assosioitunut valtio haluaa myöhemmässä vaiheessa päästä EU:n sisämarkkinoille yhdellä tai useammalla niistä markkinasegmenteistä, joille se on alun perin pyytänyt tämän artiklan 1 kohdassa tarkoitettua poikkeusta, sen on ilmoitettava aikomuksestaan asianmukaisesti Euroopan komissiolle. Sekakomitea muuttaa asiaankuuluvan assosioituneen valtion pöytäkirjan liitettä IX puitesopimuksen 81 artiklan mukaisesti saattaakseen ajan tasalle luettelon sovellettavista EU:n säädösten säännöksistä. Assosioituneen valtion on pantava asianmukaisesti täytäntöön EU:n säädösten säännökset, joihin ei enää sovelleta tämän artiklan 1 kohdassa tarkoitettua poikkeusta, ja sovellettava niitä ennen kuin se voi saada pääsyn asiaankuuluvalla markkinasegmentille tai asiaankuuluvilla markkinasegmenteillä. Tämän puitepöytäkirjan 3 artiklan 2 kohdassa tarkoitettu arviointi tehdään aina, kun assosioitunut valtio päättää hakea pääsyä uudelle markkinasegmentille.

5. Tämän artiklan 1 kohdassa määrätty poikkeus voi olla voimassa enintään 15 vuotta tämän sopimuksen voimaantulopäivästä. Assosioituneiden osapuolten on viimeistään vuotta ennen poikkeuksen enimmäiskeston päättymistä muutettava asianomaisen assosioituneen valtion pöytäkirjan liitettä IX varmistaakseen, että assosioitunut valtio panee täytäntöön kaikki asiaankuuluvat EU:n säädösten säännökset ja soveltaa niitä ennen kyseisen poikkeuksen voimassaolon päättymispäivää. Edellytetään, että assosioitunut valtio on kuusi kuukautta ennen kyseistä päättymispäivää pannut kokonaisuudessaan ja tosiasiallisesti täytäntöön kaikki rahoituspalvelualaa koskevat EU:n säännökset ja soveltanut niitä. Tämän puitepöytäkirjan 3 artiklan 2 kohdassa tarkoitetussa arvioinnissa selvitetään, onko assosioitunut valtio täyttänyt velvoitteen panna täytäntöön kaikki rahoituspalvelualaa koskevat EU:n säännökset kokonaisuudessaan ja tosiasiallisesti ja soveltaa niitä tämän kohdan mukaisesti.

5 ARTIKLA

EU:n säädösten täytäntöönpanoa ja soveltamista koskeva toimintasuunnitelma

1. Ennen kuin assosioitunut valtio saa pääsyn EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoille tai niiden yhdelle tai useammalle markkinasegmentille, sen on laadittava toimintasuunnitelma ja aikataulu asiaankuuluvien EU:n säädösten täytäntöönpanemiseksi ja soveltamiseksi rahoituspalvelualalla tai yhdellä tai useammalla sen markkinasegmentillä.

2. Assosioituneen valtion on ilmoitettava Euroopan komissiolle rahoituspalvelujen alakomitean välityksellä toimintasuunnitelman hyväksymisestä ja siihen mahdollisesti tehtävistä merkittävistä muutoksista. Assosioitunut valtio voi toimittaa toimintasuunnitelmaan perustuvia seurantakertomuksia.

3. Assosioitunut valtio käyttää toimintasuunnitelmansa perusteella tämän puitepöytäkirjan 3 artiklan 3 kohdan mukaisesti harkintavaltaansa määrittäessään sellaisen asianmukaisen ajankohdan, jonka kuluessa Euroopan komissiota pyydetään tekemään arviointi, joka on tarpeen EU:n sisämarkkinoille pääsemiseksi.

6 ARTIKLA

Markkinoille pääsyn voimaantulo

1. Kun Euroopan komissio on antanut tämän puitepöytäkirjan 11 artiklan 3 kohdassa tarkoitetun myönteisen suosituksen, jonka mukaan kaikki tämän puitepöytäkirjan 3 artiklassa määrätyt tarvittavat edellytykset täyttyvät, sekakomitea tekee rahoituspalvelujen alakomitean suosituksesta päätöksen, jolla myönnetään assosioituneelle valtiolle pääsy EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoiden yhdelle tai useammalle markkinasegmentille.

2. Edellä 1 kohdassa tarkoitettu päätös tulee voimaan sitä päivää seuraavan kuukauden ensimmäisenä päivänä, jona sekakomitea senhyväksyy.

3. Koko sinä ajanjaksona, jona tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu poikkeus on voimassa, EU:n toimijoiden pääsy assosioituneen valtion rahoitusmarkkinoille alkaa päivänä, jona sekakomitean päätös, jolla assosioituneelle valtiolle myönnetään pääsy yhdelle tai useammalle EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoiden segmentille, tulee voimaan. Tällainen markkinoille pääsy on rajattava kyseisessä päätöksessä tarkoitettuun markkinasegmenttiin tai siinä tarkoitettuihin markkinasegmentteihin.

7 ARTIKLA

Paikallinen palvelujen tarjoaminen assosioituneessa valtiossa

1. Assosioituneen valtion valvontaviranomaisten on varmistettava, että niiden alueelle sijoittautuneet rahoituspalvelujen tarjoajat harjoittavat huomattavan osan liiketoiminnastaan assosioituneen valtion lainkäyttöalueella ja palvelevat sen markkinoita. Niiden on kiellettävä sellaisten palveluntarjoajien sijoittautuminen lainkäyttöalueelleen, joilla ei ole aktiivista liiketoimintaa tai merkittävää omaisuutta.
2. Edellä 1 kohdassa asetetun velvollisuuden noudattamista seurataan tämän puitepöytäkirjan 13 artiklassa tarkoitetun assosioituneen valtion valvontainfrastruktuurin seurannan yhteydessä.

II OSA

ARVIOINTI PÄÄSYN SAAMISEKSI EU:N SISÄMARKKINOILLE

8 ARTIKLA

Assosioituneen valtion rahoitussektorin tarkastelu

1. Asiaankuuluvien EU:n valvontaviranomaisten ja Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella (EU) N:o 806/2014¹ perustetun yhteisen kriisinratkaisuneuvoston on EU:n oikeudessa säädetyn toimivaltansa puitteissa Euroopan komission valvonnassa tarkastettava assosioituneen valtion rahoitusala seuraavasti:

- a) assosioitunut valtio toimittaa kaikille asiaankuuluville EU:n valvontaviranomaisille ja yhteiselle kriisinratkaisuneuvostolle:
 - i) yksityiskohtaisen kuvauksen assosioituneen valtion rahoitusalaasta, mukaan lukien luettelo toimiluvan saaneista tai rekisteröidyistä rahoituspalvelujen tarjoajista ja niiden oikeudellisesta muodosta, niiden johtajien nimet, niiden osakkeenomistajien henkilöllisyys ja kansalaisuus, konsernisuhteet, taloudellinen merkitys (pankkivarojen kokonaismäärä, hoidettavina olevat varat ja vakuutusmaksujen kokonaismäärä);
 - ii) mahdolliset lisätiedot, joita kaikki asiaankuuluvat EU:n valvontaviranomaiset ja yhteinen kriisinratkaisuneuvosto tarvitsevat tämän artiklan mukaisen tarkastelun tekemiseksi;

¹ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 806/2014, annettu 15 päivänä heinäkuuta 2014, yhdenmukaisten sääntöjen ja yhdenmukaisen menettelyn vahvistamisesta luottolaitosten ja tiettyjen sijoituspalveluyritysten kriisinratkaisua varten yhteisen kriisinratkaisumekanismen ja yhteisen kriisinratkaisurahaston puitteissa sekä asetuksen (EU) N:o 1093/2010 muuttamisesta (EUVL L 225, 30.7.2014, s. 1).

- b) kaikki asiaankuuluvat EU:n valvontaviranomaiset tekevät yhteistyössä assosioituneen valtion asiaankuuluvien toimivaltaisten viranomaisten kanssa pankki- ja vakuutusalan taseiden tarkasteluja ja omaisuuserien laadun tarkasteluja omien menetelmiensä perusteella;
 - c) yhteinen kriisiratkaisuneuvosto arvioi talletussuojajärjestelmän, vakuutustakuujärjestelmän ja kriisiratkaisujärjestelmän olemassaoloa, rakennetta ja laatua asiaankuuluvan EU:n oikeuden mukaisesti.
2. Tämän artiklan mukaisen tarkastelun suorittamiseksi EU:n valvontaviranomaiset ja yhteinen kriisiratkaisuneuvosto voivat tarvittaessa turvautua kolmansien osapuolten apuun kansallisella tai kansainvälisellä tasolla.
3. Assosioitunut valtio vastaa tämän artiklan mukaiseen tarkasteluun liittyvistä kustannuksista.

9 ARTIKLA

EU:n säädösten täytäntöönpanon ja soveltamisen arviointi

1. EU arvioi assosioituneen valtion lainsäädännön ja sääntelykehyyksen kattavuuden ja yhdenmukaisuuden asiaankuuluviin EU:n säädöksiin nähden. Se arvioi erityisesti niiden EU:n säädösten säännösten noudattamista, joita sovelletaan:
- a) koko EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoihin niitä tarkemmin jaottelemana, erityisesti rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjuntaa koskevien säännösten osalta; sekä
 - b) tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuun EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoiden tiettyyn segmenttiin tai tiettyihin segmentteihin.

2. Sitä, ovatko assosioituneen valtion lainsäädäntö ja sääntelykehys asiaankuuluvien EU:n säädösten mukaisia, voidaan arvioida kolmansien osapuolten avustuksella kansallisella tai kansainvälisellä tasolla. Euroopan komissio määrittelee tällaisen vaatimustenmukaisuuden arvioinnin toimeksiannon ja ilmoittaa assosioituneelle valtiolle asiaankuuluvasta hankintamenettelystä ja sen tuloksista.
3. Assosioitunut valtio vastaa tämän artiklan mukaiseen arviointiin liittyvistä kustannuksista.

10 ARTIKLA

Assosioituneen valtion valvontainfrastruktuurin arviointi

1. Assosioituneen valtion valvontainfrastruktuurin arviointiin kuuluvat assosioituneen valtion valvontakehyksen riippumattomuus, vakaus, vaikuttavuus ja tehokkuus. Tällaiseen arviointiin sisältyy lisäksi rahanpesun torjunnan valvonta assosioituneessa valtiossa, mukaan lukien rahanpesun selvittelykeskuksen olemassaolo ja asianmukainen toiminta.
2. Edellä 1 kohdassa tarkoitetun arvioinnin suorittavat kaikki asiaankuuluvat EU:n valvontaviranomaiset yhteistyössä EU:n jäsenvaltioiden asiaankuuluvien toimivaltaisten viranomaisten kanssa. Kukin asiaankuuluva EU:n valvontaviranomainen vahvistaa kyseisen arvioinnin perusteet ja menetelmät ja ilmoittaa niistä Euroopan komissiolle ja assosioituneelle valtiolle. Edellä 1 kohdassa tarkoitetuissa arviointiperusteissa ja -menetelmissä on otettava huomioon sovellettava EU:n oikeus, joka koskee asianomaisen valvontakehyksen riippumattomuutta, vakautta, vaikuttavuutta ja tehokkuutta.

3. Edellä 1 kohdassa tarkoitetun arvioinnin tekemiseksi EU:n valvontaviranomaiset voivat tarvittaessa turvautua kolmansien osapuolten apuun kansallisella tai kansainvälisellä tasolla.
4. Assosioitunut valtio vastaa tämän artiklan mukaiseen arviointiin liittyvistä kustannuksista.

11 ARTIKLA

Arvioinnin tulos

1. Kun tämän puitepöytäkirjan 8 artiklassa tarkoitettu assosioituneen valtion rahoitusalan arviointi on saatu päätökseen, kukin asiaankuuluva EU:n valvontaviranomainen ja yhteinen kriisiratkaisuneuvosto antavat Euroopan komissiolle lausunnon, jossa arvioidaan assosioituneen valtion rahoitusala.
2. Kun tämän puitepöytäkirjan 10 artiklassa tarkoitettu assosioituneen valtion valvontainfrastruktuurin arviointi on saatu päätökseen, kukin asiaankuuluva EU:n valvontaviranomainen antaa Euroopan komissiolle lausunnon, jossa arvioidaan assosioituneen valtion valvontakehystä.
3. Euroopan komissio antaa rahoituspalvelujen alakomitealle suosituksen ottaen huomioon tämän artiklan 1 ja 2 kohdassa tarkoitetut lausunnot sekä tämän puitepöytäkirjan 9 artiklassa tarkoitettujen EU:n säädösten täytäntöönpanoa ja soveltamista koskevan arvioinnin.

Tämän kohdan ensimmäisessä alakohdassa tarkoitettussa suosituksessa määritetään, onko assosioituneelle valtiolle myönnettävä pääsy EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoille tai niiden yhdelle tai useammalle markkinasegmentille, kun otetaan huomioon seuraavat näkökohdat:

- a) jos tämän puitepöytäkirjan 8 artiklan 1 kohdan b alakohdassa tarkoitetuissa taseiden tarkasteluissa tai omaisuuserien laadun tarkasteluissa havaitaan EU:n sisämarkkinoiden moitteettomaan toimintaan kohdistuvia riskejä, pääsyä EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoiden vastaavaan segmenttiin tai vastaaviin segmentteihin ei myönnetä ennen kuin tällaiset riskit on asianmukaisesti korjattu;
- b) jos tämän puitepöytäkirjan 8 artiklan 1 kohdan c alakohdassa tarkoitetun talletussuojajärjestelmän, vakuutustakuujärjestelmän tai kriisinratkaisujärjestelmän arviointi on kielteinen, pääsyä pankki- tai vakuutus- ja jälleenvakuutussegmenttiin ei myönnetä ennen kuin tällaiset puutteet on asianmukaisesti korjattu;
- c) jos EU:n oikeuden täytäntöönpanoa ja soveltamista koskevassa arvioinnissa havaitaan puutteita yhdellä tai useammalla alalla, pääsyä vastaavaan, tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuun EU:n rahoituspalveluiden sisämarkkinoiden segmenttiin tai vastaaviin siinä tarkoitettuihin segmentteihin ei myönnetä ennen kuin tällaiset puutteet on asianmukaisesti korjattu;
- d) jos assosioituneen valtion valvontainfrastruktuurin arvioinnissa havaitaan puutteita, pääsyä vastaavaan tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuun EU:n rahoituspalvelujen sisämarkkinoiden segmenttiin tai vastaaviin siinä tarkoitettuihin segmentteihin ei myönnetä ennen kuin tällaiset puutteet on asianmukaisesti korjattu.

4. Jos 3 kohdassa tarkoitettu suositus on kielteinen, Euroopan komissio ilmoittaa rahoituspalvelujen alakomitealle suuntaviivat ja toimet, joiden avulla assosioitunut valtio korjaa havaitut puutteet. Assosioitunut valtio ei voi esittää uutta pyyntöä markkinoillepääsyä koskevasta arvioinnista ennen kuin on kulunut vuosi siitä, kun Euroopan komissio on ilmoittanut tällaisista suuntaviivoista ja toimista. Kun assosioitunut valtio esittää uuden pyynnön, sen on esitettävä todisteet siitä, että se noudattaa annettuja suuntaviivoja ja että vaaditut toimet on toteutettu.

III OSA

SEURANTA

12 ARTIKLA

Assosioituneen valtion toteuttama

EU:n säädösten täytäntöönpanon ja soveltamisen seuranta

1. Sen jälkeen, kun sekakomitea on tämän puitepöytäkirjan 6 artiklan mukaisesti myöntänyt assosioituneelle valtiolle pääsyn EU:n rahoituspalveluiden sisämarkkinoille tai niiden yhdelle tai useammalle segmentille, Euroopan komissio seuraa edelleen koko markkinoille pääsyn ajan, ovatko assosioituneen valtion lainsäädäntö ja sääntelykehys asiaankuuluvan EU:n säädöksen mukaisia. Seuranta suoritetaan tämän puitepöytäkirjan 9 artiklan mukaisesti.
2. Euroopan komissio toimittaa jatkuvan seurannan tulokset rahoituspalvelujen alakomitealle, mukaan lukien mahdolliset suositukset seurantamenettelyn aikana havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi. Assosioituneen valtion on pantava suositukset täytäntöön kyseisissä suosituksissa asetetussa määräajassa.

3. Jos EU:n säädösten täytäntöönpanon ja soveltamisen seuranta tuo esiin merkittäviä puutteita yhdellä tai useammalla alalla, EU:lla on oikeus keskeyttää tämän puitepöytäkirjan soveltaminen kyseessä olevan rahoituspalvelujen segmentin tai kyseessä olevien segmenttien osalta. Tällaisista keskeyttämisedellytyksistä ja tällaisesta keskeyttämismenettelystä määrätään tämän puitepöytäkirjan 18 ja 19 artiklassa.

4. Assosioitunut valtio vastaa tämän artiklan mukaiseen säännölliseen seurantaan liittyvistä kustannuksista.

13 ARTIKLA

Assosioituneen valtion valvontainfrastruktuurin seuranta

1. Sen jälkeen, kun sekakomitea on tämän puitepöytäkirjan 6 artiklan mukaisesti myöntänyt assosioituneelle valtiolle pääsyn EU:n rahoituspalveluiden sisämarkkinoille tai niiden yhdelle tai useammalle segmentille, assosioituneen valtion valvontainfrastruktuurin arviointi suoritetaan tämän puitepöytäkirjan 10 artiklan mukaisesti. Arviointi on järjestettävä kahden vuoden välein, jollei Euroopan komissio toisin päättä.

2. Euroopan komissio toimittaa arviointien tulokset rahoituspalvelujen alakomitealle, mukaan lukien asiaankuuluvan EU:n valvontaviranomaisen mahdollisesti laatimat suositukset tällaisen seurannan aikana havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi.

3. Assosioituneen valtion on pantava 2 kohdassa tarkoitetut suositukset täytäntöön kyseisissä suosituksissa asetetussa määräajassa. Asiaankuuluvat EU:n valvontaviranomaiset tarkastavat, onko kyseiset suositukset pantu kokonaan täytäntöön.

4. Jos assosioitunut valtio ei korjaa arviointisuosituksissa todettuja puutteita sille asetetussa määräajassa, EU:lla on oikeus keskeyttää tämän puitepöytäkirjan soveltaminen rahoituspalveluiden kyseisellä segmentillä tai kyseisillä segmenteillä. Tällaisista keskeyttämisedellytyksistä ja tällaisesta keskeyttämismenettelystä määrätään tämän puitepöytäkirjan 18 ja 19 artiklassa.

5. Assosioitunut valtio vastaa tämän artiklan mukaiseen säännölliseen seurantaan liittyvistä kustannuksista.

IV OSA

YHTEISTYÖ EU:N VALVONTAVIRANOMAISTEN KANSSA

14 ARTIKLA

EU:n valvontaviranomaiset – valtuuksia koskevat yleiset periaatteet

1. EU:n valvontaviranomaisille myönnetään rahoituspalvelualan ja assosioituneen valtion toimivaltaisten viranomaisten osalta kaikki sellaiset valtuudet, jotka niille on annettu niiden perustamisasetuksissa, asiaankuuluvassa alakohtaisessa EU:n lainsäädännössä ja tämän puitepöytäkirjan 8, 10, 11, 13 ja 15 artiklassa.
2. EU:n valvontaviranomaisten valtuuksiin sisältyy oikeus tehdä päätöksiä ja antaa suosituksia assosioituneen valtion rahoituspalvelujen tarjoajille tai toimivaltaisille viranomaisille, jos se on tarpeen EU:n sisämarkkinoiden moitteettoman toiminnan ja kuluttajien, sijoittajien ja muiden asiaankuuluvien sidosryhmien suojelun varmistamiseksi tai EU:n sisämarkkinoiden vakauden ja eheyden turvaamiseksi. Kyseisiä valtuuksia käytetään yhteistyössä assosioituneen valtion rahoitusvalvontaviranomaisten kanssa.
3. Assosioituneen valtion on varmistettava, että EU:n valvontaviranomaiset voivat käyttää valtuuksiaan tehokkaasti assosioituneen valtion lainkäyttöalueella, ja osallistuttava osaltaan niiden talousarviotarpeiden täyttämiseen. Assosioituneen valtion toimivaltaisten viranomaisten on tehtävä yhteistyötä EU:n valvontaviranomaisten kanssa niiden käyttäessä valtuuksiaan assosioituneen valtion lainkäyttöalueella ja toteutettava kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen kaikkien EU:n valvontaviranomaisten hyväksymien päätösten ja suositusten tehokkaan ja johdonmukaisen täytäntöönpanon.

4. Aloilla, joilla EU:n valvontaviranomaisilla on perustamissäästönsä, asiaankuuluvan alakohtaisen EU:n lainsäädännön ja tämän puitepöytäkirjan mukaisesti välittömiä valvontatehtäviä tai suoria toimivaltuuksia, EU:n valvontaviranomaisten tekemät päätökset ovat oikeudellisesti sitovia ja niitä sovelletaan sellaisenaan assosioituneen valtion lainkäyttöalueella ilman assosioituneen valtion toimivaltaiselta viranomaiselta vaadittavaa vahvistusta.

15 ARTIKLA

EU:n valvontaviranomaiset – kiireelliset valtuudet

1. Jos assosioituneen valtion rahoitusalueella tapahtuu epäsuotuisia muutoksia, jotka voivat aiheuttaa merkittävää taloudellista vahinkoa asiakkaille tai kuluttajille tai uhata rahoitusmarkkinoiden moitteetonta toimintaa ja eheyttä tai EU:n tai sen yhden tai useamman jäsenvaltion rahoitusjärjestelmän vakautta tai eheyttä kokonaisuudessaan tai osittain, kullakin EU:n valvontaviranomaisella on valtuudet pyytää assosioituneen valtion asiaankuuluvaa toimivaltaista viranomaista ryhtymään ilmoitetun ajan kuluessa välittömiin toimiin uhkaan puuttumiseksi riittävällä tavalla.
2. Jos EU:n valvontaviranomainen toteaa, että assosioituneen valtion asiaankuuluvat toimivaltaiset viranomaiset eivät ole ilmoitetun ajan kuluessa ryhtyneet toimiin uhkaan puuttumiseksi tai että toimilla, joihin on ryhdytty, ei puututa uhkaan riittävällä tavalla, sillä on näissä poikkeuksellisissa hätätilanteissa valtuudet tehdä asiaankuuluvassa alakohtaisessa EU:n lainsäädännössä ja erityisesti asetuksen (EU) N:o 1093/2010 9 artiklan 5 kohdassa, asetuksen (EU) N:o 1094/2010 9 artiklan 5 kohdassa ja asetuksen (EU) N:o 1095/2010 9 artiklan 5 kohdassa säädetyin edellytyksin seuraavat assosioituneeseen valtioon sijoittautuneita rahoituspalvelujen tarjoajia koskevat päätökset:
 - a) kielletään tilapäisesti tiettyjen rahoitusvälineiden tai -tuotteiden tai ominaisuuksiltaan määrätynlaisten rahoitusvälineiden tai -tuotteiden tai tietyn tyyppisen finanssialan toiminnan tai käytännön markkinointi, jakelu tai myynti, esimerkiksi estetään uuden liiketoiminnan käynnistäminen tai uusien asiakassuhteiden aloittaminen, taikka rajoittaa niitä, kun kyseessä ovat toimintaan tai vakavaraisuuteen liittyvät huolenaiheet; tai

b) kielletään tilapäisesti tietyntyyppinen finanssialan toiminta tai käytäntö, mukaan lukien varojen vapaa hallinta, tai rajoitetaan sitä.

3. Jos tämän artiklan 2 kohdassa tarkoitettua päätöstä ei noudateta, asiaankuuluva EU:n valvontaviranomainen hyväksyy päätöksen, jolla assosioituneeseen valtioon sijoittautuneelle rahoituspalvelujen tarjoajalle määrätään hallinnollinen sakko. Puitesopimuksen 76 artiklalla perustetut sekakomiteat hyväksyvät yksityiskohtaiset koordinoitu säännöt, jotka koskevat seuraavia:

a) kriteerit, joita sovelletaan määrätyn sakon määrän ja sen ylärajan määrittämisessä;

b) sakkojen määräämisvallan käyttöä koskeva menettely;

c) sakkojen määräämistä ja täytäntöönpanoa koskevat vanhentumisajat.

4. Kukin asiaankuuluva EU:n valvontaviranomainen hyväksyy asiaankuuluvassa EU:n lainsäädännössä säädettyjen edellytysten mukaisesti assosioituneen valtion asiaankuuluvalla toimivaltaiselle viranomaiselle osoitetun päätöksen rahoituspalvelujen tarjoajalle myönnetyn toimiluvan keskeyttämisestä, jos kyseessä on EU:n oikeuden rikkominen, petollinen toiminta, rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjuntaa koskevan lainsäädännön noudattamatta jättäminen, sopivuutta ja luotettavuutta koskevien vaatimusten noudattamatta jättäminen tai virheellinen toiminta suhteessa rahoituspalvelujen tarjoajan asiakkaisiin tai mahdollisiin asiakkaisiin.
5. Edellä 2–4 kohdassa tarkoitetut päätökset ovat oikeudellisesti sitovia, ja niitä sovelletaan sellaisenaan assosioituneen valtion lainkäyttöalueella.

16 ARTIKLA

Assosioituneen valtion rooli

Assosioituneen valtion toimivaltaisilla viranomaisilla on EU:n valvontaviranomaisten ja niiden hallintoneuvostojen työssä samat oikeudet ja velvollisuudet kuin EU:n jäsenvaltioiden toimivaltaisilla viranomaisilla lukuun ottamatta äänioikeutta ja rajattuna sellaisiin päätöksiin, jotka on osoitettu suoraan assosioituneen valtion rahoitusalueelle tai -viranomaisille.

17 ARTIKLA

Yhteistyö rahanpesun torjunnassa

Assosioitunut valtio varmistaa täyden yhteistyön nimettyjen rahanpesun torjunnasta vastaavien EU:n ja EU:n jäsenvaltioiden viranomaisten ja niiden mahdollisen seuraajaelimen tai mahdollisten seuraajaelinten kanssa.

V OSA

EU:N SUOJATOIMENPITEET

18 ARTIKLA

Suojatoimenpiteet – periaatteet

1. EU voi tilapäisesti keskeyttää tämän puitepöytäkirjan soveltamisen jonkin kyseessä olevan rahoituspalveluiden segmentin tai kyseessä olevien segmenttien osalta, jos
 - a) tämän puitepöytäkirjan 12 artiklan mukaisen seurannan aikana on havaittu merkittäviä puutteita EU:n säädösten täytäntöönpanossa ja soveltamisessa;
 - b) tämän puitepöytäkirjan 13 artiklan mukaisen seurannan aikana on havaittu merkittäviä puutteita assosioituneen valtion valvontakehyksessä;
 - c) assosioituneen valtion toimivaltaisten viranomaisten yhteistyö sääntöjenvastaisuuksien, petosten, väärinkäytösten, rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjumiseksi on puutteellista, mukaan lukien tapaukset, joissa EU:n valvontaviranomaisten tämän puitepöytäkirjan 15 artiklan nojalla tekemiä päätöksiä ei noudateta;
 - d) rahoituspalveluja koskevaa EU:n säädöksiä on kierretty tai rikottu merkittävässä määrin.

2. Väliaikaisesta keskeyttämisestä päätetään tämän puitepöytäkirjan 19 artiklassa määrättyjen edellytysten ja menettelyn mukaisesti.

19 ARTIKLA

Suojatoimenpiteet – menettelyt

1. Poiketen siitä, mitä puitesopimuksen 90 artiklassa määrätään, jos EU katsoo, että yksi tai useampi tämän puitepöytäkirjan 18 artiklan 1 kohdassa tarkoitetuista tilanteista on toteutunut, se ilmoittaa asiasta assosioituneelle valtiolle ja saattaa asian sekakomitean käsiteltäväksi.
2. Sekakomitea kokoontuu viipymättä ja joka tapauksessa viimeistään kuukauden kuluttua siitä, kun asia on saatettu sen käsiteltäväksi. Assosioituneet osapuolet toimittavat sekakomitealle kaikki tarpeelliset tiedot tilanteen perusteellista arviointia varten. Sekakomitea tarkastelee kaikkia mahdollisuuksia löytää ratkaisu tämän sopimuksen mukaisesti, ja se voi tarvittaessa tehdä asiaa koskevia päätöksiä.
3. Jos sekakomitea ei onnistu löytämään ratkaisua 18 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuihin tilanteisiin kolmen kuukauden kuluessa 2 kohdan mukaisesta sekakomitean ensimmäisestä kokoontumisesta, EU ilmoittaa assosioituneelle valtiolle ratkaisuehdotuksestaan havaittuun ongelmaan.

4. Jos assosioitunut valtio ei noudata EU:n ehdottamaa ratkaisua kolmen kuukauden kuluessa, EU keskeyttää tämän puitepöytäkirjan soveltamisen kyseessä olevan rahoituspalvelujen segmentin tai kyseessä olevien segmenttien osalta, kunnes assosioitunut valtio korjaa EU:n havaitseman puutteen. Assosioituneet osapuolet jatkavat säännöllistä vuoropuhelua löytääkseen yhteisesti hyväksyttävän ratkaisun.

5. Kun tämän puitepöytäkirjan soveltaminen on keskeytetty 4 kohdan mukaisesti, assosioitunut valtio voi saattaa asian Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi. Jos assosioitunut valtio aikoo nostaa kanteen Euroopan unionin tuomioistuimessa tämän kohdan nojalla, sen on välittömästi ilmoitettava asiasta kirjallisesti EU:lle ja toimitettava kaikki asiaankuuluvat tiedot.

VI OSA

INSTITUTIONAALISET MÄÄRÄYKSET

20 ARTIKLA

Rahoituspalveluiden alakomiteat

1. Poiketen siitä, mitä puitesopimuksen 76 artiklan 8 kohdan ensimmäisessä virkkeessä määrätään, perustetaan kaksi rahoituspalveluiden alakomiteaa, siten että ne koostuvat seuraavista:
 - a) EU, jota edustaa Euroopan komissio, ja Andorra, jota edustaa sen rahoituspalvelupolitiikasta vastaava viranomainen; sekä
 - b) EU, jota edustaa Euroopan komissio, ja San Marino, jota edustaa sen rahoituspalvelupolitiikasta vastaava viranomainen.

Tätä puitepöytäkirjaa sovellettaessa viittauksia rahoituspalveluiden alakomiteaan pidetään viittauksina kaikkiin a ja b alakohdassa lueteltuihin rahoituspalvelujen alakomiteoihin.

2. Rahoituspalveluiden alakomiteat hoitavat seuraavia tehtäviä:
 - a) tämän puitepöytäkirjan täytäntöönpanon valvominen, sellaisena kuin sitä sovelletaan assosioituneiden valtioiden pöytäkirjoilla ja kyseisten assosioituneiden valtioiden pöytäkirjojen liitteiden IX, XII ja XXII asiaankuuluvilla määräyksillä;

- b) seuraavien suositusten laatiminen sekakomiteoille:
 - i) suositukset assosioituneiden valtioiden pöytäkirjojen liitteen IX muuttamiseksi puitesopimuksen 81 artiklan mukaisesti;
 - ii) suositukset EU:n sisämarkkinoille pääsyn laajentamiseksi koskemaan rahoituspalveluita tai niiden yhtä tai useampaa markkinasegmenttiä tämän puitepöytäkirjan 6 artiklan mukaisesti;
 - iii) muut suositukset;
 - c) tarvittaessa suositusten laatiminen assosiaatiokomitealle;
 - d) muiden sellaisten tehtävien ja velvollisuuksien hoitaminen, jotka sille on osoitettu tämän puitepöytäkirjan muissa määräyksissä.
3. Euroopan komissio voi tarvittaessa kutsua EU:n valvontaviranomaiset osallistumaan rahoituspalvelujen alakomitean kokouksien teknisiin keskusteluihin.
4. Jos assosioituneiden valtioiden pöytäkirjojen liitteisiin IX tehtävät muutokset koskevat molempia assosioituneita valtioita, rahoituspalveluiden alakomiteat tekevät työnsä yhteisissä kokouksissa koordinoitujen ehdotusten pohjalta.
5. Rahoituspalveluiden alakomiteat kokoontuvat vuosittain tai niiden jäsenten määrään väliajoin. Kokoukset voidaan pitää mitä tahansa assosioituneiden osapuolten käytettävissä olevaa teknistä välinettä hyödyntäen.

VII OSA

LOPPUMÄÄRÄYKSET

21 ARTIKLA

Keskuspankkien ja rahaviranomaisten toiminta

Tämän sopimuksen määräyksiä ei sovelleta toimiin, joita viranomaiset, keskuspankit, rahaviranomaiset tai muut assosioituneen osapuolen omistamat tai määräysvallassa olevat tahot toteuttavat pantaessa täytäntöön raha- tai valuuttakurssipolitiikkaa.

PUITEPÖYTÄKIRJA 4
YRITYKSIIN SOVELLETTAVISTA KILPAILUSÄÄNNÖISTÄ

1 ARTIKLA

Puitesopimuksen 38 artiklan 1 kohdan soveltamisalaan kuuluviin sopimuksiin, yritysten yhteenliittymien päätöksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, jotka ovat jo voimassa tämän sopimuksen voimaantulopäivänä, ei sovelleta 38 artiklan 1 kohdassa määrättyä kieltoa tämän sopimuksen voimaantulopäivästä, jos kyseisiä sopimuksia, yritysten yhteenliittymien päätöksiä tai yhdenmukaistettuja menettelytapoja muutetaan 12 kuukauden kuluessa tämän sopimuksen voimaantulopäivästä siten, että ne täyttävät assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XIV määrättyissä ryhmäpoikkeuksissa vahvistetut edellytykset.

2 ARTIKLA

Puitesopimuksen 38 artiklan 1 kohdan soveltamisalaan kuuluviin sopimuksiin, yritysten yhteenliittymien päätöksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, jotka ovat jo voimassa tämän sopimuksen voimaantulopäivänä, ei sovelleta 38 artiklan 1 kohdassa määrättyä kieltoa tämän sopimuksen voimaantulopäivästä, jos kyseisiä sopimuksia, yritysten yhteenliittymien päätöksiä tai yhdenmukaistettuja menettelytapoja muutetaan 12 kuukauden kuluessa tämän sopimuksen voimaantulosta siten, että kyseinen kielto ei enää koske niitä.

PUITEPÖYTÄKIRJA 5
YHTEISTYÖSTÄ TILASTOALALLA

1 ARTIKLA

Kohde

1. Tätä puitepöytäkirjaa sovelletaan assosioituneiden osapuolten väliseen yhteistyöhön tilastoalalla, jotta varmistetaan yhtenäisten ja vertailukelpoisten tilastotietojen tuottaminen ja levittäminen assosioituneiden osapuolten yhteistyön kannalta kaikkien merkityksellisten talous-, sosiaali- ja ympäristöpolitiikkojen kuvaamista ja seuraamista varten.
2. Sovellettaessa 1 kohtaa assosioituneet osapuolet kehittävät ja käyttävät yhdenmukaisia menetelmiä, määritelmiä ja luokituksia sekä yhteisiä ohjelmia ja menettelyjä, joissa tilastotyö järjestetään tarkoitukseen soveltuville hallinnon tasoille ja tämän puitepöytäkirjan mukaisesti.
3. Assosioituneiden osapuolten tilastojen tuottamisen on tapahduttava puolueettomasti, luotettavasti, objektiivisesti, tieteellisesti riippumattomasti, kustannustehokkaasti ja luottamuksellisesti. Tilastojen tuottaminen ei saa aiheuttaa kohtuutonta rasitetta talouden toimijoille.

2 ARTIKLA

Tilastoalan alakomiteat

1. Poiketen siitä, mitä puitesopimuksen 76 artiklan 8 kohdan ensimmäisessä virkkeessä määrätään, perustetaan kaksi tilastoalan alakomiteaa, siten että ne koostuvat seuraavista:
 - a) EU, jota edustaa Euroopan komissio, ja Andorra, jota edustavat sen tilastoalan yhteistyöstä vastaavat viranomaiset; sekä
 - b) EU, jota edustaa Euroopan komissio, ja San Marino, jota edustavat sen tilastoalan yhteistyöstä vastaavat viranomaiset.

Tätä puitepöytäkirjaa sovellettaessa viittauksia tilastoalan alakomiteaan pidetään viittauksina kumpaan tahansa a ja b alakohdassa luetelluista tilastoalan alakomiteoista.

2. Tilastoalan alakomiteat vastaavat tämän puitepöytäkirjan hallinnoinnista ja varmistavat sen asianmukaisen täytäntöönpanon. Tätä varten ne antavat suosituksia ja tekevät päätöksiä tässä puitepöytäkirjassa määrätyissä tapauksissa. Tilastoalan alakomiteat tekevät päätöksensä yksimielisesti.

3. Tilastoalan alakomiteat ja Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella (EY) N:o 223/2009¹ perustettu Euroopan tilastojärjestelmää käsittelevä komitea järjestävät tässä puitepöytäkirjassa tarkoitetut tehtävänsä yhteisissä kokouksissa.
4. Tilastoalan alakomiteat kokoontuvat tarvittaessa. Assosioitunut osapuoli voi pyytää tilastoalan alakomitean kokousta. Tilastoalan alakomiteat voivat päättää perustaa työryhmiä avustamaan niitä tehtäviensä suorittamisessa.
5. Assosioitunut osapuoli voi milloin tahansa ottaa esiin jonkin tähän puitepöytäkirjaan liittyvän huolenaiheen tilastoalan alakomiteassa.
6. Jokaisessa tilastoalan alakomitean päätöksessä on mainittava sen täytäntöönpanopäivä. Tällainen päätös annetaan tarvittaessa hyväksyttäväksi tilastoalan alakomitean työjärjestyksen mukaisesti, ja kyseinen tilastoalan alakomitea panee sen täytäntöön työjärjestyksensä mukaisesti.

¹ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 223/2009, annettu 11 päivänä maaliskuuta 2009, Euroopan tilastoista sekä salassapidettävien tilastotietojen luovuttamisesta Euroopan yhteisöjen tilastotoimistolle annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EY, Euratom) N:o 1101/2008, yhteisön tilastoista annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 322/97 ja Euroopan yhteisöjen tilasto-ohjelmakomitean perustamisesta tehdyn neuvoston päätöksen 89/382/ETY, Euratom kumoamisesta (EUVL L 87, 31.3.2009, s. 164).

3 ARTIKLA

Tilastoyhteistyö

1. Asetuksen (EY) N:o 223/2009 13 artiklassa tarkoitettu Euroopan tilasto-ohjelma muodostaa puitteet tilastotoimille, jotka assosioituneet valtiot toteuttavat Euroopan tilasto-ohjelman kattamana asiaankuuluvana ajanjaksona. Kaikki Euroopan tilasto-ohjelman pääalat ja tilastoteemat katsotaan merkityksellisiksi tässä puitepöytäkirjassa määrätyn tilastoyhteistyön kannalta, ja assosioituneet valtiot voivat osallistua niihin täysimittaisesti.
2. Tilastoalan alakomiteat laativat joka vuosi erityiset EU:n ja assosioituneiden valtioiden vuotuiset tilasto-ohjelmat (EU:n ja Andorran vuotuinen tilasto-ohjelma ja EU:n ja San Marinon vuotuinen tilasto-ohjelma) osana Euroopan komission vuotuista työohjelmaa ja rinnakkain sen kanssa; Euroopan komissio on laatinut työohjelman asetuksen (EY) N:o 223/2009 III luvun mukaisesti. Tilastoalan alakomitea hyväksyy kunkin erityisen EU:n ja assosioituneen valtion vuotuisen tilasto-ohjelman. Kyseisissä ohjelmissa on ilmoitettava erityisesti vuotuisen tilasto-ohjelman merkityksellisiin aiheisiin kuuluvat toimet, jotka ovat ensisijaisia kyseiselle EU:n ja assosioituneen valtion tilastoyhteistyölle ohjelmakaudella.
3. Assosioituneista valtioista saadut tilastotiedot toimitetaan Eurostatille niiden tallentamista, käsittelyä ja levitystä varten. Assosioituneiden valtioiden kansalliset tilastolaitokset toimivat tätä varten tiiviissä yhteistyössä Eurostatin kanssa varmistaakseen, että assosioituneet valtiot toimittavat tiedot asianmukaisesti ja että tiedot toimitetaan eri käyttäjäryhmille tavanomaisia levityskanavia käyttäen osana EU:n ja assosioituneen valtion tilastoja. Assosioituneiden valtioiden tilastojen käsittelyyn sovelletaan asetusta (EY) N:o 223/2009.

4. Tilastoalan alakomitea tarkastelee edistymistä asiaankuuluvissa EU:n ja assosioituneen valtion tilastotoimissa. Se arvioi erityisesti sitä, onko tämän puitepöytäkirjan kolmeksi ensimmäiseksi soveltamisvuodeksi suunnitellut tavoitteet, prioriteetit ja toimet saavutettu. Se arvioi myös, vastaako asiaankuuluvan assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteen XXI sisältö asianmukaisesti tämän puitepöytäkirjan 1 artiklan 1 kohdassa tarkoitettua sisältöä.

4 ARTIKLA

Osallistuminen

1. Assosioituneisiin valtioihin sijoittautuneet yhteisöt voivat osallistua Eurostatin hallinnoimiin EU:n erityisohjelmiin samoin sopimusoikeuksin ja -velvollisuuksin kuin EU:hun sijoittautuneet yhteisöt.
2. Assosioituneiden valtioiden kansallisia asiantuntijoita voidaan siirtää tilapäisesti Euroopan komission (Eurostat) tehtäviin. Tällaisten kansallisten asiantuntijoiden tilapäisestä siirrosta Euroopan komissioon (Eurostat) aiheutuvista kuluista, kuten palkoista, sosiaaliturvakuluista, eläkemaksuista sekä päivä- ja matkakorvauksista, vastaa kokonaisuudessaan asiantuntijat lähettänyt assosioitunut valtio.
3. EU:hun sijoittautuneet yhteisöt voivat osallistua assosioituneiden valtioiden kansallisten tilastolaitosten hallinnoimiin erityisohjelmiin samoin sopimusoikeuksin ja -velvollisuuksin kuin assosioituneisiin valtioihin sijoittautuneet yhteisöt.

5 ARTIKLA

Muut yhteistyömuodot

1. Assosioituneiden valtioiden kansallisten tilastolaitosten ja Eurostatin välillä voidaan toteuttaa tilastoalaan liittyvää teknologian siirtoa keskinäisen sopimuksen perusteella.
2. Assosioituneet osapuolet voivat vaihtaa kaikkia tilastoalan tietoja, sanotun kuitenkin rajoittamatta kunkin assosioituneen valtion pöytäkirjan liitteessä XI olevassa 19 luvussa vahvistettujen erityismääräysten ja -järjestelyjen soveltamista.
3. Assosioituneiden osapuolten kansalliset tilastolaitokset voivat vaihtaa virkamiehiä keskenään. EU:n jäsenvaltioiden kansalliset tilastolaitokset voivat myös vaihtaa virkamiehiä assosioituneiden valtioiden kanssa. Tällaisten vaihtojen toteuttamishdoista sovitaan suoraan asianomaisten kansallisten tilastolaitosten kesken.

6 ARTIKLA

Varainhoitoa koskevat määräykset

1. Assosioituneiden valtioiden on vuosittain osallistuttava Euroopan tilasto-ohjelman rahoitukseen kattaakseen kaikki niiden osallistumisesta aiheutuvat kustannukset.
2. Assosioituneiden valtioiden rahoitusosuutta koskevat säännöt vahvistetaan puitesopimuksen 68 artiklassa.

PUITEPÖYTÄKIRJA 6
VÄLIMIESMENETTELYISTÄ

1 LUKU

JOHDANTOMÄÄRÄYKSET

1 ARTIKLA

Soveltamisala

Jos assosioitunut osapuoli saattaa riidan välimiesmenettelyyn puitesopimuksen 90 artiklan 8 kohdan, 97 artiklan 9 kohdan tai 98 artiklan 6 kohdan mukaisesti, sovelletaan tätä puitepöytäkirjaa.

2 ARTIKLA

Määritelmät

Tässä puitepöytäkirjassa tarkoitetaan:

- a) 'kantajalla' assosioitunutta osapuolta, joka saattaa riidan välimiesmenettelyyn puitesopimuksen 90 artiklan 8 kohdan, 97 artiklan 9 kohdan tai 98 artiklan 6 kohdan mukaisesti;

- b) 'vastaajalla' assosioitunutta osapuolta, joka on ottanut käyttöön
 - i) puitesopimuksen 90 artiklan 7 kohdassa tarkoitetut korvaavat toimenpiteet;
 - ii) puitesopimuksen 97 artiklan 1 kohdassa tarkoitetut suojatoimenpiteet;
 - iii) puitesopimuksen 97 artiklan 5 kohdassa tarkoitetut kiireelliset suojatoimenpiteet;
 - iv) puitesopimuksen 97 artiklan 8 kohdassa tarkoitetut tasapainottavat toimenpiteet;
 - v) puitesopimuksen 98 artiklan 1 kohdassa tarkoitetut suojatoimenpiteet; tai
 - vi) puitesopimuksen 98 artiklan 5 kohdassa tarkoitetut tasapainottavat toimenpiteet;
- c) 'assosioituneen osapuolen edustajalla' assosioituneen osapuolen virkamiestä tai sen nimittämää henkilöä, joka edustaa kyseistä assosioitunutta osapuolta puitesopimuksen 90 artiklan 8 kohdan, 97 artiklan 9 kohdan tai 98 artiklan 6 kohdan mukaisessa riidassa;
- d) 'neuvonantajalla' henkilöä, jonka assosioitunut osapuoli on palkannut neuvomaan tai avustamaan kyseistä assosioitunutta osapuolta välimiespaneelimenettelyssä;
- e) 'avustajalla' henkilöä, joka nimittämistään koskevien ehtojen mukaisesti tekee tutkimusta välimiespaneelin jäsenen puolesta tai tarjoaa jäsenelle apua välimiespaneelin jäsenen ohjauksessa ja valvonnassa;

- f) 'ehdokkaalla' henkilöä, jonka nimi on tämän puitepöytäkirjan 4 artiklassa tarkoitettussa luettelossa ja jota harkitaan välimiespaneelin jäseneksi kyseisen artiklan mukaisesti.

3 ARTIKLA

Kirjaamo ja sihteeripalvelut

Pysyvän välitystuomioistuimen kansainvälinen toimisto, jäljempänä 'pysyvä välitystuomioistuin', toimii assosioitujen osapuolten tai välimiespaneelin kirjallisesta pyynnöstä kirjaamona ja tarjoaa välimiespaneelille asianmukaiset sihteeristöpalvelut.

4 ARTIKLA

Luettelo henkilöistä, jotka ovat halukkaita ja kykeneviä toimimaan välimiespaneelin jäseninä

1. Kukin sekakomitea laatii luettelon 15 henkilöstä, jotka ovat halukkaita ja kykeneviä toimimaan välimiespaneelin jäseninä. Tätä varten kukin assosioitunut osapuoli nimeää viisi henkilöä. Assosioituneet osapuolet nimeävät lisäksi yhdessä viisi henkilöä, jotka voivat toimia välimiespaneelin puheenjohtajana. Sekakomiteat varmistavat, että tällaiset luettelot ovat aina 2 kohdassa tarkoitettujen vaatimusten mukaisia.

2. Edellä olevan 1 kohdan mukaisesti laadittuihin luetteloihin on sisällytettävä ainoastaan henkilöitä, joiden riippumattomuus on kiistaton ja jotka täyttävät omassa maassaan korkeimpien tuomarinvirkojen kelpoisuusvaatimukset tai ovat tunnetusti päteviä lainoppineita ja joilla on EU:n oikeuteen ja kansainväliseen julkisoikeuteen liittyvää erityistietämystä tai -kokemusta. Luetteloihin ei saa ottaa henkilöitä, jotka ovat EU:n toimielinten, jonkin EU:n jäsenvaltion hallinnon tai assosioituneen valtion hallinnon jäseniä, virkamiehiä tai muuta henkilöstöä.

2 LUKU

ILMOITUKSET

5 ARTIKLA

Ilmoitusten toimittaminen

1. Välimiespaneeli lähettää kaikki pyynnöt, ilmoitukset, kirjalliset lausumat ja muut asiakirjat samanaikaisesti assosioituneille osapuolille.
2. Jos assosioitunut osapuoli osoittaa välimiespaneelille pyynnön, ilmoituksen, kirjallisen lausuman tai muun asiakirjan, sen on samanaikaisesti lähetettävä siitä jäljennös toiselle assosioituneelle osapuolelle.
3. Jos assosioitunut osapuoli osoittaa toiselle assosioituneelle osapuolelle riita-asiaan liittyvän pyynnön, ilmoituksen, kirjallisen lausuman tai muun asiakirjan, sen on samanaikaisesti lähetettävä siitä jäljennös välimiespaneelille.
4. Kaikki 1–3 kohdassa tarkoitetut ilmoitukset on tehtävä sähköpostitse tai tarvittaessa muulla televiestintävälineellä, jolla asiakirjan lähettämisestä jää tosite. Jollei toisin todisteta, tällainen ilmoitus katsotaan toimitetuksi sen lähettämispäivänä. Kaikki ilmoitukset on osoitettava Euroopan komission oikeudelliselle yksikölle ja asianomaisen assosioituneen valtion EU-edustustolle.

6 ARTIKLA

Ilmoitus välimiesmenettelyn aloittamisesta

1. Välimiesmenettelyn katsotaan alkavan päivänä, jona vastaaja vastaanottaa välimiesmenettelyn aloittamista koskevan ilmoituksen. Ilmoitus välimiesmenettelyn aloittamisesta lähetetään myös pysyvään välitystuomioistuimeen.
2. Välimiesmenettelyn aloittamista koskevassa ilmoituksessa on esitettävä seuraavat seikat:
 - a) pyyntö saattaa riita välimiesmenettelyyn;
 - b) assosioituneiden osapuolten nimet ja osoitteet;
 - c) niiden edustajien ja neuvonantajien nimet ja osoitteet;
 - d) menettelyn oikeusperusta: puitesopimuksen 90 artiklan 8 kohta, 97 artiklan 9 kohta tai 98 artiklan 6 kohta;
 - e) jonkin seuraavassa luetellun toimenpiteen yksilöinti:
 - i) puitesopimuksen 90 artiklan 7 kohdassa tarkoitetut korvaavat toimenpiteet;
 - ii) puitesopimuksen 97 artiklan 1 kohdassa tarkoitetut suojatoimenpiteet;

- iii) puitesopimuksen 97 artiklan 5 kohdassa tarkoitetut kiireelliset suojatoimenpiteet;
 - iv) puitesopimuksen 97 artiklan 8 kohdassa tarkoitetut tasapainottavat toimenpiteet;
 - v) puitesopimuksen 98 artiklan 1 kohdassa tarkoitetut suojatoimenpiteet;
 - vi) puitesopimuksen 98 artiklan 5 kohdassa tarkoitetut tasapainottavat toimenpiteet;
- f) riidan kohteena olevan tai siihen liittyvän säännön täsmentäminen;
- g) lyhyt kuvaus riidasta;
- h) välimiespaneelin jäsenen nimeäminen.

3. Riita siitä, onko välimiesmenettelyn aloittamista koskeva ilmoitus tämän puitepöytäkirjan vaatimusten mukainen, ei estä välimiespaneelin asettamista. Välimiespaneeli ratkaisee tällaisen riidan lopullisesti.

7 ARTIKLA

Vastaus välimiesmenettelyn aloittamista koskevaan ilmoitukseen

1. Vastajaan on 20 päivän kuluessa välimiesmenettelyn aloittamista koskevan ilmoituksen vastaanottamisesta lähetettävä kantajalle ja pysyvälle välitystuomioistuimelle vastauksensa, jossa on esitettävä seuraavat seikat:

- a) assosioituneiden osapuolten nimet ja osoitteet;
- b) niiden edustajien ja neuvonantajien nimet ja osoitteet;
- c) vastaus tämän puitepöytäkirjan 6 artiklan 2 kohdan d–g alakohdassa luetellussa välimiesmenettelyn aloittamista koskevassa ilmoituksessa esitettyihin kohtiin;
- d) välimiespaneelin jäsenen nimeäminen.

2. Riita, joka koskee sitä, että vastaaja ei ole vastannut välimiesmenettelyn aloittamista koskevaan ilmoitukseen tai ei ole vastannut siihen täydellisesti ja oikea-aikaisesti, ei estä välimiespaneelin asettamista. Välimiespaneeli ratkaisee tällaisen riidan lopullisesti.

3 LUKU

VÄLIMIESPANEELI

8 ARTIKLA

Välimiespaneelin asettaminen

1. Välimiespaneeli koostuu kolmesta jäsenestä.
2. Välimiespaneeli asetetaan tämän artiklan 3 ja 4 kohdan mukaisesti 30 päivän kuluessa tämän puitepöytäkirjan 6 artiklan mukaisen välimiesmenettelyn aloittamista koskevan ilmoituksen antamisesta.
3. Assosioituneet osapuolet nimeävät kumpikin yhden välimiespaneelin jäsenen niiden henkilöiden keskuudesta, jotka ovat tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 1 kohdassa tarkoitettussa sellaisten henkilöiden luettelossa, jotka ovat halukkaita ja kykeneviä toimimaan välimiespaneelin jäseninä. Välimiespaneelin jäsenet valitsevat puheenjohtajan yhteisellä sopimuksella niiden henkilöiden luettelosta, jotka assosioituneet osapuolet ovat yhdessä nimenneet toimimaan välimiespaneelin puheenjohtajana.

Jos välimiespaneelin jäsenet eivät pysty sopimaan puheenjohtajan valinnasta tämän artiklan 2 kohdassa määrättyssä määräajassa, kumpi tahansa assosioitunut osapuoli voi pyytää pysyvän välitystuomioistuimen pääsihteerä valitsemaan arvalla puheenjohtajan niiden henkilöiden luettelosta, joita assosioituneet osapuolet ovat yhdessä ehdottaneet välimiespaneelin puheenjohtajiksi.

4. Pysyvän välitystuomioistuimen pääsihteeri suorittaa 3 kohdan toisessa alakohdassa tarkoitetun valinnan viiden päivän kuluessa kyseisessä alakohdassa tarkoitetun pyynnön esittämisestä. Assosioituneiden osapuolten edustajilla on oikeus olla läsnä valinnassa.
5. Välimiespaneelin asettamispäivä on päivä, jona puheenjohtaja on valittu ja jona hän on hyväksynyt nimityksensä.
6. Siinä tapauksessa, että niiden henkilöiden luetteloa, jotka ovat halukkaita ja kykeneviä toimimaan tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun välimiespaneelin jäseninä, ei ole laadittu tämän artiklan 2 kohdassa määrättyssä määräajassa, assosioituneet osapuolet nimeävät viiden päivän kuluessa kumpikin yhden henkilön, joka toimii välimiespaneelin jäsenenä. Jos henkilöitä on ehdotettu tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 1 kohdan mukaisesti, nimitykset tehdään kyseisestä henkilöluettelosta. Puheenjohtaja nimitetään tämän jälkeen tämän artiklan 3 kohdassa määrättyä menettelyä noudattaen. Jos assosioituneet osapuolet eivät viiden päivän kuluessa ole yhdessä ehdottaneet vähintään yhtä henkilöä välimiespaneelin puheenjohtajaksi, pysyvän välitystuomioistuimen pääsihteeri ehdottaa viiden päivän kuluessa assosioituneita osapuolia kuultuaan välimiespaneelin puheenjohtajaksi henkilöä, joka täyttää tämän puitepöytäkirjan 4 artiklan 2 kohdan vaatimukset. Ellei jokin assosioituneista osapuolista viiden päivän kuluessa vastusta tällaista ehdotusta, nimitetään pysyvän välitystuomioistuimen pääsihteerin ehdottama henkilö.
7. Jos välimiespaneelia ei ole perustettu kolmen kuukauden kuluessa tämän puitepöytäkirjan 6 artiklan mukaisesti tehdyn riidan saattamista välimiesmenettelyyn koskevan pyynnön päivämäärästä, pysyvän välitystuomioistuimen pääsihteeri nimittää 15 päivän kuluessa jommankumman assosioituneen osapuolen pyynnöstä ja assosioituneita osapuolia kuultuaan henkilöt, jotka täyttävät tämän puitesopimuksen 4 artiklan 2 kohdan vaatimukset, muodostamaan välimiespaneelin.

9 ARTIKLA

Välimiespaneelin jäsenten riippumattomuus ja koskemattomuus

1. Välimiespaneelin jäsenten on oltava riippumattomia, heidän on toimittava yksilöinä eivätkä he saa ottaa vastaan ohjeita miltään organisaatiolta tai hallitukselta.
2. Välimiespaneelin jäsenet nauttivat välimiespaneelin asettamisesta lähtien lainkäytöllistä koskemattomuutta EU:ssa ja assosioituneissa valtioissa niiden toimiensa osalta, jotka koskevat heidän kyseiseen välimiespaneeliin liittyvien tehtäviensä hoitamista.

10 ARTIKLA

Välimiespaneelin jäsenen nimittämisen riitauttaminen

1. Assosioituneen osapuolen, joka aikoo riitauttaa välimiespaneelin jäsenen nimittämisen, on ilmoitettava aikomuksestaan 15 päivän kuluessa päivästä, jona kyseisen jäsenen nimittämisestä ilmoitettiin sille, tai 30 päivän kuluessa päivästä, jona sille ilmoitettiin olosuhteista, jotka merkitsevät tämän puitesopimuksen 9 artiklan 1 kohdassa vahvistettujen vaatimusten rikkomista.
2. Riitauttamista koskeva ilmoitus lähetetään toiselle assosioituneelle osapuolelle, riitautetulle välimiespaneelin jäsenelle, muille välimiespaneelin jäsenille ja pysyvälle välitystuomioistuimelle. Siinä on esitettävä riitauttamisen syyt.
3. Jos assosioitunut osapuoli on riitauttanut välimiespaneelin jäsenen nimittämisen, toinen assosioitunut osapuoli voi hyväksyä riitauttamisen. Kiistanalainen välimiespaneelin jäsen voi myös itse erota. Tällainen hyväksyminen tai eroaminen ei merkitse riitauttamisen perusteiden hyväksymistä.

4. Jos toinen assosioitunut osapuoli ei hyväksy riitauttamista 15 päivän kuluessa siitä, kun se on saanut ilmoituksen riitauttamisesta, tai jos riidan kohteena oleva välimiespaneelin jäsen ei eroa, asian riitauttanut osapuoli voi pyytää pysyvän välitystuomioistuimen pääsihteeriä tekemään päätöksen riitauttamisesta.

5. Riitauttamista koskevassa päätöksessään pysyvän välitystuomioistuimen pääsihteeri esittää kyseisen päätöksen perustelut, elleivät assosioituneet osapuolet sovi, että mitään syytä ei ilmoiteta.

11 ARTIKLA

Välimiespaneelin jäsenen korvaaminen

1. Jos on tarpeen korvata jokin välimiespaneelin jäsen tämän puitepöytäkirjan 5 luvussa määrätyn välimiesmenettelyn aikana, uusi jäsen nimitetään tai valitaan tämän puitepöytäkirjan 8 artiklan 3 kohdan mukaisesti; tätä sovelletaan myös silloin, kun assosioitunut osapuoli ei ole käyttänyt oikeuttaan nimittää jäsen tai osallistua korvaavan välimiespaneelin jäsenen nimittämiseen.

2. Jos välimiespaneelin jäsen korvataan, menettely jatkuu siitä vaiheesta, jossa välimiespaneelin korvattava jäsen on lakannut hoitamasta tehtäviään, jollei välimiespaneeli toisin päättä.

12 ARTIKLA

Välimiespaneelin toiminta

1. Välimiespaneelin puheenjohtaja toimii puheenjohtajana kaikissa välimiespaneelin kokouksissa. Välimiespaneeli voi valtuuttaa puheenjohtajansa tekemään hallinnollisia ja menettelytapapäätöksiä.
2. Jollei tässä puitepöytäkirjassa toisin määrätä, välimiespaneeli voi hoitaa menettelyt ja käsitellä asiat mitä tahansa viestintämenetelmää käyttäen.
3. Vain välimiespaneelin jäsenet voivat osallistua asioiden käsittelyyn välimiespaneelissa. Välimiespaneeli voi kuitenkin sallia avustajien olevan paikalla käsittelyn aikana.
4. Päätösten laatiminen kuuluu yksinomaan välimiespaneelin jäsenten tehtäviin, eikä sitä voi antaa muiden henkilöiden tehtäväksi.
5. Jos ilmenee menettelyllinen kysymys, joka ei kuulu tämän puitepöytäkirjan soveltamisalaan, välimiespaneeli voi assosioituneita osapuolia kuultuaan päättää noudatettavasta menettelystä sillä edellytyksellä, että se on tämän puitepöytäkirjan mukainen.
6. Jos välimiespaneeli katsoo, että on tarpeen muuttaa tässä puitepöytäkirjassa tarkoitettuja menettelyjen määräaikoja tai tehdä muita menettelyjä koskevia tai hallinnollisia mukautuksia, sen on assosioituneita osapuolia kuultuaan ilmoitettava niille kirjallisesti muutoksen tai mukautuksen syyt sekä tarvittava määräaika tai mukautus.

4 LUKU

MÄÄRÄAIKOJEN LASKEMINEN

13 ARTIKLA

Määräaikojen laskeminen

1. Kaikki tässä puitesopimuksessa määrätyt määräajat alkavat ilmoituksen vastaanottamista seuraavasta päivästä. Jos määräajan viimeinen päivä osuu viikonloppuun tai Euroopan komission tai asianomaisen assosioituneen valtion viralliseen vapaapäivään, määräaika jatkuu seuraavaan työpäivään. Viralliset vapaapäivät, jotka ovat määräajan sisällä, lasketaan mukaan määräajan kulumiseen.
2. Jos jonkin asiakirjan viimeinen toimituspäivä osuu viikonloppuun tai Euroopan komission tai asianomaisen assosioituneen valtion viralliseen vapaapäivään, kyseinen asiakirja voidaan toimittaa tapauksen mukaan Euroopan komission tai asianomaisen assosioituneen valtion seuraavana työpäivänä.

5 LUKU

VÄLIMIESMENETTELY

14 ARTIKLA

Yleiset määräykset

Välimiespaneelin on varmistettava, että riitapuolia kohdellaan yhdenvertaisesti ja että kullekin riitapuolelle annetaan välimiesmenettelyn kaikissa asianmukaisissa vaiheissa riittävä mahdollisuus esittää asiansa. Välimiespaneelin on suoritettava menettelynsä siten, että tarpeettomia viivästyksiä ja kustannuksia vältetään, ja sen on pyrittävä ratkaisemaan riitapuolten välinen riita.

15 ARTIKLA

Välimiesmenettelyn paikka

Välimiesmenettelyn paikka on Haag. Poikkeuksellisissa olosuhteissa välimiespaneeli voi kokoontua missä tahansa sopivaksi katsomassaan paikassa.

16 ARTIKLA

Kielet

1. Välimiespaneelin menettelyissä käytetään ranskan ja englannin kieltä.
2. Välimiespaneeli voi määrätä, että kaikkiin kannekirjelmään tai vastineeseen liitettyihin asiakirjoihin ja kaikkiin menettelyn aikana alkuperäisellä kielellä toimitettuihin lisäasiakirjoihin on liitettävä käännös jollekin menettelyn kielistä.
3. Kukin assosioitunut osapuoli vastaa sellaisten välimiespaneelille toimittamiensa asiakirjojen käännöskustannuksista, joita ei ole alun perin laadittu englanniksi tai ranskaksi, sekä edustajiensa tai neuvonantajiansa tulkkauskustannuksista kuulemisen aikana.

17 ARTIKLA

Kannekirjelmä

1. Kantajan on toimitettava kannekirjelmänsä kirjallisesti vastaajalle, pysyvälle välitystuomioistuimelle ja kullekin välimiespaneelin jäsenelle määräajassa, jonka välimiespaneeli on vahvistanut tätä tarkoitusta varten tämän puitepöytäkirjan 20 artiklan mukaisesti. Kantaja voi halutessaan pitää tämän puitepöytäkirjan 6 artiklassa tarkoitettua välimiesmenettelyn aloittamista koskevaa ilmoitustaan kannekirjelmänä sillä edellytyksellä, että kyseinen välimiesmenettelyn aloittamista koskeva ilmoitus täyttää tämän artiklan 2 ja 3 kohdassa vahvistetut vaatimukset.

2. Kannekirjelmässä on esitettävä seuraavat seikat:
 - a) assosioituneiden osapuolten nimet ja osoitteet;
 - b) niiden edustajien ja neuvonantajien nimet ja osoitteet;
 - c) menettelyn oikeusperusta eli puitesopimuksen 90 artiklan 8 kohta, 97 artiklan 9 kohta tai 98 artiklan 6 kohta;
 - d) jonkin seuraavassa luetellun toimenpiteen yksilöinti:
 - i) puitesopimuksen 90 artiklan 7 kohdassa tarkoitetut korvaavat toimenpiteet;
 - ii) puitesopimuksen 97 artiklan 1 kohdassa tarkoitetut suojatoimenpiteet;
 - iii) puitesopimuksen 97 artiklan 5 kohdassa tarkoitetut kiireelliset suojatoimenpiteet;
 - iv) puitesopimuksen 97 artiklan 8 kohdassa tarkoitetut tasapainottavat toimenpiteet;
 - v) puitesopimuksen 98 artiklan 1 kohdassa tarkoitetut suojatoimenpiteet;
 - vi) puitesopimuksen 98 artiklan 5 kohdassa tarkoitetut tasapainottavat toimenpiteet;
 - e) selvitys kanteen tueksi esitetyistä tosiseikoista;

f) tiivistelmä riita-asiasta; sekä

g) oikeudelliset perusteet tai perustelut, joihin vedotaan.

3. Kannekirjelmään on mahdollisuuksien mukaan liitettävä asiakirjat ja todisteet, joihin kantaja vetoaa, tai siinä olisi viitattava tällaisiin asiakirjoihin ja todisteisiin.

18 ARTIKLA

Vastine

1. Vastaajan on toimitettava vastineensa kirjallisesti kantajalle, pysyväälle välitystuomioistuimelle ja kullekin välimiespaneelin jäsenelle määräajassa, jonka välimiespaneeli on vahvistanut tätä tarkoitusta varten tämän puitepöytäkirjan 20 artiklan mukaisesti. Vastaaja voi halutessaan pitää tämän puitepöytäkirjan 7 artiklassa tarkoitettua välimiesmenettelyn aloittamista koskevaan ilmoitukseen antamaansa vastausta vastineena edellyttäen, että välimiesmenettelyn aloittamista koskeva ilmoitus täyttää kaikki tämän artiklan 2 kohdassa vahvistetut vaatimukset.

2. Vastineessa on vastattava kannekirjelmässä esitettyihin seikkoihin tämän puitepöytäkirjan 17 artiklan 2 kohdan c–g alakohdan mukaisesti. Vastineeseen on mahdollisuuksien mukaan liitettävä asiakirjat ja todisteet, joihin vastaaja vetoaa, tai siinä olisi viitattava tällaisiin asiakirjoihin ja todisteisiin.

19 ARTIKLA

Muut kirjalliset huomautukset

Välimiespaneeli voi päättää, mitä kirjallisia lausumia assosioituneiden osapuolten on toimitettava tai ne voivat toimittaa sille kannekirjelmän ja vastineen lisäksi. Tämän puitepöytäkirjan 20 artiklan mukaisesti välimiespaneeli asettaa määräajan kyseisten kirjallisten lausumien toimittamiselle.

20 ARTIKLA

Aikarajat

Välimiespaneelin asettamat määräajat kannekirjelmän, vastineen ja muiden kirjallisten lausumien toimittamiselle eivät saa ylittää 90:ää päivää. Välimiespaneeli voi kuitenkin pidentää tällaisia määräaikoja, jos se pitää sitä perusteltuna.

21 ARTIKLA

Väliaikaiset toimenpiteet

Välimiespaneeli ei saa toteuttaa tai määrätä väliaikaisia toimenpiteitä.

22 ARTIKLA

Todisteet

1. Kukin assosioitunut osapuoli esittää todisteet tosiseikoista, joihin se perustaa vaatimuksensa tai puolustuksensa.
2. Välimiespaneeli voi milloin tahansa menettelyn aikana pyytää assosioituneita osapuolia toimittamaan lisätodisteita asetetussa määräajassa.
3. Välimiespaneeli määrittää esitettyjen todisteiden hyväksyttävyyden, merkityksellisyyden ja vahvuuden.

23 ARTIKLA

Kuulemiset

1. Tämän puitepöytäkirjan 28 artiklan 1 kohdan mukaisesti vahvistetun alustavan aikataulun perusteella ja kuultuaan assosioituneita osapuolia ja välimiespaneelin muita jäseniä puheenjohtaja ilmoittaa assosioituneille osapuolille kuulemisen päivämäärän, ajankohdan ja paikan. Kyseiset tiedot on julkistettava, jollei kyseessä ole yleisöltä suljettu kuuleminen.
2. Välimiespaneeli voi päättää yhteisymmärryksessä assosioituneiden osapuolten kanssa olla järjestämättä kuulemista.

3. Jolleivat riitapuolet toisin sovi, kuuleminen järjestetään Haagin pysyvän välitystuomioistuimen tiloissa tämän puitesopimuksen 15 artiklan mukaisesti.
4. Välimiespaneeli voi kutsua koolle ylimääräisiä kuulemisia, jos riitapuolet niin sopivat.
5. Kaikkien välimiespaneelin jäsenten on oltava paikalla kuulemisen koko keston ajan.
6. Elleivät riitapuolet toisin sovi, seuraavat henkilöt voivat osallistua kuulemiseen riippumatta siitä, onko menettely avoin yleisölle vai ei:
 - a) riitapuolten edustajat;
 - b) neuvonantajat;
 - c) avustajat;
 - d) tulkit, kääntäjät ja välimiespaneelin kirjurit; ja
 - e) välimiespaneelin nimeämät asiantuntijat.
7. Kunkin riitapuolen on viimeistään viisi päivää ennen kuulemispäivää toimitettava välimiespaneelille ja toiselle riitapuolelle luettelo niiden henkilöiden nimistä, jotka esittävät kuulemisessa suullisia väitteitä tai selvityksiä kyseisen riitapuolen puolesta, ja sellaisten muiden kyseisen riitapuolen edustajien tai neuvonantajien nimistä, jotka osallistuvat kuulemiseen.

8. Jotta voidaan varmistaa, että kantajalle ja vastaajalle annetaan yhtä paljon aikaa sekä perusteluihin että vastaukseen, kuuleminen etenee seuraavassa järjestyksessä:

a) väite:

i) kantajan väite;

ii) vastaajan väite;

b) vastaus:

i) kantajan vastaus;

ii) vastaajan vastaväite.

9. Välimiespaneeli voi esittää kysymyksiä kummalle tahansa riitapuolista istunnon missä vaiheessa tahansa.

10. Välimiespaneeli laadituttaa kuulemisesta tarkan kirjallisen selostuksen, joka toimitetaan riitapuolille mahdollisimman pian kuulemisen jälkeen. Riitapuolet voivat esittää huomautuksia kirjallisesta selostuksesta kymmenen päivän kuluessa kuulemispäivästä. Välimiespaneeli voi ottaa tällaiset huomautukset huomioon.

11. Kukin riitapuoli voi kymmenen päivän kuluessa kuulemispäivästä esittää välimiespaneelille täydentävän kirjallisen lausuman mistä tahansa asiasta, joka on ilmennyt kuulemisen aikana.

24 ARTIKLA

Oletus

1. Jos kantaja ei ole toimittanut kannekirjelmäänsä määräajassa, jonka välimiespaneeli on asettanut tämän puitepöytäkirjan 20 artiklan mukaisesti, eikä oikeutettua estettä ole, välimiespaneeli määrää välimiesmenettelyn päättämisestä, paitsi jos on ratkaisematta olevia kysymyksiä, joiden ratkaiseminen saattaa olla tarpeen tai joiden ratkaisemista välimiespaneeli pitää asianmukaisena.

2. Jos vastaaja ei ole toimittanut vastaustaan välimiesmenettelyn aloittamista koskevaan ilmoitukseen tai vastinettaan määräajassa, jonka välimiespaneeli on asettanut tämän puitepöytäkirjan 20 artiklan mukaisesti, eikä oikeutettua estettä ole, välimiespaneelin on määrättävä välimiesmenettelyn jatkamisesta, tämän kuitenkin merkitsemättä sitä, että välimiespaneeli katsoisi tällaisen toimittamatta jättämisen vastaavan sitä, että vastaaja on hyväksynyt kantajan väitteet.

Tätä kohtaa sovelletaan myös silloin, kun kantaja ei ole toimittanut vastaväitettään vastakanteeseen.

3. Jos jokin riitapuolista, jolle on asianmukaisesti ilmoitettu asiasta tämän puitepöytäkirjan mukaisesti, ei saavu kuulemiseen vetoamatta oikeutettuun esteeseen, välimiespaneeli voi aloittaa välimiesmenettelyn.

4. Jos jokin riitapuolista, jota on asianmukaisesti kehoitettu toimittamaan lisätodisteita, ei tee niin asetetussa määräajassa eikä vetoa oikeutettuun esteeseen, välimiespaneeli antaa asiassa ratkaisun sille esitetyn näytön perusteella.

25 ARTIKLA

Luottamuksellisuus

1. Jos riitapuoli on toimittanut välimiespaneelille tietoja, joiden se on ilmoittanut olevan luottamuksellisia, toisen riitapuolen ja välimiespaneelin on käsiteltävä tietoja luottamuksellisina.

Jos riitapuoli toimittaa välimiespaneelille kirjallisen lausuman, joka sisältää luottamuksellisia tietoja, sen on myös toimitettava 15 päivän kuluessa lausuma, joka ei sisällä luottamuksellisia tietoja ja joka julkistetaan.

2. Mikään tässä puitepöytäkirjassa ei estä riitapuolta julkistamasta yleisölle omia kirjallisia lausumiaan, välimiespaneelin esittämiin kysymyksiin antamiaan vastauksia tai suullista väittelyä koskevaa kirjallista selostusta, edellyttäen, että se ei toisen riitapuolen toimittamiin tietoihin viitatessaan paljasta toisen riitapuolen luottamuksellisiksi luokittelemia tietoja.

3. Välimiespaneelin kuulemiset ovat avoimia yleisölle lukuun ottamatta tapauksia, joissa riitapuolen lausumat tai väitteet sisältävät luottamuksellisia tietoja tai joissa riitapuolet sopivat, että kuulemiseen ei päästetä yleisöä. Tällaisessa tapauksessa riitapuolten on pidettävä kuuleminen luottamuksellisena.

26 ARTIKLA

Yksipuoliset yhteydet

Välimiespaneelin jäsenet eivät saa välimiesmenettelyn aikana kokoontua eivätkä muulla tavoin viestiä riitapuolen kanssa suullisesti tai kirjallisesti toisen riitapuolen poissa ollessa.

27 ARTIKLA

Välimiesmenettelyn päättäminen

Kun riitapuolille on annettu kohtuullinen mahdollisuus esittää väitteensä, välimiespaneeli voi päättää välimiesmenettelyn.

6 LUKU

VÄLIMIEPANEELISSA TAPAHTUVAN MENETTELYN AIKATAULU

28 ARTIKLA

Välimiespaneelissa tapahtuvan menettelyn aikataulu

1. Välimiespaneeli laatii riitapuolia kuultuaan käsittelyn alustavan aikataulun kymmenen päivän kuluessa välimiespaneelin asettamisesta. Se voi milloin tahansa riitapuolia kuultuaan pidentää tai lyhentää tässä puitepöytäkirjassa määrättyä tai riitapuolten hyväksymää määräaikaa.
2. Välimiespaneelin on annettava ratkaisunsa riitapuolille ja sekakomitealle 12 kuukauden kuluessa välimiespaneelin asettamispäivästä. Jos välimiespaneeli katsoo, että se ei pysty noudattamaan kyseistä määräaikaa, sen puheenjohtajan on ilmoitettava asiasta kirjallisesti riitapuolille ja mainittava syyt viivästykseen sekä päivä, jona välimiespaneeli aikoo saattaa työnsä päätökseen.
3. Riitapuolet voivat kymmenen päivän kuluessa välimiespaneelin asettamisesta esittää perustellun pyynnön asian käsittelemisestä kiireellisenä. Tällöin välimiespaneelin on annettava päätös asian käsittelemisestä kiireellisenä 15 päivän kuluessa tällaisen pyynnön vastaanottamisesta. Jos välimiespaneeli päättää, että asia on kiireellinen, sen on kaikin tavoin pyrittävä ilmoittamaan asiasisältöä koskevasta ratkaisustaan riitapuolille kuuden kuukauden kuluessa välimiespaneelin asettamispäivästä.

7 LUKU

VÄLIMIESPÄÄTÖS

29 ARTIKLA

Välimiespaneelin välitystuomiot

1. Välimiespaneelin on kaikin keinoin pyrittävä antamaan tuomionsa yksimielisesti. Jos välitystuomiota ei välimiespaneelin ponnisteluista huolimatta voida antaa yksimielisesti, siitä päätetään äänten enemmistöllä.
2. Välimiespaneelin jäsenten eriäviä mielipiteitä ei milloinkaan julkaista.
3. Välitystuomio sitoo riitapuolia. Tuomiossa on esitettävä tosiseikkoja koskevat havainnot, tämän sopimuksen asiaankuuluvien määräysten sovellettavuus sekä havaintojen ja päätelmien perustelut.

30 ARTIKLA

Välitystuomion muoto ja vaikutus

1. Välimiespaneeli voi antaa erillisiä välitystuomioita eri asioista ja eri aikoina.

2. Kaikki välitystuomiot annetaan kirjallisesti ja perusteltuina.
3. Välitystuomiot ovat lopullisia ja sitovat riitapuolia.
4. Välitystuomiossa on oltava välimiespaneelin jäsenten allekirjoitukset, ja siinä on mainittava välitystuomion antamispäivä ja välimiesmenettelyn paikka. Pysyvä välitystuomioistuin toimittaa riitapuolille jäljennöksen välimiespaneelin jäsenten allekirjoittamasta välitystuomiosta.
5. Riitapuolet julkaisevat välitystuomiot kokonaisuudessaan, jollei tämän puitepöytäkirjan 25 artiklassa määrätystä luottamuksellisten tietojen suojasta muuta johdu.
6. Riitapuolet panevat välitystuomiot täytäntöön viipymättä.

31 ARTIKLA

Yhteisesti sovittu ratkaisu tai muut syyt välimiesmenettelyn päättämiseen

1. Riitapuolet voivat milloin tahansa päästä riidassaan yhteisesti sovittuun ratkaisuun. Tällöin riitapuolet ilmoittavat tällaisesta ratkaisusta yhdessä välimiespaneelille. Jos yhdessä sovittu ratkaisu edellyttää jonkin riitapuolen hyväksyntää, ilmoituksessa on viitattava tällaiseen vaatimukseen ja välimiesmenettely keskeytetään, kunnes tällainen menettely on saatu päätökseen. Välimiesmenettely lopetetaan, jos riitapuolen hyväksyntää ei vaadita tai on annettu ilmoitus tällaisten kansallisten menettelyjen päätökseen saattamisesta.

2. Jos ennen välitystuomion antamista välimiesmenettelyn jatkaminen tulee mahdottomaksi tai se on tarpeetonta sellaisesta syystä, jota ei mainita tämän artiklan 1 kohdassa, välimiespaneelin on ilmoitettava riitapuolille aikomuksestaan antaa määräys välimiesmenettelyn päättämisestä.

Välimiespaneeli voi antaa kyseisen määräyksen, paitsi jos on ratkaisematta olevia kysymyksiä, joiden ratkaiseminen saattaa olla tarpeen tai joiden ratkaisemista välimiespaneeli pitää asianmukaisena.

3. Välimiespaneelin on toimitettava riitapuolille välitysmenettelyn päättävä määräys tai yhteisesti sovittu ratkaisu, jonka välimiespaneelin jäsenet ovat allekirjoittaneet. Yhteisesti sovittuihin ratkaisuihin sovelletaan tämän puitepöytäkirjaan 30 artiklan 2–6 kohtaa.

32 ARTIKLA

Välitystuomion oikaiseminen

1. Riitapuoli voi 30 päivän kuluessa välitystuomion vastaanottamisesta ja ilmoitettuaan siitä toiselle riitapuolelle ja pysyväälle välitystuomioistuimelle pyytää välimiespaneelia oikaisemaan välitystuomiossa mahdollisesti olevat laskuvirheet, olennaiset virheet tai kirjoitusvirheet taikka luonteeltaan vastaavat virheet tai puutteet. Jos välimiespaneeli katsoo, että tällainen pyyntö on perusteltu, sen on tehtävä tällaiset oikaisut 45 päivän kuluessa kyseisen pyynnön vastaanottamisesta. Tällaisella pyynnöllä ei ole lykkäävää vaikutusta.

2. Välimiespaneeli voi tehdä oikaisuja omasta aloitteestaan 30 päivän kuluessa tuomionsa tiedoksi antamisesta.

3. Tämän artiklan mukaiset oikaisut tehdään kirjallisesti, ja ne ovat erottamaton osa välitystuomiota. Tällaisiin oikaisuihin sovelletaan tämän puitepöytäkirjaan 30 artiklan 2–6 kohtaa.

8 LUKU

RAHOITUSASIAT

33 ARTIKLA

Välimiespaneelin jäsenille ja heidän avustajilleen maksettavat korvaukset ja kulukorvaukset

Riitapuolet sopivat seitsemän päivän kuluessa välimiespaneelin asettamisesta mitä tahansa viestintävälinettä käyttäen välimiespaneelin kanssa seuraavista seikoista:

- a) välimiespaneelin jäsenille maksettavat korvaukset ja kulukorvaukset, joiden on oltava kohtuullisia ja verrattavissa Maailman kauppajärjestön puitteissa asetettuja paneeleja koskeviin normeihin;
- b) avustajille maksettavan korvauksen kokonaismäärä, jonka on oltava kunkin välimiespaneelin jäsenen osalta kohtuullinen, eikä se saa missään tapauksessa olla suurempi kuin kolmasosa kyseisen välimiespaneelin jäsenen omasta korvauksesta.

34 ARTIKLA

Kustannukset

1. Kukin riitapuoli vastaa omista kustannuksistaan ja puolesta välimiespaneelin kustannuksia.

2. Välimiespaneeli määrittää kustannuksensa asiasisältöä koskevassa välitystuomiossaan.

Kyseiset kustannukset kattavat ainoastaan seuraavat:

- a) välimiespaneelin jäsenten palkkiot, jotka ilmoitetaan erikseen kunkin jäsenen osalta ja jotka välimiespaneeli itse vahvistaa tämän puitepöytäkirjan 33 artiklan a alakohdan mukaisesti;
- b) välimiespaneelin jäsenten matka- ja muut kulut;
- c) pysyvän välitystuomioistuimen palkkiot ja kulut.

3. Edellä 2 kohdassa tarkoitettujen kustannusten on oltava kohtuullisia ja niissä on otettava huomioon riidan arvo, riidan monimutkaisuus, välimiespaneelin jäsenten ja välimiespaneelin mahdollisesti nimeämien asiantuntijoiden siihen käyttämä aika sekä kaikki muut kyseiseen tapaukseen liittyvät merkitykselliset olosuhteet.

35 ARTIKLA

Kustannusten tallettaminen

1. Pysyvä välimiestuomioistuin voi välimiesmenettelyn alussa pyytää riitapuolia tekemään etukäteen tämän puitepöytäkirjan 34 artiklan 2 kohdassa tarkoitettujen kustannusten arvioitua kokonaismäärää vastaavan talletuksen.

2. Pysyvä välimiestuomioistuin voi välimiesmenettelyn aikana pyytää riitapuolia tallettamaan lisämääriä.

3. Kaikki riitapuolten tämän artiklan mukaisesti tallettamit määrät siirretään pysyvään välitystuomioistuimeen, joka maksaa ne tosiasiallisesti aiheutuneiden kustannusten kattamiseksi, mukaan lukien erityisesti välimiespaneelin ja pysyvän välitystuomioistuimen jäsenten palkkiot.

VÄLIMIESPANEELIEN JÄSENTEN KÄYTÄNNESÄÄNNÖT

1 ARTIKLA

Menettelyä koskevat velvollisuudet

1. Välimiesmenettelyn luotettavuuden ja puolueettomuuden säilyttämiseksi jokaisen välimiespaneelin jäsenehdokkaan on
 - a) vältettävä käyttäytymistä epäasianmukaisesti ja antamasta vaikutelmaa epäasianmukaisesta käyttäytymisestä;
 - b) oltava riippumaton ja puolueeton;
 - c) vältettävä suoria tai välillisiä eturistiriitoja; sekä
 - d) noudatettava tiukkoja käyttäytymissääntöjä riitojenratkaisumenettelyn luotettavuuden ja puolueettomuuden säilyttämiseksi.
2. Entisten ehdokkaiden tai välimiespaneelin entisten jäsenten on täytettävä tämän lisäyksen 5 ja 6 artiklassa asetetut velvollisuudet.

2 ARTIKLA

Välimiespaneelin jäseniä koskeva ilmoitusvelvollisuus

1. Ennen kuin ehdokkaan valinta välimiespaneelin jäseneksi vahvistetaan, ehdokkaan on ilmoitettava assosioituneille osapuolille kirjallisesti kaikki tiedossaan olevat intressit, suhteet ja seikat, jotka todennäköisesti vaikuttavat hänen riippumattomuuteensa tai puolueettomuuteensa taikka joiden voidaan kohtuudella olettaa luovan vaikutelman epäasianmukaisesta käyttäytymisestä tai välimiespaneelimenettelyn puolueellisuudesta.
2. Ehdokkaiden ja välimiespaneelin jäsenten on ilmoitettava näiden käytännesääntöjen todellista tai mahdollista rikkomista koskevat seikat pelkästään sekakomitealle, jotta assosioituneet osapuolet voivat tarkastella niitä.
3. Välimiespaneelin jäsenten on kaikissa välimiespaneelimenettelyn vaiheissa ilmoitettava riitapuolille kirjallisesti kaikki 1 kohdassa tarkoitetut intressit, suhteet ja seikat, joista ne ovat tietoisia tai tulevat tietoisiksi.

3 ARTIKLA

Välimiespaneelin jäsenten asianmukainen huolellisuus

1. Valittujen välimiespaneelin jäsenten on hoidettava tehtäviään täsmällisesti ja nopeasti koko välimiespaneelimenettelyn ajan oikeudenmukaisuutta ja huolellisuutta noudattaen.

2. Välimiespaneelin jäsenten on erityisesti
- a) tarkasteltava pelkästään seikkoja, jotka on otettu esille välimiespaneelimenettelyssä ja jotka ovat tarpeen välitystuomion antamiseksi, eivätkä he saa antaa tätä tehtävää kenellekään muulle henkilölle;
 - b) toteutettava kaikki asianmukaiset toimenpiteet varmistaakseen, että heidän avustajansa ovat tietoisia tämän lisäyksen 1, 2 ja 6 artiklasta ja noudattavat niitä.

4 ARTIKLA

Välimiespaneelin jäsenten riippumattomuus ja puolueettomuus

Välimiespaneelin jäseniltä edellytetään seuraavaa:

- a) jäsenen on oltava riippumaton ja puolueeton, vältettävä antamasta vaikutelmaa epäasianmukaisesta käyttäytymisestä tai puolueellisuudesta, eivätkä hänen toimintaansa saa vaikuttaa oman edun tavoittelu, ulkopuolinen painostus, poliittiset näkökohdat, julkiset vaatimukset, lojaalius EU:lle tai assosioituneille valtioille tai arvostelun pelko;
- b) jäsen ei saa suoraan eikä välillisesti sitoutua mihinkään velvoitteeseen tai hyväksyä mitään etua, joka jollain tavalla voisi estää tai voisi näyttää estävän hänen tehtäviensä asianmukaisen hoitamisen;
- c) jäsen ei saa käyttää asemaansa välimiespaneelin jäsenenä omien henkilökohtaisten tai yksityisten etujensa ajamiseen, ja hänen on vältettävä toimia, jotka voivat antaa vaikutelman siitä, että jotkut olisivat sellaisessa erityisasemassa, jossa he voisivat vaikuttaa häneen;

- d) jäsen ei saa antaa talous-, liike-, ammatti- tai perhesuhteiden tai sosiaalisten suhteiden taikka niihin liittyvien velvollisuuksien vaikuttaa käyttökseen tai arvostelukykyynsä;
- e) jäsenen on vältettävä sellaisia suhteita tai taloudellisia intressejä, jotka todennäköisesti vaikuttavat hänen puolueettomuuteensa tai joiden voidaan kohtuudella olettaa luovan vaikutelman epäasianmukaisesta käyttäytymisestä tai puolueellisuudesta;
- f) jäsen ei saa keskustella välimiespaneelimenettelyssä käsiteltävän asian näkökohdista eikä menettelyn kulusta yhden tai kummankin riitapuolen kanssa välimiespaneelin muiden jäsenten poissa ollessa.

5 ARTIKLA

Välimiespaneelin entisten jäsenten velvollisuudet

Kaikkien välimiespaneelin entisten jäsenten on vältettävä toimia, jotka voivat luoda vaikutelman, että he olivat tehtäviään suorittaessaan puolueellisia tai hyötyivät välimiespaneelin päätöksestä tai välitystuomiosta.

6 ARTIKLA

Luottamuksellisuus

1. Välimiespaneelin jäsen tai entinen jäsen ei saa milloinkaan
 - a) ilmaista tai käyttää välimiespaneelimenettelyä koskevia tai menettelyn aikana saatuja ei-julkisia tietoja muihin tarkoituksiin kuin tällaista menettelyä varten, eikä hän saa missään tapauksessa ilmaista tai käyttää tällaisia tietoja henkilökohtaisen hyödyn saamiseksi tai hyödyn saamiseksi muille taikka muiden etujen vahingoittamiseksi;
 - b) ilmaista välimiespaneelin päätösneuvottelujen sisältöä eikä kenenkään välimiespaneelin jäsenen näkemyksiä.
2. Välimiespaneelin jäsenet eivät saa paljastaa välimiespaneelin välitystuomiota tai sen osia ennen sen julkistamista tämän puitepöytäkirjan mukaisesti.

PUITEPÖYTÄKIRJA 7
PARLAMENTAARISEN ASSOSIAATIOVALIOKUNNAN PERUSSÄÄNNÖSTÄ

1 ARTIKLA

Puitesopimuksen 78 artiklalla perustettu parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta kootaan ja se toimii tämän sopimuksen ja tämän perussäännön mukaisesti.

2 ARTIKLA

Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta koostuu 12 jäsenestä. Euroopan parlamentti nimittää neljä jäsentä ja assosioituneiden valtioiden parlamentit kukin neljä jäsentä.

3 ARTIKLA

Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta valitsee jäsentensä keskuudesta puheenjohtajansa ja varapuheenjohtajansa. Parlamentaarisen assosiaatiovaliokunnan puheenjohtajana toimii vuorotellen yhden vuoden ajan Euroopan parlamentin nimittämä jäsen ja assosioituneen valtion parlamentin nimittämä jäsen.

4 ARTIKLA

Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta pitää yleiskokouksen vähintään kerran vuodessa vuorotellen EU:ssa ja assosioituneessa valtiossa. Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta päättää jokaisessa istunnossa, missä seuraava yleiskokous pidetään. Ylimääräisiä kokouksia voidaan pitää, jos parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta niin päättää työjärjestyksensä mukaisesti.

5 ARTIKLA

Parlamentaarinen assosiaatiovaliokunta vahvistaa työjärjestyksensä jäsentensä kahden kolmasosan enemmistöllä.

6 ARTIKLA

Parlamentaariseen assosiaatiovaliokuntaan osallistumisesta jäsenelle aiheutuvista kustannuksista vastaa kyseisen jäsenen nimittänyt parlamentti.